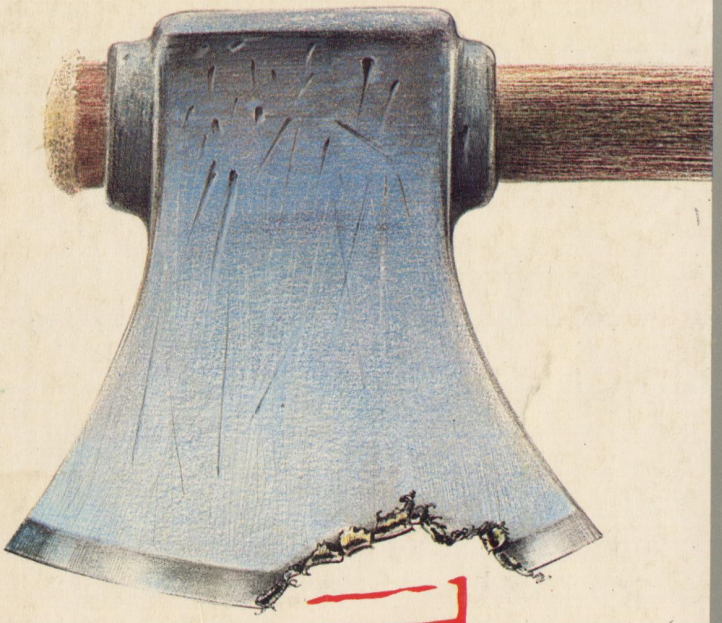
J.KURON-K.MODZELEWSKİ

Tekelci-Bürokratik Sosyalizm

SOLIDARNOŚĆ

KAYNAK YAYINLARI

Jacek Kuron - Karol Modzelewski
Tekelci-Bürokratik Sosyalizm

Bu kitabın yayın hakları
Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve
Ticaret Limited Şirketi'nindir
Özgün Dili : Lehçe
Bu çeviride kullanılan basım
Monopol-Sozialismus
Übertragen aus dem Polnischen
von Helmut Wagner
Hoffmann und Campe, Hamburg 1969
Türkçede Birinci Baskı : Şubat 1986
Kapak : Erhan Yalvaç
Kapak Baskı : Matbaa 70
Dizgi-Baskı : Doyuran Matbaası
KAYNAK YAYINLARI : 67

SİSTEM OFSET MATBAACILIK YAYINCILIK VE
TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu-İST. / Tel : 520 66 27

J.KURON-K.MODZELEWSKİ

Tekelci-Bürokratik Sosyalizm

Çeviren : Doğu Perinçek

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Notu 7
Jacek Kuron ve Karol Modzelewski 9
POLONYA BİRLEŞİK İŞÇİ PARTİSİNE AÇIK MEKTUP 17
Giriş 19
1. Merkezi Siyasal Bürokrasinin Hakimiyeti 23
2. Ücret, Artı-Ürün, Mülkiyet 28
3. Hakim Sınıfın Üretim Amacı 42
4. Tekelci-bürokratizmin Doğuşu 58
5. Ekonomik Bunalım 63
6. Tarım Bunalımı 81
7. İlk Anti-bürokratik Devrim (1956-57) 91
8. Sistemin Genel Bunalımı 97
9. Devrimin Uluslararası Sorunları 111
10. Program 120
11. Ne Yapmalı? 135
12. Karşı Usavurmalar 138
Sonuç 144
JACEK KURON: ÖNEMLİ YAZILAR 1977-1984 149
Bir Eylem Programı Üzerine Düşünceler 151
Totalitarizm ve Egemenlik 154
Muhalefetin Amaçları 157
Vicdan ve Din Özgürlüğü 158
Çalışma Özgürlüğü 159
Söz ve Haberleşme Özgürlüğü 159
Araştırma Özgürlüğü 160

Totaliter Sisteme Karşı Direnme ve
Milli Direnme Hareketi 164
Siyasal Muhalefet ve Dış Müdahale Tehdidi 171
Ne Yapmalıyız 175
«Kurtları Ormandan Dışarı Çekmek» 181
Tartışma Yazıları 191
Devrim Sona Ermiştir 197
Ekonomik Reform ve Milli Konseyler 199
Özgür Seçimler 200
Parti 202
Milli Kurtarma Komitesi 203
Müdahale Varyantı 203
«Şimdi Altın Boynuzunuz Var» 205
Açık Mektup «Çanlar Kimin İçin Çalıyor Diye
Sorma Senin İçin de Çalıyor» 213

ÇEVİRENİN NOTU

Jacek Kuron ve Karol Modzelewski'nin, 1964 yılında kaleme aldıkları «Polonya Birleşik İşçi Partisine Açık Mektup», Polonya örneğinde, Sovyet bloku ülkelerinin sosyo-ekonomik yapılarını ve iktidar ilişkilerini ele alıyor. Bu inceleme, kitabın Almanca baskısını yayınlayan Helmut Wagner tarafından, «reel sosyalizmin» ilk Marksist tahlili olarak değerlendiriliyor. Kuron ve Modzelewski'nin çalışmalarının Avrupa yazınında önemli yankı yarattığı bir gerçek. Okuduğum Doğu Avrupa incelemelerinin hemen hepsinde kendilerine gönderme yapılıyor ve tezleri tartışılıyor.

Türkiye'nin bilim âleminin, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin toplumsal ve siyasal yapıları konusuna bu denli ilgisiz kalmasının kuşkusuz kendine özgü nedenleri var. Akademik çevrelerimiz, sanki böyle bir sorunsal yokmuş gibi davranıyorlar. Bu çeviri, aynı zamanda bilimsel ruh yoksunluğuna yöneltilen bir eleştiri olarak da değerlendirilebilir. Antonio Carlo'nun daha önce Kaynak yayınlarınca yayınlanan «Sovyetler Birliği'nin Sosyo-ekonomik Karakteri» adlı kitabının bulunduğu kütüphane raflarına bir ikincisini daha koyuyoruz. Umarız, bu çabalarımızda hiç olmazsa bundan sonra yalnız kalmayız.

Değerli çalışmalarını Türkçeye çevirmemiz, Kuron ve Modzelewski'nin görüşlerini bütünüyle paylaştığımız anlamına gelmiyor. Ama bu düşünsel düzeyleri yüksek, dirençli insanlara böyle uzaklardan da olsa, büyük bir sevgi ve dostluk duyduğumu belirtmeliyim. İncelemelerini çevirdik, çünkü Doğu Avrupa toplumlarının tahlilinde ilk denemelerden biri ve tartışılıyor. İkincisi, Polonya ile ilgili. Özellikle Kuron, Polonya'daki işçi hareketinin en önde gelen teorisyeni olarak düşünceleriyle tarihin yapılmasına katılıyor. Walesa'nın ismi, işçi hareketine pratik önderlik açısından neyi ifade ediyorsa, Kuron'un adı da teorik önderlik açısından aynı çağrışımı veriyor.

Kitabı, yalnızca ünlü «Açık Mektup» ile sınırlamak, eksik olurdu. Çünkü Polonya toplumunun asıl hareketli yılları, bu çalışmadan sonra yaşandı. Kuron, Polonya'daki mücadele dalgasının hep en önünde, daima ateş hattında mücadele eden bir önder olarak, her kritik noktada ve dönemeçte, programlarını ve siyasal önerilerini açıklamış. Bunların tümüne ulaştığımızı ileri süremeyiz. Fakat bulabildiğim yazılardan bazılarını ikinci bir bölüm olarak kitaba ekliyorum. Böylece Kuron'un düşünsel gelişimini yakın zamana kadar izlemek mümkün.

Kitaba, Kuron ve Modzelewski'nin temel tahlillerinde, sisteme verdikleri ada uygun olarak «Tekelci-bürokratik Sosyalizm» başlığını koyduk. «Hoffmann und Campe» yayınevinin çıkardığı Almanca baskının adı ise, Tekel-Sosyalizmi (Monopol-Sozialismus). Ayrıca kitabın başına yazarların hayatıyla ilgili bir bilgi notunu ekledik.

Kararlı ve soluklu mücadelesiyle yeni ufuklar açan Polonya işçi sınıfına ve halkına buradan bir «Dayanışma» selamı yolluyoruz.

Ocak 1986

JACEK KURON VE KAROL MODZELEWSKİ

Jacek Kuron 1935 yılında doğdu, Karol Modzelewski ise 1937 yılında. Modzelewski'nin babası, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki sosyalist dönemin ikinci Dışişleri Bakanıydı.

Her iki yazar, «Polonya Ekimi» olarak adlandırılan 1956 yılındaki ayaklanma sırasında üniversite öğrenimi görüyorlardı. Bu ayaklanmanın uyandırdığı iyimserliği paylaştılar ve reformlar için çalıştılar. Ancak sekiz yıl içinde ümitlerinin boşuna olduğunu anladılar. Ülkenin içine girdiği genel duraganlık ve gelecekle ilgili beklentilerin yıkılması üzerine, sistemin reformlarla düzelemeyeceği sonucuna vardılar. 1964 yılı onlar için bir dönüm noktasıydı.

Kuron ve Modzelewski, Partiye ve Sosyalist Gençlik Birliği'ne gönderdikleri Açık Mektubun ilk şeklini kaleme aldıkları zaman Varşova Üniversitesi Tarih Enstitüsünde asistan olarak görevliydiler. Her ikisi de Polonya Birleşik İşçi Partisi (PBİP) üyesiydiler. Jacek Kuron, Üniversitedeki Sosyalist Gençlik Birliği'nin Başkanlık Kurulundaydı ve bu Birliğin kurduğu Siyasal Tartışma Kulübünü yönetiyordu. Modzelewski de, aynı gençlik örgütünde aktif olarak çalışıyordu.

Açık Mektup adıyla bilinen metin, başlangıçta

Parti ve Sosyalist Gençlik Birliği içinde yapılacak bir tartışma çalışması olarak düşünülmüştü. Ne var ki, 14 Kasım 1964 günü tutuklandılar ve 128 sayfalık metne elkondu. Daha sonra serbest bırakılmakla birlikte, Partiden ve Sosyalist Gençlik Birliğinden çıkarıldılar. Fakat resmî makamların bu «uyarısı» istenen etkiyi yapmadı. Kuron ve Modzelewski, tartışma metnini bu kez «Polonya Birleşik İşçi Partisine Açık Mektup» başlığı altında kaleme aldılar ve yazdıkları belgenin içeriği hakkında yayılan dedikoduları önlemek için, daha önce üyesi oldukları örgütlere yolladılar. Bunun üzerine 19 Mart 1965 günü yeniden tutuklandılar. 16 Temmuz 1965 günü «Polonya Devletinin çıkarlarına zarar veren metinler yazmak ve yaymak» gerekçesiyle, Kuron'a 3 yıl, Modzelewski'ye 3,5 yıl hapis cezası verildi. Kuron ve Modzelewski, Temyiz Mahkemesine yaptıkları başvuruda, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini hedef almayıp, tam tersine bu tür mülkiyetin gerçekleşmesini amaçladıklarını ve Parlamento ile Devlet Konseyini bertaraf etmek gibi bir talepleri olmadığını belirtiyorlardı. Temyiz Mahkemesi ise, anayasal düzeni zorla devirme amacının saptanması için, «Sanıkların, Anayasaya göre en yüksek devlet iktidarının yönetim organları olan Parlamentonun ve Devlet Konseyinin adını anmamalarının önemsiz» görüldüğünü, «Çünkü yazılardaki açıklamaların biçiminin değil, fakat içeriğinin belirleyici» olduğunu belirterek, hükmü onayladı.

İki devrimci, Polonya infaz yasalarına göre cezalarını çektikten sonra 1967 yılında salındılar.

1968 yılı Mart ayında Polonya'da öğrenci huzursuzlukları patlak verdi. Bunun üzerine Kuron ve Modzelewski üçüncü kez tutuklandılar. Varşova Parti Komitesi Sekreteri Josef Kepa, kamuya açık bir konuşmasında, onları huzursuzluğu çıkaranlar arasında sayıyor ve platformlarını «Son yıllarda, fakat özellikle de yakın zamanda yerli ve yabancı revizyonistler ile

4. Enternasyonalin teorisyenlerinin formüle ettikleri hemen bütün anti-sosyalist anlayışların bir derlemesi» olarak suçluyordu. 2 Ocak 1969'da yeni yargılama başladı ve 13 gün sonra 15 Ocak günü hüküm ilan edildi: Yeniden 3,5 yıl hapis cezasına çarptırılmışlardı.

Kuron ve Modzelewski, 1970 yılında Baltık kıyısı kentlerindeki büyük işçi ayaklanmaları sırasında hapisteydiler. Gomulka, işçi gösterilerine karşı ateş açtırdığı için iktidardan gitmek zorunda kalmıştı. Ancak iktidar sınıfı gene ayaktaydı, Gomulka'nın yerine Gierek geldi ve işçi hareketini gene kanla bastırdı.

Polonya yönetiminin emekçi halk üzerindeki diktatörlüğüne boyun eğmeyen aydınlar, 1970 sonrası durumu ve görevleri tartışıyorlardı. Hapisten çıkan Jacek Kuron, bu tartışmalarda önder bir rol oynadı. Onun 1977 yılında yayınlanan ve bu kitapta da yer alan «Bir Eylem Programı Üzerine Düşünceler» başlıklı platformu, hareketin diğer önemli önderi Adam Michnik'in «Özgürlüğe Evrim» adlı metni ile birlikte, bu strateji ve taktik tartışmalarının ürünü olan en önemli belgelerdi. Kuron ve Michnik, toplumsal hareketin özörgütlenmesini talep ediyorlardı. İşçi sınıfı, parti ve sözde sendikalar dışında birleşmeli ve örgütlenmeliydi. İşçi komisyonları olsun, sendikalar olsun böyle bir örgütlenmenin biçimleriydi. Aydınları, küçük köylüleri ve kiliseyi kendisiyle birleşmeye yöneltecek itici güç böyle oluşacaktı. Totaliter devlet iktidarı bir vuruşta yıkılamazdı. Toplum, bu iktidara karşı, adım adım bir hareket alanı kazanmak için mücadele etmeliydi. Polonya'da devlet iktidarının temellerinin oyulması, örgütlenme ve yönetim tekelinin sarsılması, çoğulcu bir toplumun doğması, işte bu çizginin ürünüdür.

Polonya'daki muhalefet hareketinin gelişme sürecinde 1970'lerin en önemli olayı, kuşkusuz «İşçileri Savunma Komitesi»nin (KOR) kurulmasıdır. Jacek

Kuron bu girişimin önderleri arasındaydı. 1976 yılı Haziran ayında Ursus ve Radom kentlerindeki grevlerden sonra tutuklanan ve gözaltına alınan işçileri kurtarmak amacıyla Eylülde kurulan KOR, işçilerin bırakılmasından sonra Toplumsal Özsavunma Komitesi (KSS) adını aldı, buna rağmen çoğunlukla KOR adıyla anılmaya devam etti. KOR, farklı dünya görüşlerine sahip aydınları birleştiriyordu. Bu insanlar ortak bir deneyim sonucu biraraya gelmişlerdi. Polonya'daki ekonomik, siyasal ve manevî bunalımdan, varolan sistem çerçevesinde yapılacak reformlarla bir çıkış yolu bulunamayacağı görüşündeydiler. Çözüm, toplumsal güçlerin iktidara karşı «özörgütlenmesi»ndeydi. KOR'un tarihi kazancı ve başarısı, siyasal mücadelede aydınlarla işçiler arasındaki kopukluğu ortadan kaldırması oldu.

Pragmatist ve milliyetçi bir çizgi izleyen, öte yandan soyut bir büyüme fetişizmini savunan rejimin bir numaralı lideri Gierek, bir görüşmede KOR'la ilgili olarak «gülüp geçtiğini» söylüyordu. Ancak bu gülüş, aslında dişlerin bilenmesine de engel değildi. 1977 Mayısında Stanislaw Pyjas'ın gizli servis tarafından öldürülmesi üzerine, KOR'un önderleri, bu arada doğal olarak Kuron da tutuklandı. Ancak uluslararası kamuoyunun baskısı Ağustos ayında onlara özgürlüklerini geri getiriyordu. 1977-1980 arası, Polonya'daki hareket için aydınlatma yıllarıydı. Bu dönemde resmî ideolojinin yalanları ve kofluğu sergilendi. Her tür iletişim aracıyla girişilen bu propaganda çabasında Wajda'nın filmlerinin oynadığı rol ayrıca anılmaya değer. Öte yandan aynı yıllar, elbette ev aramalarına, kabadayı kılığındaki güvenlik görevlilerinin saldırılarına, 48 saatlik gözaltılara ve çeşitli türden baskılara da sahne oldu. 1980'in büyük hareketlerine böyle gelindi.

Ağustos 1980'de Polonya işçi sınıfı, önce Baltık kıyısı kentlerinde, sonra ülke çapında büyük grev ha-

reketlerine gittiler. KOR hareketinin başta gelen önderleri olan Kuron ve Michnik tutuklandılar, fakat 11 gün sonra işçilerle hükümet arasında yapılan Danzig Anlaşmasıyla serbest bırakıldılar. İşçi hareketi, diğer yazarımız Karol Modzelewski'nin yeniden siyasal mücadele sahnesine çıkmasının ortamını da oluşturdu. Modzelewski, 1970'lerin başında özgürlüğüne kavuştuktan sonra siyasal faaliyet içinde görülmemiş ve Wroclaw'da akademik çalışmalarda bulunmuştu. 1980 Ağustos hareketinden sonra ise, aynı kentin Dayanışma Sendikası yönetiminde yer aldı ve basın sözcülüğü yaptı. Bu arada Dayanışma Sendikasının ilk kongresi yapılmış ve KOR (KSS) 28 Eylül 1980 günü kendisini dağıtmıştı.

Dayanışma Sendikasını yaratan ve onun önderliğinde gelişen büyük işçi hareketi, Polonya'daki iktidarı sarsmanın ötesinde uluslararası çapta büyük etkilerde bulundu. Rejimin bütün milleti peşinde sürükleyen bu harekete cevabı, 13 Aralık 1981'de ilan edilen askerî yönetimdi. Kuron ve Modzelewski de her önemli eylemde olduğu gibi, gene tutuklandılar.

31 Ağustos 1982'de yüzbinlerce işçi askerî rejime kafa tutunca, Askerî Konsey Savcılığı ve İçişleri Bakanlığı, kendini dağıtmış olan KOR'un önde gelen temsilcileri hakkında soruşturma istediler. O sırada enterne edilmiş bulunan ya da yurtdışında olan bu KOR önderlerinin 31 Ağustosta devlete karşı yapılan taşkınlıkları örgütledikleri ve yönettikleri alelacele öne sürüldü. Askerî Savcılık, Eylül başında Jacek Kuron, Adam Michnik ve arkadaşları hakkında tutuklama emri çıkarttığını bildirdi. İddia, anayasayı zorla devirme hazırlığıydı. Hepsi «anti-sosyalist unsurlar» olmakla suçlanan KOR önderlerinin, Dayanışma Sendikasını aşırı bir çizgiye sokarak devletle cepheleşmeye yöneltmek için komploya giriştikleri söyleniyordu. Dahası, amaçlarının en sonunda ABD emperyalizmi ve Batı Alman intikamcılığıyla ittifak ede-

rek iktidarı yıkmak ve Polonya'yı emperyalist kampa katmak olduğu iddia ediliyordu. Böylece General Jaruzelski'nin askeri darbesinin meşruiyeti açıklanmış oluyordu. Askeri Konseyin «Milli Selamet Konseyi» adını alması boşuna değildi. Polonya gerçeğinden ve halkından kopan yönetim, gerçeği çarpıtmak ve yalanlar imal etmek durumunda kalmıştı.

Aslında Kuron, Michnik ve Lipski gibi aydınlar, Dayanışmanın danışmanları ve görevlileri olarak daha çok ılımlı bir rol oynamışlardı. Çünkü, devrimci sürecin sınırlılığı yolunda görüşlere sahiplerdi. Geçmişte kararlara fiilen katılma güvencesi olmadan sorumluluk üstlenilmemesi görüşünde oldukları halde, artık reform programının savunulmasını gerekli görmekteydiler. Bu reform programı, onlara göre varolan durumun yarattığı zorunlu bir uzlaşmaydı. Böyle bir durumda hükümetin sendika yasasını çıkarmasını, iletişimi demokratlaştırmasını veya planlama ile ekonominin yönetiminin işçi sınıfının denetimine bırakılmasını şart koşmuyorlardı. Kuron, Michnik ve arkadaşları, bir yanda radikalleşen ve artık uzlaşmaları kabul etmeyen işçi sınıfı ile diğer yanda 1981 sonbaharından beri işçi sınıfına karşı cepheden mücadele ve askeri saldırı çizgisine giren hükümet arasında kalıyorlardı. Bu nedenle KOR'un «toplumsal aşırılığın merkezi» olduğu yolundaki hükümet iddiası, gerçek dışıydı. Jacek Kuron ve arkadaşları, askeri darbeye kararlı olarak karşı çıktıkları gibi, bireysel terörü de kesinlikle reddediyorlardı. Onlar, iflas eden rejime karşı başarılı bir direnmenin örgütlenebileceğini ve bunun gerekli olduğunu belirtiyorlardı. KOR önderleri, 1976 yılındaki kuruluştan beri partinin anayasada güvence altına alınan önder rolüne hücum etmediler. Bu önder rolün pratikte ne anlama geleceğini berraklaştırdılar. 1982 yılında direnme hareketi içinde başlıca iki eğilim vardı. Kuron'dan farklı çizgiyi savunan Zbigniew Bujak, en-

terne edilememişti ve yeraltında aktif olarak yöneticilik yapmaktaydı. Bujak, Kuron'un devlet iktidarına karşı, bu iktidarın bir bölümüyle anlaşmayı reddetmeyen kollektif eylem tezine karşı çıkıyor ve toplumda hakim yapıların karşısında yeni yapıların inşasıyla birlikte ademi-merkeziyetçi direnme eylemlerini savunuyordu.

Jacek Kuron ve Karol Modzelewski, 1984 yazında serbest bırakıldılar. Bugün özellikle Kuron'un mücadele haberlerini batı basınından izleyebiliyoruz.* En son 19 Ocak 1986 günü Varşova'daki «Aydınların Barış İçin Dünya Kongresi» toplantısı öncesinde yeniden gözaltına alındığını öğreniyoruz.

* Kuron ve Modzelewski'nin hayatlarını yazmak için yararlandığımız kaynaklar:

Aydınlık Gazetesi, 1 Ağustos 1980'den 11 Eylül 1980'e kadarki sayılar.

Gesellschaftliche Selbstverteidigung, 1977-1982, Aufsaetze angeklagter KOR-Mitglieder, Herausgeber: Stadt-Reuve+Komitee «Solidaritaet mit Solidarnosç» Köln.

Adam Michnik, **Polnischer Frieden,** Rotbuch Verlag, Berlin 1985.

Osteuropa-Info, «1. Gewerkschaftskongress Solidarnosc» özel sayısı, Nr. 46, Dezember 1981.

Osteuropa-Info, «Polen-Ein Jahr Widerstand unter dem Kriegsrecht» özel sayısı, Nr. 50, 1982.

Polonya Günlüğü, çev. İbrahim Altınsay-Nurettin Elhüseyni, Metis Yayınları, İstanbul 1985.

Sozialismus, «Polen realer Sozialismus» özel sayısı, extra 3, August 1981.

Spiegel, 1980 ve 1981 yıllarındaki sayılar.

Ufuklar Dergisi, 1-14. sayılar, İstanbul 1980-1981.

Helmut Wagner, **Nachwort des Herausgebers,** «Jacek Kuron-Karol Modzelewski, Monopol-sozialismus» içinde, s. 127 vd.

Jacek Kuron-Karol Modzelewski

POLANYA BİRLEŞİK İŞÇİ PARTİSİNE AÇIK MEKTUP

GİRİŞ

27 Kasım 1964 günü Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin (PBİP) Varşova Üniversitesindeki Yüksek Okul Komitesinin kararıyla partiden çıkarıldık. 1 Aralık 1964'te Karol Modzelewski, Sosyalist Gençlik Birliği (SGB) Yüksek Okul Komitesi kararıyla gençlik örgütünden de atıldı. Çıkarma nedeni, 14 Kasımda gözaltına alındığımızda İçişleri Bakanlığı memurlarının el koydukları, yazdığımız analitik-programatik karakterdeki bir metindi. İçişleri Bakanlığının Araştırma Bürosu 1932 tarihli Ceza Yasasının 155. maddesinin 1. ve 2. fıkralarına dayandı.

Bizim olayla bağlantılı olarak, Stanislav Gomulka ve Johanna Majerczyk yoldaşlar da partiden çıkarıldılar. Eugeniuszu Chyla yoldaş partinin aday listesinden çıkarıldı. Gomulka ve Chyla yoldaşlar Gençlik Birliği'nden de atıldılar. Bu yoldaşlar İçişleri Bakanlığının el koyduğu metnin yazarları değildi, fakat içeriğiyle kısmen görüşbirliği içinde olmakla ve bizim tutum ve görüşlerimizi paylaşmakla suçlandılar. Açık Mektup, yalnız bizim insiyatifimizin ürünüdür; ve biz, metnin yazarları, bu mektupla yalnız kendi adımıza hareket ediyoruz.

Parti mercileri ve devlet makamları bu olaya büyük dikkat yönelttiler. Parti görevlilerinin ve İçişleri

Bakanlığı yüksek memurlarının üniversite dışında açıkça yaydıkları o haberleri görmezden geliyoruz. Bu tür haberler, yüksek okul çerçevesinde PÖB (Polonya Öğrenciler Birliği) aktif üyelerinin bir toplantısında, Kicki caddesindeki öğrenci yurdunda parti aktif üyelerinin bir toplantısında, SGB'nin halen görevde bulunan Yüksek Okul Komitesinin bir oturumunda ve SGB üniversite örgütünün Seçim Raporu Hazırlayıcıları Konferansında verildi. Üniversitenin psikoloji ve pedagoji, tarih, ekonomi politik (burada iki kez) ve felsefe bölümleri parti temel örgütlerinde, bizim olayı konu alan toplantılar yapıldı. PBİP Yüksek Okul Komitesinin bizi partiden çıkarma kararı, Parti örgütü adına Yüksek okulda alındı ve bu nedenle bütün üyelere bildirilmesi gerekirdi. Bizim olayın üniversite bölümlerinin ve Gençlik Birliğinin toplantılarında da konuşulmasını bekliyoruz.

Artık Partinin ve Gençlik Birliği'nin üyesi olmadığımız için bu toplantılara katılma olanağımız yoktu. Bu nedenle ne bize yöneltilen suçlamalar konusunda tavır alabiliyoruz, ne de görüşlerimizi değiştiren ve saptıran resmî açıklamayı düzeltebiliyoruz. Üniversitedeki parti üyelerinin tümü bizim metnimizi bilmiyor. Onlar, yalnızca içerik hakkında haberleşme tekeli olan Yüksek Okul Komitesi sekreterleri ya da aktif üyelerinin bildirdiklerini doğru kabul ederek bilgi sahibi oluyorlar. SGB örgütü, Yüksek Okul Komitesinin üç üyesini çıkarmaya karar vermiş olmasına rağmen, örgüt üyelerinin tümünün bizim metni görmeksizin, yalnız bir konuşma ve PBİP Yüksek Okul Komitesi genel toplantısı kararıyla bilgi edinmiş olmaları, özellikle vahim bir durumdur.

Her belgenin içeriğinin bütünden koparılmış tek tek cümleler aktarılarak tahrif edilebileceği bilinir. Bizce, yazdığımız metin hakkındaki resmî açıklamalar çok keyfî olmalarıyla göze çarpıyor. Tek tek veya birkaç kopuk cümle seçilerek, anlaşılmayan ne-

denlerle 128 daktilo sayfası tutan, keskin, demagojik, hiçbir gerekçesi olmayan sloganlardan oluşan bir derlemenin söz konusu olduğu izlenimi veriliyor. Tahlilimizin uygunluğu ve ondan çıkarılan sonuçların siyasal değeri üzerine söylenebilecekler mantıki bir betimlemeyle ilgili olacağı için, bu betimleme ancak açıklamalarımızın özüne yöneltilecek bir tartışma ile sarsılabilir; yoksa keyfi olarak çekip çıkarılan ve anlamı çoğu zaman bütünüyle kaybolan alıntılarla değil. Ayrıca resmi açıklamalarda, yalnız metnin içerdiği tahlil konusunda susmakla kalınmıyor; aynı zamanda çalışmamızın, belgenin siyasal karakterinin değerlendirilmesinde belirleyici önemi olan program bölümüne de değinilmiyor. Son olarak, resmi açıklamalarda metne yöneltilen suçlamalar (ilkel demagoji) yanında, yazarların ahlaki ve entellektüel düzeyleri de suçlanıyor (İkiyüzlülük, dürüst olmamak ve hatta medeni cesaret eksikliği). Bu arada, bilinçsiz yapıldığına inanılması zor, çok açık tahrifler de söz konusu. Sözümona biz işçinin emeğiyle ürettiği ürünün tümünü alması gerektiğini talep ediyormuşuz; sözümona biz işçileri sömürüyü sınırlamaları için emek verimliliklerini düşürmeye çağırıyormuşuz.

Bu durumda Varşova Üniversitesindeki Parti ve Gençlik Birliği üyelerine, ulaşabileceğimiz biricik yoldan seslenmeyi, yani açık bir mektupla gerçek görüşlerimizi ve bu görüşlerden çıkan siyasal taleplerimizi bildirmeyi gerekli görüyoruz. Görüşlerimizin ve yazdığımız belgenin «anti-parti» olarak gösterilmiş olmasına rağmen, parti üyelerine ve partinin yönlendirdiği gençlik örgütü üyelerine başvuruyoruz.

Sık sık kötüye kullanılan «anti-parti» suçlamasını, partinin halen uyguladığı siyasetten ayrı bir konumda bulunduğumuz ve partinin toplumsal rolünü bu bağlamda olumsuz değerlendirdiğimiz şeklinde anlamak gerekirse, içeriği kesinlikle doğrudur. Buna karşılık partili arkadaşlarımıza karşı ikiyüzlülük yap-

tığımız ve dürüst olmadığımız suçlamasına gelince, cevabımız şudur:

Birincisi, bugünkü tutumumuza, bir bölümü metni geliştirmekle geçen, hemen hemen bir yıl süren bir çalışmanın akışı içinde adım adım geldik. Görüşlerimiz, esas olarak ülkemizin toplumsal ve siyasal durumundaki gelişmenin etkisi altında, ayrıca son yıl boyunca parti ve gençlik içindeki deneyimler temelinde ağır ağır gelişti. (Tartışma Klübünün kapatılması, Parti'li 34 aydının mektubu ve Yazarlar Birliği'nin 14 Nisan 1964'teki toplantısı konusundaki tutumu, Gençlik Birliği içindeki tartışmaların yalnızca disiplin araçlarıyla bastırılması vb.).

İkincisi, görüşlerimizin Parti yönetiminin bugünkü politikasına muhalif bir karakter taşıdığı herkesçe biliniyordu. Çünkü bu konuda hiçbir zaman, ne Tartışma Klübümüzde, ne de sık sık resmî makamlardan ayrı bir tutumu savunduğumuz Parti ve Gençlik Birliği toplantılarında ikiyüzlülük yapmadık. Bu yüzden, görüşlerini o zaman açıkça ortaya koymayan, fakat bugün bizi ikiyüzlülükle suçlayanların öğüt ve eleştirileriyle karşılaştık.

Gençlik örgütü içinde siyasal çalışma olanaklarının bugün elimizden alınmış olması, pratikte üniversitedeki her türden siyasal faaliyetin dışına çıkarılmak anlamına geliyor. Çalışmamızın bitmesinden sonra metnin içerdiği tezleri bize açık olan topluluklarda tartışmaya ve bu yoldan Partinin görüşünü almaya niyetlenmiştik. Oysa metin bitirilemedi. İki bölümü hâlâ eksik ve ekonomi politikası konusundaki kesimler taslak halindeydi; henüz son biçimini almamıştı ve üzerinde daha çalışılması gerekliydi. İçişleri Bakanlığı organlarının müdahalesiyle Parti makamları konuyu şimdi kendi tarzlarında ele aldılar.

Bu durumda görüyoruz ki, Partiden ayrılmamız olgusu, anlaşılabilir ve uygulandığı biçim ve şartlar gözönünde bulundurulmazsa tartışılmaya muhtaç de-

ğildir. Bu demektir ki, Partideki ve Gençlik Birliğindeki arkadaşlarımızdan siyasal bakımdan ayrıldık. Ancak bu ayrılma olgusu, onların kanılarına ve kişiliklerine duyduğumuz saygıyı biraz olsun değiştirmedi. Arkadaşlarımızın nesnel olarak bilgilendirilmesini gerektiren bu değerlendirmeden hareketle, politik görüşlerde ilkesel farklar ortaya çıktığına göre, Varşova Üniversitesindeki Parti ve Gençlik Birliği üyelerine, İçişleri Bakanlığında el konan metnin içerdiği ve bizim bugünkü teorik platformumuzu temsil eden tahlil ve programımızın bir taslağını sunuyoruz.

1. Merkezî Siyasal Bürokrasinin Hakimiyeti

Resmî doktrine göre, sosyalist bir ülkede yaşıyoruz. Bu tez, üretim araçları üzerindeki devlet mülkiyeti ile toplumsal mülkiyetin özdeşleştirilmesine dayanıyor. Endüstri, taşımacılık ve bankacılık devletleştirilerek toplumsal mülkiyete geçti. Toplumsal mülkiyet temelinde oluşan üretim ilişkileri **ex definitione*** sosyalisttir.

Oysa bu sonuç ancak yüzeysel olarak Marksisttir. Gerçekte Marksist teoriye burada kendisine temelden yabancı bir unsur, biçimsel-hukuki bir mülkiyet kavramı eklenmiştir. Devlet mülkiyetinin arkasında devletin sınıf karakterine bağlı olarak bütünüyle farklı bir içerik gizlenebilir. Bugünkü kapitalist ülkelerin ekonomilerindeki devlet sektörünün toplumsal mülkiyetle ilgisi yoktur. Bunun tek nedeni, devlet sektörü dışında kapitalist özel girişimlerin de bulunması değil, aynı zamanda devlet kapitalisti işletmelerdeki işçinin mülkiyetten yoksun oluşu, devlet üzerinde hiçbir gerçek etkisinin bulunmayışı ve böylece emeğini ve emeğinin ürününü kontrol edemeyişidir. Tarih, Asyatik Üretim Tarzı denen toplumlar tü-

* Tanım açısından - ç.n.

ründen üretim araçları üzerinde devlet mülkiyetinin hakim olduğu antagonist sınıflı toplumlara tanıktır.

Üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti, mülkiyetin yalnız özgün bir biçimidir. Bu mülkiyet, devletin sahibi olan toplumsal gruplara aittir. Ekonomisi kamulaştırılmış bir sistemde, ekonomik kararların bütünü üzerinde etkisi ve böylece üretim araçları, toplumsal ürünün bölüşümü ve kullanım üzerinde tasarruf gücü bulunanlar, yalnız devlet iktidarının kararlarına katılan ya da bu kararlar üzerinde etki olanağı bulunan kimselerdir. Siyasal iktidar, böylece üretim ve bölüşüm süreci üzerindeki iktidara bağlıdır. Bizim devletimizde iktidar kimin elindedir? Yalnızca, tekelci Partinin, PBİP'nin! Bütün önemli kararlar önce Parti tarafından alınır ve ancak ondan sonra devlet iktidarının resmî organlarınca uygulanır. Hiçbir önemli karar, Parti makamlarının onayı olmaksızın alınamaz ve uygulanamaz. Buna Partinin önder rolü deniyor. Tekelci Parti, kendisini işçi sınıfının çıkarlarının temsilcisi olarak kabul ettiği için, bu Partinin hakimiyeti de işçi sınıfının iktidarını güvence altına almış olacaktır.

Oysa biz bir sistem hakkında, avukatlarının düşündüklerine ve söylediklerine göre yargıda bulunmak istemiyorsak, o zaman işçi sınıfının devlet iktidarının kararlarını etkilemek için hangi olanaklara sahip olduğuna bakmalıyız. Parti dışında böyle bir olanak yoktur. Hakim durumda olan Parti, siyasal bir tekele sahiptir. İşçi sınıfının başka partilerde örgütlenme olanağı yoktur. İşçi sınıfı, farklı programlar, millî gelirin bölüşümünde farklı yollar, PBİP'inkinden farklı siyasal anlayışlar formüle edemez, bunların propagandasına ve gerçekleştirilmesine girişemez. Hakim durumundaki Partinin işçi örgütlenmesi üzerindeki tekeli, bütün devlet iktidarı ve organları, Partinin önder rolünü tartışma konusu yapan her girişimi daha filiz halindeyken bastıran idare, siyasal

polis, savcılık, mahkemeler ve Partinin yönlendirdiği siyasal örgütler tarafından güvence altına alınmıştır.

Parti üyeleri içinde, bir milyonun üzerinde sıradan yurttaş ve bu arada birkaç yüz bin işçi vardır. Bunların Parti mercileri ve böylece devlet iktidarının kararları üzerinde etkide bulunma olanakları nelerdir? Parti, yalnız bir tekel durumuna sahip olmakla kalmamış, aynı zamanda monolitik (yekpare) ilkelere göre örgütlenmiştir. Parti içinde hizip oluşturmak, farklı ideolojik programlar ortaya koymak ve farklı siyasal akımlar örgütlemek yasaktır. Üyelerden herbirinin, gerçi kendi görüşüne sahip olma hakkı vardır; fakat buna karşılık başkalarıyla, kendi düşüncesindeki üyelerle bir program üzerinde birleşmek ve bu programın gerçekleşmesi için seçim mücadelesine girmek hakkı yoktur. Bu koşullar altında, Parti mercilerinin konferanslarda ve toplantılarda seçilmeleri tamamen varsayım oluyor. Çünkü bu seçimler farklı tutumlar ve programlar temelinde, yani farklı siyasal seçeneklerin varlığında yapılmıyor. Bir toplumda siyasal insiyatiflerin gerçekleştirilmesi, her şeyden önce örgüt gerektirir.

«Doruktaki» kararlar üzerinde etki kazanmak için yapılan her girişimde, Parti üyeleri kitlesinin örgütten yoksun bırakıldığı, atomlaşmış ve güçsüz olduğu kendini gösterir. Eşyanın doğası gereği, ancak örgütlenmiş merciler, yani aygıt, siyasal girişimlerin kaynağı olabilir. Her aygıt gibi, bu da hiyerarşik örgütlenmiştir: Aşağıdan yukarı doğru haberler akar, yukarıdan aşağı doğru ise emirler ve tavsiyeler. Her hiyerarşik örgütlenmiş aygıtta olduğu gibi, bütün emirlerin kaynağı burada da bir elittir; hiyerarşi içinde köşe başlarını ele geçiren ve temel kararları birlikte alan bir grup insandır. Bizim sistemimizde Parti eliti aynı zamanda iktidar elitidir; bütün devlet kararları onun tarafından alınır. Parti ve devlet hiyerarşisinin doruk mevzilerinde, esasen kural olarak

bir görev yığılması ortaya çıkar. İktidar eliti, devlet iktidarını kullanırken, aynı zamanda devletleştirilmiş üretim araçlarının bütününe de tasarruf eder; birikim ve tüketim oranlarını, yatırımların yönelişini, tek tek toplumsal grupların milli gelirdeki paylarını kararlaştırır. Tek cümleyle: Bütün toplumsal üretimin bölüşüm ve kullanımı üzerinde tek başına karar verir.

Elitin kararları keyfîdir; işçi sınıfının ve diğer toplumsal sınıf ve tabakaların her türlü kontrolünün dışındadır. İşçilerin ve aynı şekilde tüm olarak parti üyelerinin kararlar üzerinde hiçbir etkileri yoktur. Sejm [Polonya Parlamentosu] ve Halk Konseyi seçimleri, varolan koşullarda, tepeden belirlenen tek bir aday listesi nedeniyle ve PBİP ile uyduları Birleşik Köylü Partisi ve Demokratik Parti arasında gerçek program farkları olmadığından varsayım olarak görünüyor. Her türlü toplumsal kontrolü ortadan kaldırmış ve toplumun bütününü ilgilendiren önemdeki hem ekonomik hem siyasal kilit mevkilerin tümünü sınır tanımaksızın eline geçirmiş bulunan, Parti ve devlete hakim durumdaki bu eliti merkezî siyasal bürokrasi olarak adlandırıyoruz.

Merkezî siyasal bürokrasi içinde bulunmak, tüm toplumu ilgilendiren önemdeki temel siyasal ve ekonomik kararların merkezde oluşumuna gerçekten katılmak anlamına geliyor. Bu elitin sınırlarının tam olarak belirlenmesi muhtemelen olanaksızdır. Yaklaşık bir belirleme dahi, sosyolojik araştırmaları gerektirir ki, bu da ülkemizde tabudur. Zaten bizim için, merkezî siyasal bürokrasinin sayıca büyüklüğü ve iç örgütlenmesi değil, toplumdaki ve toplumsal üretim sürecindeki rolü belirleyicidir.

Sıradan parti üyeleri, bir yandan siyasal merkezî bürokrasinin kararları üzerinde hiçbir etkide bulunamayacak, öte yandan onun emirlerini parti disiplini ilkesine göre uygulamaya mecbur olacak biçimde ör-

gütlenmişlerdir. Kim buna karşı çıkarsa Partiden atılır ve onun Parti safları dışında örgütlenerek bu yoldan siyasal çalışmada bulunma olanağı yoktur. Parti, kendi hiyerarşisinin doruklarında derinlemesine örgütlenmiş bir bürokrasiden başka bir şey değildir ve böylece tabandaki örgütsüzlük yüzünden işçi sınıfının her etki ve direnme girişimini önleyen bir alet haline gelir. Parti, aynı zamanda işçi sınıfı yanında diğer bütün güçleri de merkezi siyasal bürokrasiye uysallıkla hizmet etmeleri için örgütler. Sendikalar dahil partinin yönlendirdiği diğer toplumsal örgütler de aynı işlevi yerine getirirler. Emekçilerin ekonomik çıkarlarını savunma amacı taşıyan geleneksel örgütlenme, biricik örgütlü siyasal güç olan Partinin yönlendirmesine bağlı olduğu için, merkezî siyasal bürokrasinin, siyasal ve ekonomik devlet iktidarının uysal bir yürütme organı haline gelir. İşçi sınıfı kendi örgütünden, kendi programından ve kendini savunma araçlarından yoksun bırakılmıştır.

Merkezî siyasal bürokrasi, siyasal ve ekonomik iktidarın tümünü kullandığı için, işçi sınıfının yalnız etki ve kontrol araçları değil, kendini savunma araçları da elinden alınmıştır. Merkezî siyasal bürokrasinin önderleri kendilerini işçi sınıfının çıkarlarının temsilcileri olarak kabul ederler. Bununla birlikte eğer bir hakimiyet sistemi hakkında, temsilcilerinin açıklamaları temelinde yargıya varmak istemiyorsak, bu bürokrasinin sınıf karakterini tahlil etmeliyiz. Onun iktidara sahip olması olgusu, bu konuda tek başına pek bir şey ifade etmez. Belirleyici olan üretim ilişkileridir. Bu nedenle millî gelirin esas yaratıcısı olarak işçi sınıfı ile üretim süreci içinde üretim ilişkilerinin kollektif yöneticisi olarak merkezî siyasal bürokrasiyi birbirine bağlayan ilişkileri daha doğru görmeliyiz.

2. Ücret, Artı-Ürün, Mülkiyet

Millî geliri kim üretiyor ve millî gelirin bölüşümü nasıl oluyor? Marksist teoriye göre, millî gelir maddî üretim sektöründe ortaya çıkar, yani endüstride, inşaatta, kısmen taşımacılıkta, tarımda ve el sanatlarında. Endüstride, herkesin, daha doğrusu teknik üretim sürecini hazırlayan, yürüten ve koruyan tüm işçilerin işgücü, millî gelirin yaratıcısıdır. Dolaylı ve dolaysız üretimdeki işçilerin dışında teknologlar, tasarımcılar ve planlamacılar, tek kelimeyle teknik aydınlar [intelijansiya] da bunun içindedir. Buna karşılık teknik üretim sürecini koruma işlevini değil, fakat bu sürece katılanlar arasındaki özgün toplumsal ilişkilerin gözcülüğünü yapma işlevini görenler, yani ücretli emeğin gözcüleri ve teknokratlar, üretici işçiler arasında sayılmazlar. Gerçi bunlar üretimi de sağlarlar, fakat bu işi, eski köle gözetimcilerinin, toprağa bağlı köylülerin feodal yöneticilerinin veya kapitalist girişimlerin bugünkü müdürlerinin yapmış oldukları ve hâlâ yaptıkları anlamda yürütürler. Onların en önemli görevi, varolan toplumsal ilişkileri ayakta tutmaktır, yoksa maddî üretim sürecini sağlamak değil.

Bunu ayırdetmek doğallıkla incelik ister, çünkü gözcüler genel olarak hem teknik hem de toplumsal işlev görürler, ancak bir ustanın ve bir mühendisin faaliyetinde teknik işler ağır basar; buna karşılık bir görevlininkinde örgütleyicilik işlevi, yani insanları denetleme ve belli üretim ilişkilerini koruma önde gelir.

Tarımda bireysel işletme sahibi köylüler, devlet çiftliklerindeki işçiler ve bizde sayısı çok olmayan tarımsal üretim kooperatiflerinin üyeleri, üretici işçidirler; başka deyişle millî gelirin yaratıcılarıdırlar. Şehirlerdeki küçük ticaret sektöründe ise, el sanatçıları böyledir.

Son zamanlarda, millî gelirin üretilmesinin maddî üretim sektörü ile sınırlı olduğu şeklindeki Marksist anlayışın aşıldığı tezleri ortaya atıldı. Deniyor ki, bugün millî gelir bütün emekçiler tarafından yaratılıyor. Çünkü geniş kapsamlı olan hizmet sektöründe, yani maddî üretim alanı dışında, dolaylı olarak gene üretim ve tüketimin gerekleri yerine getirilir; bir toplum için hayatî zorunluluk taşıyan bir örgütlenme yapılır; yani belli bir emek kullanılarak önemli toplumsal ihtiyaçlar giderilir.

Oysa böyle bir anlayış, ancak üretim ile hizmetler arasında eşdeğer bir değişimin bulunduğu bir toplum açısından haklı gösterilir. Bu, ancak şu koşulla mümkündür: Eğer maddî malların üreticisi, değişim sırasında, başkasına değil fakat kendisine yarayacak hizmetleri, kendi emeğinin ürününden hizmet sektörünün sürdürülmesi için ödediği bölümüne eşdeğer miktarda sağlıyorsa ve aynı zamanda eğer birikim onun çıkarlarına tâbiyse. Bu koşullar yoksa, o zaman, polisin, savcının, subayın ve otelcinin emeğini üretici emekle özdeşleştiren bir tanım, vahim sonuçlar doğurarak sömürü olgusunu gizler. Bu durumda bütün millî gelir, doğrudan birikime hizmet eden bölüm dışında, çeşitli türden emeklerin ücreti olarak, yani «üretici» emeğe yapılan ödeme olarak anlaşılabilir. Bu yoldan bugünkü kapitalist toplumdaki sömürü olgusunun üstü örtülebilir. Millî gelirin kapitalistler sınıfınca bireysel tüketimde kullanılan bölümü (toplumsal üretimin daima yalnız küçük bir kesimini ve hatta bu sınıfın gelirinin önemsiz bir bölümünü oluşturur) dışında, geri kalanı, buna göre maddî malların üreticilerinin ücretlerine ve gelirlerine, diğer işçilerin ücretlerine, kapitalistler veya devlet tarafından doğrudan çalıştırılanların ücretlerine ve birikim fonlarına indirgenir. Oysa böyle bir anlayışın nesnel, bilimsel tahlille bir ilgisi yoktur; tersine söz konusu olan bir mazur gösterme çabasından ibarettir.

Ancak biz, gerçek çelişmelerin gizlenmesine değil, tahlil edilmesine katkıda bulunan kategoriler kullanmak istiyoruz. Bu nedenle Marks'la birlikte, millî gelirin, maddî üretim sektöründe çalışanların nesneleşmiş emeği olduğundan hareket ediyoruz. Birikimin temeli ile geniş kapsamlı hizmetler, bu sektörde üretilen maddî ürünlerdir. Birikim fonunun araçları ve polis, silahlı kuvvetler, kültür, sağlık işleri vb. için yapılan, yani işçinin kendi cebinden ödemediği harcamalar, millî gelirden ayrılır. Bu harcamalar, işçi ve köylülerin, emeklerinin karşılığını alamadıkları bölümünden, yani artı-üründen ödenir. Bu nedenle hangi güçlerin çıkarına kullanıldığını saptayabilmek için gene bu artı-ürünün bölüşümünü de araştırmak zorundayız.

Ülkemizde millî geliri yaratan esas toplumsal grup, işçiler ve bireysel köylülerdir. Onların emeklerinin ürünlerinin bölüşümünden aldıkları pay nedir?

Bireysel köylüler emek ürünlerini piyasaya arzederler. Ancak, tarımsal üretimin yüzde 75'i, bu ürünleri piyasa fiyatının ortalama % 40 altında bir fiyatla satın alan devlet aracılığıyla satışa sürülür. Bunun dışında, piyasaya fiilen tekelci olarak çıkan devlet, endüstri ve tarım fiyatları arasında köylüler için elverişsiz bir oran belirler. Bu konuyu şimdilik bir kenara bırakıyoruz. Fakat tarımdaki durumun tahlilinde konuya bir kez daha döneceğiz.

İşçiler, millî gelirin bölüşümünden, herşeyden önce emeklerinin ücretiyle belirlenen bir ölçüde pay alırlar. Bizim ülkemizde işçi ücreti nedir ve yüksekliği neye bağlıdır?

Prof. Kalecki'nin değerlendirmesine göre, çalışan işçinin adam başına ortalama reel geliri, 1960 yılında 1937 yılına göre yaklaşık yüzde 45 daha yüksekti. Aynı zaman diliminde aynı emek için reel ücret önemli ölçüde daha az yükseldi; çünkü tüketim masraflarının yükselişi ücretlerinkinden daha hızlıydı ve dü-

zenli iş zamanı dışındaki ek gelirlerin oranı artmıştı. Savaş öncesindeki geçim giderleri istatistikleri fiyatların üstü kapalı yükselişini gözönünde tutmuyordu; böylece geçim giderlerinin artması çok düşük gösteriliyordu. Bununla birlikte Prof. Kalecki'nin hesaplarının esasta doğru olduğundan hareket ediyoruz. 1949 ile 1960 arasında emeğe yapılan ödemenin yükselişi esas olarak 1956-59 dönemine rastlar. Bu yıllar, hakim sistem için anormal yıllardı; siyasal bir bunalım; Partinin yekpare karakterinin sorgulanması, grevler ve genel ücret talepleri, işçilerin seçtikleri ve 1958 yılının ortasına kadar Parti aygıtından bağımsız olan işçi konseylerinin kısa bir dönem için belli bir rol oynamaları dikkat çekiyordu. Devlet aygıtı o zaman önemli ölçüde zayıflamıştı, toplumsal güçler geçici olarak güçlüydü.

Bu koşullarda, işçi sınıfı, dört yıldan bile kısa süre içinde gerçek ücretlerde yüzde 30'luk bir yükseliş elde etti; böylece 1937'den bu yana çalışan işçilerin gerçek gelirlerindeki kişi başına artışın en az üçte ikisini kazandı. 1949'dan 1955 yılına kadarki zaman diliminde gerçek ücretlerde gerçek bir yükselişten sözetmek zordur. Aynı şey, 1959 sonrası için de geçerlidir. Merkez İstatistik Dairesinin son dört yıldaki (1960-63) aile gelirleri üzerine yaptığı tahlilden anlaşıldığı gibi, endüstri işçilerinin ailelerinde kişi başı nominal gelir yüzde 2,5 yükseldi. Resmî istatistiklere girmeyen gizli fiyat yükselişi gözönünde tutulursa, son dört yıl içinde işçi ailelerinin çoğunluğunun hayat standardı yükselmek bir yana, biraz düştü bile.

Aynı zamanda, 1963 yılındaki toplam endüstri üretiminin değeri, 1938 ve 1948 yılına göre hemen hemen dokuz kat yüksekti. Buna karşılık millî gelir 1949-63 yılları arasında 2,5 kattan çok arttı. 1949-60 döneminde halkın kişi başına tüketimindeki artış, elbette reel ücretin mütevazi yükselişinden daha çok-

tu. Bu, çalışanların artışına bağlanabilir. Burada endüstrileşmenin bütün siyasal sistemlerde ortaya çıkan bir belirtisi söz konusudur. Oysa sömürü oranı denen şey, istihdamın genişliğine değil, fakat yalnızca üretilen ürünle işçi ücretinin miktarı (yani o ürünü yaratan emeğe ödenen değer) arasındaki orana bağlıdır. İşçinin yarattığı millî gelirin yükselişi, işçinin gerçek ücretinin mütevazi yükselişinden karşılaştırılmayacak kadar büyüktür. Ayrıca ücret yükselişinin en büyük bölümü, söylediğimiz gibi, siyasal sistem açısından olağandışı birkaç yıl içinde kazanıldı. 1960'tan 1962 yılına kadar endüstri üretiminin net yükselişi yüzde 20'dir; işçi ücretindeki yükseliş tam yüzde 5 bile değildir. Oysa aynı dönemde, gıda maddelerinin fiyatı, resmî istatistiklere göre, devletleştirilmiş ticarette yüzde 3,4, yemek işletmelerinde yüzde 7 ve serbest piyasada yüzde 12 yükseldi. Daha önce gördüğümüz gibi işçi ailelerin hayat standardı kesinlikle yükselmedi.

Polonyalı beslenme bilimcileri, et tüketiminde dört standart ortaya koydular. A standardı (yetersiz, uzun sürede zararlı sonuçları var), yetişmiş bir kişiye yılda 37 kg et istihkakı öngörüyor. B standardı (yeterli, uzun sürede insan organizmasına uygun), 40 kg istihkak öngörüyor. Merkezî İstatistik Dairesinin aile geliri tahlilinden anlaşıldığı üzere, işçi ailelerinin yüzde 23'ü A standardına ulaşamadılar; ailelerin yaklaşık yüzde 18-19 kadarı, gene de uygun bir beslenmenin altında olan bu yetersiz standart çerçevesi içinde kaldılar.

Varşova Motosiklet Fabrikasındaki araştırmalar, 1957 yılında kendisine soru yöneltilen işçilerden yüzde 23'ünün akşam yemeğinde haftada bir kez veya daha az, ailelerin yüzde 25'inin ise haftada iki kez et yediklerini ortaya koydu. Yedi yıl önce yapılan bu araştırmaların artık güncel olmadıkları düşünülebilirdi. Fakat ülkemizde halkın adam başı et ve et ürü-

nü tüketimi 1957 yılında ortalama 43,9 kg tutuyordu, yani 1960 yılından (42,5 kg) yüksekti ve 1962 yılından (45,8 kg) çok az düşüktü. Asgarî geçimin temelleri arasında yalnız beslenme değil, fakat giyim, konut, günlük hayatın ilk ihtiyaçları ve konut demirbaşları da sayılır. Varşova Motosiklet Fabrikasında soru yöneltilen işçilerden 1957 yılında kişi başına ortalama 0,51 iyi kalitede elbise, 1,05 düşük kalitede elbise, 0,8 pantolon ve 0,6 kısa ceket düşüyordu. En düşük gelirli kişiler grubunda (soru yöneltilenlerin yüzde 18'i) 5 işçiye 1 elbise düşüyordu. Kışlık giyimde bir kişiye ortalama 0,15 yün palto, 0,12 düşük kalitede palto, 0,2 iyi kalitede ve 0,5 düşük kalitede pardesü. Durumun o zamandan bu yana önemli ölçüde düzeldiği düşünülebilirdi. Ancak 1958'den 1963'e kadar ortalama gerçek ücret, resmî verilere göre yaklaşık yüzde 12 yükseldi. İşçi ücretleri eminiz ki bu ortalama rakamların dile getirdiğinden daha az yükseldi. 1960-63 yılları arasında endüstride çalışan ailelerin gerçek ortalama gelirleri yüzde 4,5, işçi ailelerininki yüzde 2,5 yükseldi.

Varşova Motosiklet Fabrikasında soru yöneltilen işçi ailelerinden yüzde 10'unda kişi başına 3 metrekareden az konut alanı, yüzde 19'unda 3-4 metrekare, yüzde 10'unda 4-5 metrekare ve yüzde 13'ünde 5-6 metrekare konut alanı düşüyordu. Toplam olarak ailelerin yüzde 52'si, kişi başına 6 metrekareden az konut alanına sahipti. Soru yöneltilen işçilerin konutlarının yüzde 1'inde sıcak su, yüzde 46'sında soğuk su vardı. Konutların yüzde 25'inde tuvalet, yüzde 7'sinde banyo tesisatı bulunuyordu. Soru yöneltilen işçi ailelerinde kişi başına ortalama 0,3 yatak vardı. Bu işletmedeki işçilerin yaklaşık yüzde 65'i süreğen (kronik) hastalıklara yakalanmıştı.

Merkezî İstatistik Dairesinin işçi ailelerinin giderleri konusundaki verilerinden anlaşılıyor ki, üçüncü gelir grubuna (ayda 600-800 zloti) kadar gelirde ar-

tış, öncelikle et ve süt ürünlerinin, yumurta, şeker ve diğer yiyecek maddelerinin tüketiminde yükselişe yol açıyor. Ancak üçüncü gelir grubundan başlayarak bu ürünlere sarfedilen giderler, aile gelirinden daha yavaş, buna karşılık giyim, eğitim, kültür ve spor giderleri daha hızlı yükseliyor. Bu demektir ki, işçi ailelerinde en ilkel ihtiyaçların giderilmesinde asgarî geçim olarak görülecek düzeye, ancak üçüncü gelir grubundan başlayarak ulaşılıyor. İşçi ailelerinin, yaklaşık yüzde 22-23 kadarı bu asgarî geçimin altında yaşıyor. Bu sayı, et tüketimi yetersiz standarda bile ulaşamayan ailelerin oranına aşağı yukarı denk düşüyor.

Asgarî geçim, belirli toplumsal koşulların altında yaşayan insanlarla ilgilidir; bu nedenle değişikliklere tabidir. Asgarî geçim, toplumsal ve tarihi olarak belirlenmiştir ve genel olarak verili bir toplumda endüstrinin, tekniğin ve genel kültürel düzeyin gelişmesiyle birlikte yükselir. Modern endüstri, yüksek nitelikte, daha iyi eğitilmiş ve daha yüksek kültürel düzeyde işçiler gerektirir. Bu nitelikler, hem manevî hem maddî yönden artan kişisel ihtiyaçlara bağlıdır. Kuşkusuz Polonya'da işçinin asgarî geçimi, bugün 1937'de olduğundan önemli ölçüde yüksektir. Benzer durum esasen kapitalist ülkeler için de söylenebilir. Batı Avrupa devletlerinin çoğunda, çalışan işçilerin kişi başına gerçek gelirleri son 25-30 yılın akışı içinde şüphesiz yüzde 45'ten az olmamak üzere yükseldi. Ancak emeğin ücreti bundan çeyrek yüzyıl önce neyse gene odur: Tarihî olarak belirlenmiş asgarî geçimin ifadesi, başka deyişle işgücünün fiyatı.

Merkezî İstatistik Dairesinin yaptığı aile giderleri tahlilinden çıkarılacağı üzere, işçi ailelerinin tüketim giderlerindeki farklar, işçi ücretleri arasındaki küçük farklardan değil, fakat özellikle aile büyüklükleri arasındaki farklardan ve gelir sahiplerinin sayısından doğuyor. Bu demektir ki, ülkemizde işçi üc-

retinin ortalama yüksekliği, halen işçi ailelerinin yüzde 25'ine, bu ailelerin büyüklüğü yüzünden asgarî geçime ulaşma olanağı vermiyor; öte yandan ailelerin yüzde 13'ü asgarî geçimini önemli ölçüde aşacak durumda değildir. Asgarî geçimin üzerinde bir geliri, esas olarak çocuksuz çiftler ve ana-babanın her ikisinin de çalışması koşuluyla yalnız bir veya en çok iki çocuk besleyen aileler elde ediyorlar. Bundan çıkan sonuç, ülkemizde emek ücretinin tarihî olarak belirlenmiş asgarî geçime uygun olmasıdır. Başka deyişle : Emek ücreti, işçiye millî gelirden ancak, yaşayabilmesi ve çocuklarını büyütebilmesi için, yani kendi işgücünü yeniden üretebilmesi ve endüstriye yeni işgüçleri hazırlayabilmesi için gerekli olan kadarını sağlar.

Emek ücreti, böylece üretim giderlerinin bir unsurudur; tıpkı makineler ve hammadde için yapılan harcamalar gibi zorunludur.

İşçi, genel olarak, yalnız çok küçük bir bedel ödediği, kısmen parasız kullandığı devlet konutlarından yararlanır. Ancak yaşayabilmek ve üretebilmek için, herhangi bir şekilde barınmak zorundadır. İşçinin konutunun lüksle hiçbir ilgisi yoktur. Çoğu zaman bu konutlar, onun ilkel ihtiyaçlarını bile karşılamaz. İşçinin ücretine ek olarak verilen konut, onun asgarî geçimi içindedir.

İşçi, parasız doktor bakımından ve ilaç bedeli indiriminden de yararlanır! Ancak çalışma yeteneğini koruması için, sağlık bakımı zorunludur. Bakım ve yardımlar, işçinin asgarî geçiminin bir parçasıdır. Parasız sağlık hizmeti kaldırılacak ve kiralar konut yapım ve bakımı gelir getirecek kadar yükseltilecek olsa, o zaman emek ücretinin de bu ek giderler nedeniyle yükseltilmesi zorunlu olacaktır. İşçilere parasız hizmet ve yardımlar, böylece asgarî geçimin sağlanmasına zorunlu bir katkı, iş ücretine ücretin kendisi

kadar gerekli bir zamdır. Bütün bunlar üretim giderlerinin bir unsurudur.

İş ücretinin yüksekliğine oranla devlet yardımları ve hizmetleri ikinci derecede öneme sahiptir. Bunların değeri, Polonya'da kişi başına yılda aşağı yukarı 1200 zloti tutar.

İşçilerin iş ücretlerinin kendilerinin ürettikleri toplumsal ürün içindeki oranı nedir? Resmî istatistikler iki nedenle yanlış bir görüntü yaratıyorlar:

1. A sektörünün üretimini (üretim araçlarının üretimi) içine alan fiyatlar, gerçek fiyatlar değil, fakat saptanmış değerlerdir. B sektörünün üretimine (tüketim malları üretimi) oranla çok düşük hesaplanmaları, üretilen ürün içinde iş ücretinin oranını yanıltıcı olarak yüksek gösterir.

2. Tarımsal ürünlerin fiyatlarının yapay olarak düşürülmesi, millî gelirin yaratılmasında tarımın payını yanıltıcı biçimde azaltır ve endüstrinin payını büyütür.

Diğer veriler bulunmadığı zaman, metnimizde resmî istatistik verilerini kullanmak zorunda kaldık. Bununla birlikte onları, yalnız gerçeğe yaklaşan rakamlar olarak görüyoruz.

1962 yılında verimli bir endüstri işçisi, ortalama 71000 zloti değerinde bir ürün yarattı; bunun içinden iş ücreti biçiminde ayda ortalama 2200 zloti aldı. Başka deyişle, bir işçi işgününün üçte birinde kendi asgarî geçimi için, buna karşılık geri kalan üçte ikisinde artı-değer üretmek için çalıştı.

İşçi sınıfının artı-ürünün büyüklüğü, bölüşümü ve kullanılması üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Çünkü, daha önce gördüğümüz gibi, üretim araçlarına ve ürünlere tasarruf eden iktidarın kararları üzerinde her türlü etkiden yoksun bırakılmıştır. İş ücretinin yüksekliğini işçi sınıfı belirlemez; tıpkı çalışma normları gibi ve çoğu zaman bu normlarla birlikte ücret de ona dikte edilir. İşçilerin, ekonomik özsavunma için

hiçbir hak ve olanakları yoktur; çünkü gösterdiğimiz gibi kendi örgütlerine sahip değillerdir. Ne var ki, başarılı bir grev eylemi için, böyle bir örgütlenme şarttır. Daha yüksek ücrete yönelik her örgütsel bağ yasadışıdır ve devletin iktidar aygıtınca kovuşturulur: Polis, savcılık ve mahkemeler tarafından. Böylece artı-ürün, işçi sınıfının kendisi tarafından belirlenmeyen bir miktarda ondan zorla çekilip alınır; ve onun etki ve kontrolü dışındaki amaçlar için kullanılır.

Artı-ürün hangi amaçlar için kullanılır? **Birincisi,** birikim için, yani üretimin genişletilmesi için. Ancak işçi kendisi için yalnız asgarî geçimini aldığından, üretim hedefi sınıf çıkarına değildir. Kapitalizmde olduğu gibi birikim, ancak işçiye başkası için üretim yaptığı ve sayesinde kendisini yeniden ürettiği bir işyeri yarattığı ölçüde, çıkarlarına uyar. Ancak üretim hedefi, böylece hiçbir şekilde işçinin kendi hedefi haline gelmez. Bizde varolan toplum sisteminde birikim giderleri, işçilere yabancı olan hedeflere hizmet eder. **İkincisi,** devlet iktidarının ayakta tutulması için: Ordunun, siyasal polisin, savcılığın, mahkemelerin ve hapishanelerin sürdürülmesi için. Bu aygıt, hakim toplumsal ilişkilerin ayakta tutulmasına hizmet eder. İşçi bu ilişkiler içinde, yalnız kendi asgarî geçimi için gerekli olanı alır; buna karşılık ürününün üçte ikisinden yoksun bırakılır. Çünkü emeği ve emeğinin ürünü üzerindeki etki ve kontrol elinden alınmıştır, kendi örgütüne sahip değildir ve kendini savunma olanağı yoktur. İşçi sınıfından gelen her direnme ve muhalefet girişimini önleyen ve onu iktidar sahiplerine itaate zorlayan Parti ve Partinin yönlendirdiği örgütler için harcanan giderler de aynı hedefe hizmet eder. Mümkün olan en büyük miktarda artı-ürün yaratmaları ve saptanan iş ücreti miktarından fazla tek bir kuruşun işçilere ayrılmaması amacıyla işçileri gözetleyen ekonomi yöneticileri için; hakim sis-

temin başarısını öven ve işçilere her şeyin yolunda olduğunu göstermeye çalışan propaganda aygıtı için; merkezî siyasal bürokrasinin aleti olan devlet yönetimi için sarfedilen giderler hep aynı amaçladır. Bütün bu amaçlar, işçi sınıfına düşmancadır. Bu amaçlarla harcanan artı-ürünün polis, idare ve Parti biçimindeki bölümü, doğrudan işçi sınıfını hedef alıyor.

Üçüncüsü, işleyişleri görünüşte sınıflı bir toplumun varlığıyla bağlantılı olmayan alanlara harcanan giderlerin, yani bilimin, eğitimin, öğretimin, kültürün, sağlık işlerinin, en geniş anlamda hizmetlerin finansmanı da artı-üründen sağlanır. Bu alanlarda kuşkusuz genel toplumsal işlevler yürütülür. Ancak kültür, eğitim, bilim ve aynı zamanda maddî malların üretimi, bu görevlerini her antagonist toplumda, sınıf karakterini kaybetmeden yerine getirirler. Burada ele alınan giderlerle ilgili olarak, şu üç hedef birbirinden ayrılabilir:

1. Üretim aracılığıyla yarar sağlayan giderler; yani gerekli teknik ve matematik bilginin kazanılması uğruna bilim için sarfedilen giderlerin bir bölümü yanında örneğin yeni işgüçleri yetiştirmek için öğretime ayrılan giderlerin bir bölümü. Varolan ekonomik ilişkiler düzeninde, üretim hedefi işçinin sınıf hedefi olmadığı için dolaylı olarak bu hedefe hizmet eden bütün giderler, tıpkı birikim gibi işçiyi sınıf çıkarı açısından ilgilendirmez ve ona yabancıdır.

2. Dolaylı olarak varolan ilişkilerin savunulması yanında günlük hayatın bu ilişkilere uyan standartlarının yayılmasına ve insanların bilincinde kök salmasına hizmet eden giderler. Öncelikle insan bilimleri, edebiyat, film ve sanat için sarfedilen giderler bu türdendir. Aydın zümrenin (intelijansiya) herhangi bir tarzda toplum bilincini etkilemekle uğraşan bölümünün, merkezî siyasal bürokrasinin çıkarlarına tabi kılınması, maddî açıdan bağımlı olmaları nedeniyle kolaylaştırılır. Aydın zümrenin bu bağımlılı-

ğı, devletin bütün bilim, sanat ve yayın kurumları üzerindeki etkisine; Partinin bilim ve kültürdeki önder rolü gibi siyasal bir etkene ve varolan sansür gibi bir zor etkenine dayanır. Bir yazar, bilim adamı, yönetmen, toplum önüne çıktığı meslekî çalışmasında kendi düşüncelerini sansürün izin verdiği ölçüde savunabilir. Çünkü aydın, meslekî çalışmasını sınırlayan sansüre, yayınevlerine, personel ve kültür politikasına bağımlı olduğu için, merkezî siyasal bürokrasi ona düzeni savunma işlevi verecek veya onu susmaya mahkûm edecek durumdadır. Eğitim giderleri kısmen aynı hedeflere hizmet eder. Bu, daha çok öğretim planlarının propaganda amaçlı unsurları aracılığıyla değil, gençliği hakim toplumsal ilişkilerin karakterine uyan toplum hayatı standartları ile uyum içinde eğiten bugünkü öğretim sisteminin yapısı ve geleneksel pedagojik hedefi aracılığıyla yapılır. Giderlerin bu bölümü, ayrıca işçinin kendi emeği ve ürünü üzerinde hiçbir kontrolünün bulunmadığı ve siyasal haklardan yoksun olduğu toplumsal ilişkilerin taşlaşmasına hizmet eder. Bu gider bölümü de, işçiye düşman hedefler için kullanılır.

3. İşçi sınıfına ve ücretli kitlesine yararı olan, çeşitli türden bedelsiz hizmet ve yardımlar için sarfedilen giderler. Sağlık giderlerinin büyük bölümü, komünal bakım kurumları, kreş ve çocuk yuvaları giderlerinin bir bölümü ile tatil örgütlenmeleri vb. giderlerinin bir bölümü buraya girer. Daha önce açıkladığımız gibi, bu hizmetler, emek ücretinin bugünkü düzeyinde asgarî geçime zorunlu bir katkıdır; bu nedenle üretimi örgütleyenler açısından üretim masraflarının bir parçasıdırlar. Bunlar, esas olarak artı-ürüne değil, üretim masraflarına dahildirler.

Elbette işçi, ürettiği ürünün tam karşılığı olan değeri emek ücreti biçiminde alamaz. Üretimin genişletilebilmesi için, özel bir birikim fonuna ihtiyaç vardır. İşçinin ve tüm toplumun ihtiyaçları açısından

mutlaka gerekli üretici olmayan sektörlerin, yani bilim, eğitim, sağlık ve diğerlerinin giderlerini karşılamak için, üretilen ürünün bir bölümünün bu sektörlere akıtılması zorunludur. Ancak varolan sistemde işçi, ücret, hizmet ve yardımlar biçiminde yalnız asgarî geçimi alır; artı-ürün ondan zorla çekilip alınır. Bu, işçinin sömürüldüğü anlamına gelir: O, kendisi için asgarî geçimini üretir ve devlet iktidarını kendisine karşı besler. İşçinin emeğinin ürünü, ona yabancı ve düşman bir kuvvet olarak kendi karşısına çıkar; çünkü ürünü gerçi işçi üretir, ama ürün işçiye ait değildir.

Ürettiği ürün işçiye ait olmayınca, o zaman bu demektir ki, bu ürünü yaratan emek de, gene işçinin kendisine ait değildir. Bu niçin böyle olmaktadır?

Yaşamak için, işçi üretmek zorundadır. Üretimin başlamasıyla işgücü ve üretim aracı arasında bir bağlantı doğar. İşçi, yalnız kendi işgücünü tasarruf eder, fakat üretim araçlarını değil. İşçinin işgücü ile ona yabancı olan üretim aracı arasındaki bağlantı, buna göre, ancak işgücünün sahibi olan işçi ile üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların emek piyasasında etkileşimleriyle gerçekleşir. İşçi, üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun bırakıldığı için sömürülür: Yaşamak için işgücünü satmak zorundadır. Kendisi için zorunlu olan bu eylemi yaptığı, yani belli bir emekle saptanmış bir zaman süresince iş yapma yeteneğini sattığı andan itibaren, bu emek ve ürünü, artık işçiye değil, fakat işgücünü satın almış olana, üretim araçlarının sahibine, sömürücüye aittir.

İşçi, ülkemizde işgücünü kime satmaktadır? Üretim araçlarını tasarruf edene, bizde merkezî siyasal bürokrasiye. Merkezî siyasal bürokrasi, bu işleviyle bir sınıf olarak kendini gösteriyor: Tek başına bütün önemli üretim araçlarına tasarruf ediyor; işçi sınıfının işgücünü satın alıyor; ekonomik ve siyasal zor yoluyla artı-ürünü işçi sınıfından çekip alıyor ve iş-

çiye yabancı ve düşman amaçlarla, yani üretim ve toplum üzerindeki hakimiyetini güçlendirmek ve yoğunlaştırmak için kullanıyor. Bunlar, bizde varolan türdeki mülkiyet ilişkilerinin tipik özellikleridir ve bizde hakim olan toplumsal durumun temelidir. Bu noktada kural olarak şu itirazla karşılaşıyoruz: Merkezî siyasal bürokrasinin üyelerinin bireysel gelirleri, bireysel özel mülk sahiplerinin kazandıkları düzeye ulaşamadığı; merkezî siyasal bürokratların, villalarından, otomobillerinden ve sekreterlerinden başka bir şeye sahip olmadıkları; merkezî siyasal bürokratlar sınıfına girişin miras yoluyla değil, yalnız siyasal kariyer yoluyla gerçekleştiği ve böylece siyasal kararla ihraç her zaman mümkün olduğu sürece, merkezî siyasal bürokrasi bir sınıfı temsil etmemektedir. Kuşkusuz bu, başka bir hatalı anlayıştır. Yürütülen bütün usavurmalar [muhakeme], merkezî siyasal bürokrasinin tasarruf hakkının, bireysel değil, fakat devletle özdeşleşen elitin kollektif hakkı olduğunu kanıtlıyor. Bu, iç örgütlenmede bir farktır. Ancak bir elite sınıf kimliği kazandıran belirleyici nitelik, kesinlikle onun yapısına ve göreneklerine değil, fakat yalnız üretim sürecindeki yerine, üretim araçlarıyla ve diğer toplumsal sınıflarla, özellikle işçi sınıfıyla ilişkisine bağlıdır.

Kapitalistlerin bireysel gelirleri, gerçekte merkezî siyasal bürokratlarınkinden karşılaştırılamayacak kadar yüksektir. Ancak kapitalistlerin bireysel gelirlerinden, birikim fonu beslenir; endüstrinin yönetici güçleri ile kişisel hizmetlerini yaptırmak ve iktidarlarını sürdürmek için tuttukları memurların maaşları ödenir. Kapitalistler, bu araçlarla prestijlerini temellendirmek, etkide bulunmak ve siyasal iktidar kazanmak durumundadırlar. Merkezî siyasal bürokratlar, buna karşılık, bireysel gelirleriyle dolaysız kişisel ihtiyaçlarının yalnız bir bölümünü karşılarlar; diğer bütün amaçlar için, yani birikim yanında, yar-

dımları sayesinde hakimiyetlerini güvence altına aldıkları, sistemlerinin propagandasını yaptırdıkları ve işçileri gözetimde tuttukları büyük sayıda yardımcı kuvvetin giderleri için, özgürce tasarruf edebildikleri millî gelire el atarlar.

Merkezî siyasal bürokrasi sınıfına dahil olanların göreli az sayıları dikkate alınırsa, onların göreli lüks olan kişisel tüketimleri, toplumsal üretimin yalnız önemsiz bir bölümünü yutar. Bununla birlikte kapitalizmde de, toplumsal üretimden özel mülk sahiplerinin kişisel amaçlarla aldıkları pay da önemsizdir. Sömürü bu paydan ibaret değildir. Hiçbir sistemde, doğrudan kişisel ihtiyaçların giderilmesi, hakim sınıfın esas amacı değildir. Onların tüketim ayrıcalıkları, toplumsal prestijleri ve iktidarları, faydalandıkları bütün toplumsal yararlar gibi, üretim üzerindeki hakimiyetlerinin sonuçlarıdır. Her hakim sınıf, üretim ve toplum üzerindeki hakimiyetini korumak, uzatmak ve sağlamlaştırmak için çaba gösterir. Artı-ürün bu amaç için kullanılır ve bütün üretim süreci bu amaca tabî kılınır.

3. Hakim Sınıfın Üretim Amacı

Her hakim sınıf, kendine göre, toplumsal üretimin amaçlarını belirler. Bunu elbette kendi özel çıkarları ile uyum halinde, üretim ve toplum üzerindeki hakimiyetini güçlendirmek ve sağlamlaştırmak için yapar.

Bireysel kapitalistin, anonim şirket ve tekel işletmeleri sahiplerinin toplumsal durumu, sermayesinin büyüklüğüne bağlıdır; tıpkı bir ülkedeki kapitalist sınıfın uluslararası durumunun millî sermayenin büyüklüğüne bağlı olması gibi. Sermaye, emek ve ürünü üzerindeki hakimiyetin çağdaş biçimidir. Buna uygun olarak kapitalistlerin çabası, herşeyden önce elin-

de bulunan sermayenin çoğalmasına, başka deyişle birikimine yöneliktir. Kapitalist, esasında sermayenin ve onun çoğalma eğiliminin emanet edildiği eldir.

Sermayedar, piyasadan üretim için gerekli malları satın alır: Makineler, hammadde, işgücü. Kapitalist, ürettiği malı piyasaya sürmeye zorlanır. Bu nedenle onun üretim amacı, maddî biçimiyle artı-ürün değil, fakat azamî kârdır; yani makine, hammadde ve işgücü için sarfedilen üretim giderlerinin tümü ile kapitalistin ürününe piyasada verilen fiyat arasında mümkün olan en büyük farkın sağlanmasıdır.

Kapitalistin sermayesini çoğaltma, başka deyişle üretim aygıtını ve üretimi genişletme çabası ile işçi sınıfının tüketimini asgarî geçimine indirgeme çabası arasında çelişmeler çıkar. Bu çelişmeler, üretim süreci içinde, işçiye yalnız mümkün olduğu kadar az ücret verilmesinden ve onun ürününün mümkün olduğu kadar büyük kesiminin çekilip alınmasından doğar. Gene çelişmeler, piyasada sermayenin ve toplumsal ürünün büyüyen miktarı ile kitlelerin düşük alım gücü arasındaki oransızlık olarak ortaya çıkar. Serbest rekabet kapitalizminde bu çelişmeler devresel bunalımlarla düzenlenir; bugünkü kapitalizmde ise, konjonktürel dalgalanmalarla bazen ekonomik büyümenin azalmasıyla, düşük verimlilikle, üretimi belli bir ölçüye kadar piyasadan bağımsız kılan silahlanmalar ve devlet giderleriyle, son olarak gene orta kesim denen kesimin ve partilerle sendikalarda örgütlenerek ücretler ve sosyal yardımların artması için mücadele eden işçi sınıfının tüketimindeki yükselişlerle düzenlenir. Emeğin ve sermayenin millî gelirdeki oranının uzun dönemler boyunca az çok aynı kaldığı, gerçi istatistiklerle de kanıtlanmakla birlikte, bu, üretim amacının değiştiği anlamına gelmez. Azamî kâr, amaç olarak kalır. Kitlelerin tüketiminde yükseliş ise, siyasal veya ekonomik nedenlerle zaman zaman katlanılması gerekli olan, zorunlu bir kötülüktür.

Bizim sistemimizde bireysel kapitalistler yoktur. Fabrikalar, dökümhaneler ve madenler, bütün üretimleriyle birlikte devletin mülkiyetindedir. Ancak devlet, üretim araçlarının kollektif yöneticisi ve işçi sınıfının tek sömürücüsü olan merkezî siyasal bürokrasinin elinde olduğu için, üretim ve bakım araçlarının tümü merkezileşmiş «devlet sermayesi»ne dönüşür. Merkezî siyasal bürokrasinin maddî gücü yanında üretim üzerindeki hakimiyetinin sınırı ve uluslararası durumu —ki bu, örgütlü bir grup olarak kendini devletle özdeşleştiren bir sınıf için çok önemlidir— bu devlet sermayesinin büyüklüğüne bağlıdır. Bunun sonucu olarak, merkezî siyasal bürokrasi, sermayesini çoğaltmaya, üretim aygıtını büyütmeye, birikim payını yükseltmeye çalışır. Tıpkı bireysel kapitalistin, özel sermayenin emanet edildiği el olması gibi, merkezî siyasal bürokrasi de kollektif sermayenin ve onun büyüme eğiliminin emanet edildiği eldir.

Merkezî siyasal bürokrasinin sınıf olarak üretim sürecinde gerçekleştirdiği amaç nedir? Onun üretim amacı nedir? Onun amacı, girişimlerin getirdiği kâr değil, fakat yalnızca tüm ekonomi çapında artı-üründür. Bu hem birikim amacıyla kullanılır, hem de varolan sınıf hakimiyetini ayakta tutmak ve güçlendirmekle bağlantılı bütün harcamalar için. Bireysel kapitalistten farklı olarak, merkezî siyasal bürokrasi için, ne artı-ürünü, ne de toplumsal ürünün sabit sermayenin amortismanına hizmet eden bölümünü piyasada gerçekleştirmek zorunlu değildir. O, bütün endüstri işletmelerinin ve üretimlerinin sahibi olduğu için, kendi-kendisinden satın almak zorunda değildir. Çeliğin haddehaneden metal fabrikasına, kömürün ocaktan haddehaneye nakledilmesi, üretim araçlarının satın alınması gibi gözüküyorsa da, burada gerçekte, aynı mülk sahibinin çeşitli ürünlerinin yer değiştirilmesine yol açan basit bir kayıt işlemi söz konusudur, yoksa gerçek bir satış eylemi değil. Bu-

nun bir kanıtı, ekonominin devletleştirilmiş sektörü içindeki sabit fiyatlardır: Fiyatlar yalnız ürünleri sayısal olarak belirlemek için bir araçtır, aralarındaki ilişkinin ürünlerin değerlerine uyması gerekmez.

Merkezî siyasal bürokrasinin sahip olmadığı biricik üretim unsuru, insan işgücüdür. Merkezî siyasal bürokrasi, işgücünü **en bloc*** tekel şartlarında satın alır. Çünkü bütün işletmeler aynı mülk sahibine aittir. İşçi, sürekli olarak, kendisinin ekonomik çıkarlarını savunmak için örgütlenmesine izin vermeyen aynı alıcıyı «seçmek» zorundadır. Ancak her şeye rağmen işgücü piyasada satın alınır. Gerçek satın alma ve satma eylemi budur. Satın alınan işgücünün bedeli ödenmelidir. Neyle? Elbette para ile. Fakat biliyoruz ki, bu sistemde banknotların merkezî siyasal bürokrasi için kapitalistlerden farklı bir anlamı var. Banknotlar, yalnız, ürünlerini merkezî siyasal bürokrasinin kullandığı bölüşüm sürecini denetlemenin bir aracıdırlar. İş ücretinin miktarı, merkezî siyasal bürokrasinin saptadığı ve işçiye işgücünün eşdeğeri olarak dağıtılan geçim araçları miktarını belirler.

Gerçekte merkezî siyasal bürokrasi, işgücü için belli miktarda bakım giderleriyle, endüstri malları üretimiyle, işçilerin ve ücretlilerin yararlandığı konut, hastane ve çocuk yuvası yapımıyla ve besin maddeleriyle ödemede bulunur. Toprak üzerinde bireysel mülkiyet durumunda, tarım ürünleri merkezî siyasal bürokrasiye ait değildir. Bu nedenle onları üretici köylülerden piyasada satın almak zorundadır. Burada da bir tekel durumuyla karşılaşıyoruz. Merkezî siyasal bürokrasi, tarım ürünleri fiyatlarını endüstri mallarının fiyatlarına göre elverişsiz bir oranda saptamak durumundadır. Gene de gerçek bir satın alma ve satma eylemi söz konusudur. Satın alınan tarım ürünlerinin bedelinin ödenmesi gerekir. Neyle? Gene sü-

* Blok halinde - Ç.n.

regiden üretimin, tarımsal işletmelerin yaşayabilmek için ihtiyaç duydukları tüketim ve endüstri malları ile, köylülerden satın alınan besin maddeleri, işçi için zorunlu asgarî geçimin bir bölümüdür. Dolayısıyla köylülere ödenen fiyat, endüstride, yapı işlerinde, taşımacılıkta ve ekonominin üretici olmayan sektörlerinde işgücü satın almak için sarfedilen giderlerin ayrılmaz bir parçasıdır. İşgücünün fiyatı bu nedenle tüketim mallarının üretimiyle, konutların, hastanelerin vb. yapımıyla ve tarım için endüstri mallarının üretimiyle doğrudan ilişki içindedir. Burada en geniş anlamıyla «B» adı verilen, tüketim malları üreten sektör söz konusudur.

Daha önce gördüğümüz gibi, üretim sürecinin doğrudan merkezî siyasal bürokrasinin kendisinin sahip olmadığı biricik unsuru, işgücüdür. İşgücünün satın alınması ile «B» sektörünün tüm üretimi, bu nedenle merkezî siyasal bürokrasi açısından zorunlu bir harcamadır. Bu sayede üretim, gerçekleşebilir ve artı-ürün ortaya çıkabilir. Merkezî siyasal bürokrasi, mümkün olan en büyük artı-ürüne ulaşma çabasıyla bu harcamayı mümkün olan en dar sınırlar içinde tutar. Onun sınıfsal bakış açısından, tüketim uğruna üretim zorunlu bir kötülüktür. Üretim uğruna üretim onun esas amacıdır.

Üretimin insanlarla doğa arasında bir süreç, varolan her toplumda gerçekleşen bir ekonomik-teknik süreç olmasından hareketle denebilir ki, üretim kendisi uğruna değil, fakat tüketimin karşılanması için yapılır. Üretim, somut, toplumsal ihtiyaçları gideren, bilinçli bir faaliyettir. Maddî malların tüketimi bu ihtiyaçları yaratır.

Hakim sınıfın subjektif, özel amacı, onun üretim amacı, toplam toplumsal amaçla bir çelişme içine düşebilir. Bu, hem kapitalist sistemde hem de merkezî siyasal bürokrasinin ekonomi sisteminde olur. Üretimi genişletmek ve aynı zamanda toplumsal ürünü-

nün bölüşümünü sınıf çıkarlarına göre gerçekleştirmek (ki bu, tüketimin sınırlanmasına yolaçar), hakim sınıfların izlediği amacın zorunlu bir sonucudur. En sonunda bu çelişme, her iki sistemde bizzat üretimin sınırlanmasına götürür; fakat her birinde başka tarzda.

Kapitalist, kendi özel amacını, azamî bir kârı ve onun çoğaltılmasını gerçekleştirmek için ürettiği ürünü piyasaya sürmeye yönelir. Ne ürettiği pek farketmez, esas sorun ürünleri için bir pazar bulmasıdır. Böylece o, pazara, en sonunda tüketicilere bağımlıdır. Tüketime bağlı olan talep, böylece pazar şansını belirler. Öte yandan dönemsel krizler veya sürüm zorluklarıyla kapitalist üretime ve birikime sınırlar da koyar. Tekelci-bürokratik bir sistemde de, düşük bir tüketimin, üretime hangi yoldan belirli sınırlar getirdiği konusuna sistemin ekonomik bunalımını ele alan aşağıdaki bir bölümde yeniden geri döneceğiz. Her halükârda bu sınırlama piyasa mekanizması yoluyla gerçekleşmez. Çünkü merkezî siyasal bürokrasinin sınıf amacı, kâr ve kârın çoğaltılması değil, fakat maddî biçimde artı-ürün ve üretimin genişletilmesidir; yani üretim uğruna üretimdir. Piyasada görünen, yalnız işgücü ve onun geçim araçlarıdır; yoksa artı-ürün ve toplumsal ürünün makineler, hammadde, yakıt vb. biçimlerdeki sabit sermayenin yaratılmasına ve çoğaltılmasına hizmet eden bölümü değil. Üretimi piyasa düzenlemediği için, devresel konjonktür bunalımları ve sürüm güçlükleri de olanaksızdır. Bu yönden gerektiği kadar genişletilebilen bir zaman dilimi içinde, aşırı yüksek bir birikimin gerçekleştirilmesi ve bunun sonucu düşük bir tüketimle birlikte büyük bir endüstriyel büyüme oranına ulaşılması mümkün oluyor. Hakim sınıfın özel üretim amacı ile toplumun toplam tüketim ihtiyaçları arasındaki çelişme, bu sistemde üretim devresinin tamamlanmasından daha önce planın ortaya konulması sırasında çıkıyor.

Genel olarak bizim ekonomi planlarımız, mümkün olduğu kadar yüksek düzeyde bir birikimi ve toplumsal üretim içinde buna uyan düşüklükte bir bireysel tüketim oranını öngörüyorlar. «A» sektöründeki üretimin artışının «B» sektöründekinden önemli ölçüde daha yüksek olması bununla ilişkilidir. Bu dengesizlik, planların gerçekleştirilmesindeki başarı ölçüsünde büyümektedir: Yatırım planlarının gerçekleşmesi kural olarak zorluklarla karşılaşıyor; hedefe genellikle tüketimden kısma pahasına ulaşma eğilimi dikkat çekiyor. Bu durum, toplumsal üretim içinde birikim oranının çoğunlukla planlanandan daha büyük, tüketim oranının çoğunlukla daha düşük sonuçlanmasına yol açtı. «A» sektöründe üretim artışının saptanandan genellikle daha büyük, «B» sektöründe genellikle daha düşük olması buna uyuyor.

Açıktır ki, millî gelirin yükselişine genel olarak gene de bir tüketim yükselişi eşlik eder. Bu, çalışanların artışının bir sonucu olmak yanında, çok daha önemsiz ölçüde asgarî geçimin yükselişinin bir sonucudur. Belli dönemlerde, millî gelirdeki tüketim oranı görece istikrarlı kalabilir veya özellikle varolan siyasal sistem, işçi sınıfınca doğrudan doğruya tehdit edildikten sonra yükselebilir bile. Ne var ki bu, hakim sınıfın üretim amacının değiştiği anlamına gelmez: Merkezî siyasal bürokrasi için tüketim yükselişi, gerekli bir kötülük olmaya devam eder. Onun esas amacı, artı-üründür. Her ekonomik yasa gibi, üretim uğruna üretim ve dengesiz birikim de, ancak bir eğilim olarak görülmelidir, mutlak bir kural olarak değil. Kaldı ki, bu eğilim istatistiklerle de kanıtlanabilir.

Yeniden inşanın sonunu ve tekelci-bürokratik diktatörlüğün ekonomik, toplumsal ve siyasal temellerinin pekiştirilmesini işaretlediği için, haklı olarak çıkış noktası alınabilecek 1949 yılında, millî gelir içindeki tüketim oranı yüzde 85, birikim oranı yüzde 15

tutuyordu. 1963'te tüketim oranı yüzde 74.6'ya düşerken, birikim oranı yüzde 25.4'e çıkmıştı. Bu eğilim doğallıkla eşit oranda ilerlemez. 1950'de birikim yüzde 15'ten 20'ye hızlı bir biçimde arttı, ondan sonra 1954 yılına kadar daha yavaş bir yükseliş saptanabiliyor. 1954'te birikim oranı yüzde 22.4'tü. Birikim yalnız 1953'te millî gelir içinde, yüzde 27.1 gibi o zamana kadar görülmemiş bir orana ulaştı. Birikim oranı 1956-57 yıllarında düşerken (1956'da yüzde 19.7 ve 1957'de yüzde 21.5), daha sonra tüketim ve birikim arasındaki oran 1959 yılına kadar az çok istikrarlıydı. 1960'ta birikim yüzde 21.9'dan yüzde 24.2'ye olmak üzere yeniden arttı, daha sonra yükselen bir eğilim gösterdi. Resmî verilere göre, 1961'den 1963'e kadar genel tüketim ancak yüzde 15, bireysel tüketim yüzde 12, buna karşılık birikim yüzde 23 yükseldi. Genel tüketim, bireysel tüketim yanında resmî istatistiklerde «kalıcı tüketim» olarak adlandırılan kategoriyi de içeriyor. Bunun içinde silahlı kuvvetler ve polisten kreşler ve çocuk bahçelerine kadar, üretici olmayan sektörlerin tüketim giderlerinin tümü anlaşılıyor.

Bireysel tüketim millî gelir içindeki payı 1949 yılında yüzde 77.8, 1963'te yüzde 66.1 tutuyordu. 20 yıl boyunca en düşük oran budur. Çünkü 1953 yılında ancak yüzde 66.9'a inmişti. Bu arada, birikimin içinde rakam olarak bulunduğu üretim araçlarının fiyatlarının bizde saptanıyor olması ve tüketim mallarının fiyatlarına oranla çok düşük belirlenmesi de ayrıca dikkate alınmalıdır. Bu, tabloyu tahrif ederek, millî gelir içindeki birikim oranında aslından düşük, tüketim oranında aslından yüksek bir görüntüye yol açıyor. Tüketim ve birikim düzeyinin 1949 yılındaki endeks rakamlarını 100 kabul edersek, 1963 yılında birikim endeksi yaklaşık 361'e ve tüketim endeksi yaklaşık 215'e ulaşıyor. Birikimin 1956'dan 1959 yılına kadar gerileyişi, devlet iktidarının zayıfladığı ve ücret için baskının güçlendiği bir siyasal bunalıma

rastlıyor. Bu istisnai durum dışında, 1949'dan başlayarak milli gelir içindeki birikim oranında hemen hemen kesintisiz bir yükseliş ve tüketim oranında gerileyiş görüyoruz. 1966-70 yılları için yüksek gerilimli yatırım planları temelinde değişmeyen bir eğilim tahmin edilebilir. Bu rakamlardan anlaşılacağı gibi, «üretim uğruna üretim» eğilimi bir efsane değil, fakat elle tutulur gerçekliktir.

Hakim sınıfın üretim amacı konusundaki düşüncelerimizde, merkezî siyasal bürokratların kişisel tüketimini hiç dikkate almadık. Merkezi siyasal bürokrasiye dahil olanların göreli az sayıları nedeniyle, bunların tüketimleri toplumsal tüketimin yalnız önemsiz bir bölümünü oluşturuyor. Öyle ki, bu bölüm pratikte bir ağırlık ifade etmez ve üretim amaçlarını etkilemez. Ancak merkezî siyasal bürokrasi, artı-ürünün bir bölümüyle, kendi hakimiyetinin dayandığı varolan üretim ilişkilerinin ve toplumsal ilişkilerin ayakta tutulmasına ve sağlamlaştırılmasına hizmet eden bir memurlar, propagandacılar, müdürler, polisler vb. ordusuna bakıyor. Bunların hepsi, milli gelirden besleniyor ve aralarında yüksek bir tüketim düzeyine sahip olan ayrıcalıklı gruplar da bulunuyor. İçlerindeki en önemli grup şüphesiz teknokrasidir. Çünkü onun işlevi, üretim süreci ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle üretim amacı, tepesinde endüstri işletmeleri müdürleri katmanının bulunduğu bu aygıtın ihtiyaçlarının giderilmesi, yani ayrıcalıklı grupların tüketim arzularının giderilmesi değil midir? Böyle bir durum, merkezî siyasal bürokrasinin aslında hakim sınıf olmadığı, fakat yalnız belli ayrıcalıklı grupların çıkarlarını gerçekleştirdiği anlamına gelirdi; tıpkı kapitalist ülkelerdeki iktidar elitinin gerçekte tekelci büyük burjuvazinin siyasal temsilcisi olması gibi. Ancak kapitalist koşullarda bu farklılaşma; sermaye, mülkiyet, emek ve ürünleri üzerinde hakimiyet siyasal elitin değil, tekellerin elinde olduğu için

meydana gelmiştir. Bizim sistemimizde emek ve ürünleri, devlet sermayesi ve mülkiyet üzerindeki hakimiyet, yalnızca merkezî siyasal bürokrasinin elindedir: Onun dışında üretime ve topluma hükmedecek kimse yoktur.

Teknokrasi, kesinlikle hakim durumda değildir, siyasal kararlar üzerinde etkisi de yoktur. O, yalnız merkezî siyasal bürokrasinin emirlerini uygular ve işçilerin sömürülmesine gözcülük eder, kendisine maaş bunun için verilmektedir. Hattâ merkezî siyasal bürokrasi, onları kendisine ve sistemine bağlamak için, kendisine yapılan hizmetleri iyi ödüllendirmeye, müdürlere ve ekonominin yöneticilerine tüketim ayrıcalıklarına katılma olanakları açmaya eğilimlidir. Bunu şüphesiz kendi çıkarı için yapar, yoksa başkalarının çıkarı uğruna değil. Merkezî siyasal bürokrasi teknokratları temsil etmez, fakat ona parayla iş gördürür. İşçi açısından, müdürlerin yüksek tüketimi için sarfedilen giderler, doğrudan kendisine karşı kullanılan artı-ürünün bir parçasıdır.

Ekonomik kavramlarla belirtecek olursak, bu giderler, esas maddî üretim sürecine değil, üretimin sınıfsal olarak belirlenmiş örgütlenmesine hizmet eden, üretici olmayan harcamalar kategorisine dahildir.

Merkezî siyasal bürokrasi açısından, hakimiyetinin dayandığı bu üretim ilişkileri, maddî üretim sürecinin biricik mümkün ve tek uygun örgütlenme biçimini ifade ederler. Gerçekte, onun için üretici ve üretici olmayan giderler arasında hiçbir fark yoktur. Varolan sınıf hakimiyeti çerçevesinde, maddî malların üretim sürecini gerçekleştirmek için, maddî malların yaratıcıları kadar polislerden, propagandacılardan ve ücretli emeğin gözcülerinden de vazgeçilemez. Müdürler katmanının yüksek tüketimi, bu nedenle, hakim sınıf açısından, üretimi gerçekleştirmek için zorunlu bir giderdir, yoksa onun asıl amacı değildir.

Merkezî siyasal bürokrasi, toplumsal ve siyasal koşullar izin verdiği sürece, 1956 yılına kadar, ücretli emeğin gözcülerinin ücret ve gelirlerini göreli düşük bir düzeyde, savaş öncesinden çok düşük ve bugünkünden önemli ölçüde düşük bir düzeyde tuttu. Varolan sisteme hizmet etmeleri olgusuna rağmen, yönetilen durumdaki memurların tüketimi bugüne kadar asgarî geçimin sınırları içinde kaldı. Sisteme ayda 1600 zloti karşılığında hizmet edebildikleri sürece, onlara daha çok maaş vermek için bir neden yoktu. Merkezî siyasal bürokrasi açısından, böylece yalnız işçi sınıfının ve düşük maaş verilen memur kitlesinin gerekli tüketimi değil, fakat aynı şekilde müdürler katmanının ve diğer ayrıcalıklı grupların yüksek tüketimi de gerekli bir kötülüktür. Merkezî siyasal bürokrasinin amacı, yalnızca üretimdir. Teknokratlar, üretimin maaşlı ve kontrollü gözcüleri olarak işlevlerini yerine getirirken, doğallıkla hakim sınıfın üretim amacının gerçekleşmesine hizmet ederler. Fakat teknokratların kendi grup çıkarları, ayrıcalıklı katmanların yüksek tüketimi için üretim, merkezî siyasal bürokrasinin amacıyla hiçbir şekilde örtüşmez, tersine ona yabancı ve karşıttır. Teknokratlar, kontrol dışına çıktıkları ve insiyatifi ele almak olanağını kazandıkları ölçüde, hakim sınıfın belirlediği üretim amacı ile çelişen kendi amaçlarını gerçekleştirmek için çaba göstermiş olacaklardır.

Konunun esasını ortaya koyan bu açıklama, merkezî siyasal bürokratik bir sistemin güdümlü ekonomisine hakim olan ilişkilerin anlaşılması için belirleyici önemdedir. Çünkü bu ilişkilerin bütünü veya başka deyişle güdümlü ekonomik sistem, belli bir üretim hedefini gerçekleştirmek için örgütlenmiş bir aletten başka bir şey değildir. Sınıflı bir toplumda, güdümlü ekonominin içinde işlediği çerçeveyi oluşturan ilişkilerin bütününü, hakim sınıfın üretim amacı belirler. Bu amaç, üretim sürecinde, işçilerle ve iş-

çilerin emeğinin gözcüleriyle, teknokratlarla gerçekleştirilir.

Daha önce gördüğümüz gibi, her biri için tamamen farklı toplumsal ve maddî bir anlamı olmakla birlikte, bu iki grubun çıkarı tüketime yöneliktir. Hakim sınıfın üretim amacı bu nedenle işçilerin ve teknokratların amaçlarıyla çelişme halindedir, dolayısıyla onların doğal çabalarına karşı uygulanmak zorundadır. Güdümlü ekonomi sistemine düşen esas görev şudur: İşletmelerdeki çalışanların ve yöneticilerin her ikisini, merkezî siyasal bürokrasi tarafından belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye zorlamak. Burada her şeyden önce işçi sınıfı ve teknokrasinin geliştirdikleri kendi insiyatif alanlarını sınırlama zorunluluğu doğuyor. Girişim yönetimlerinin, işletmelerindeki önemli kararları kendilerinin almaları olanağından yoksun bırakılmalarının nedeni budur. Onlar, merkezin emirlerini yürütüyorlar ve onlar namına işçilere gözcülük yapıyorlar. Bunun sonucu olarak, kendi açılarından işçileri yabancı bir üretim amacını gerçekleştirmeye zorlamak için, işletme çalışanlarını kendi insiyatiflerinden yoksun bırakmaya çalışıyorlar. Tek tek her işletmenin hangi yöntemlere göre, hangi hammaddelerle ve hangi maliyetle üretimde bulunması gerektiği konusundaki bütün kararlar merkez tarafından alınıyor. Bu kararların toplamı, bizim girişim yönetimi dediğimiz şeyi oluşturur. Kararlar, girişimlere, onlar için bağlayıcı olan idarî yükümlülükler biçiminde ulaştırılır: Endeks-direktifleri denen talimatlar. Merkezî güdümlü ekonominin esası bunlara dayanır. Bu ekonominin kendisi, üretime hakim olan ilişkilerin ifadesidir.

Bugünkü ekonomik bunalımın nedenlerinin merkezî güdümlü ekonominin bozukluklarında olduğu konusunda sık sık güvence verilir ve bu ekonominin işleyişinin yukardan reformlarla düzeltilmesi talep edilir. Böyle bir usavurma, sebeple sonucu birbirine ka-

rıştırıyor. Çünkü güdümlü bir ekonominin varolan üretim ilişkileri çerçevesinde arzuya göre değiştirtilebileceği inancı ütopiktir. Merkezileşmiş bir güdümlü ekonominin yerine, ademî-merkezileşmiş olanı geçirilebilir mi ve bu ademî-merkezileşme ülkemizde hakim olan üretim ilişkileriyle uyumlu hale getirilebilir mi? Bu sorunu bir kez irdelemeyi deneyelim. Ademi-merkezileşmiş bir güdümlü ekonomide girişimler özerktir, üretim konusundaki temel kararlar işletme düzleminde alınır. Ancak kararlar, doğallıkla herhangi bir soyut düzlemde alınmaz. Fakat söz konusu düzlemde bir yönetim tekeline sahip olan insanlar, toplumsal gruplar tarafından alınır. Girişimler özerkleştiği zaman, bunun anlamı, onları bu düzlemde üretimin örgütlenmesine katılan iki toplumsal gruptan birinin yöneteceğidir: İşçi toplulukları veya müdürler katmanı.

Girişimlerin bütünü gözönünde tutulursa, ademîmerkezileşmiş bir güdümlü ekonomiyi örgütleme işlevi, ya işçi sınıfı veya teknokrasi tarafından görülebilir.

Açık nedenlerle bir işçi demokrasisi, işletme düzlemiyle sınırlı kalamaz. Eğer genel nitelikteki ekonomik ve siyasal kararları almak, yani artı-ürün ve onu üreten emek üzerindeki fiilî hakimiyet, işçi sınıfına ait değilse, işçilerin girişim yönetimine katılmaları bir varsayım olarak görünür. İşletmedeki işçi topluluğunun özyönetimi, devlet düzeyinde uygulanan bir işçi demokrasisini de gerektirir. Ancak bu koşullarda örgütlenmiş bir işçi sınıfı, toplumsal üretimin amaçlarını bizzat belirleyebilir ve böylece yönetimi ancak kendi çıkarları, yani bugün asgarî geçimin kenarında yaşamak zorunda olan insanların çıkarları doğrultusunda yürütür. Böyle bir durumda üretim amacı, doğallıkla geniş kitlelerin tüketim ihtiyaçlarının giderilmesi olur. Bu, sonuç olarak, üretimde ve toplumda varolan ilişkilerin kaldırılması, merkezî si-

yasal bürokrasinin uyguladığı sınıf hakimiyetinin bertaraf edilmesi anlamına gelir.

Eğer girişimlerde özerk kararlar alma tekeli, işletme yönetimlerinin ve onunla bağlantılı toplumsal grupların, teknokrasinin elinde toplanacak olursa, o zaman temelden farklı bir durum doğacaktır. Bu tür ilişkiler, kaçınılmaz olarak işçiler üzerinde bir diktatörlüğün aleti haline gelen tekelci bir parti yönetiminin hakimiyet sistemi değişmediği sürece, biçimsel bir işçi özyönetiminin maskesi olarak kullanılabilir. Otoriter türden eski polis devleti de, doğası gereği halka karşı bir diktatörlüğün aletidir. Aşağı yukarı bugünkü Yugoslavya'da varolan böyle bir sistemin bir işçi demokrasisiyle ilgisi yoktur. Orada işçi sınıfının, politikanın doruğunda, artı-ürünün bölüşüm ve kullanılması üzerinde hiçbir etkisi yoktur; tüketimi asgari geçimin belirlediği sınırlar içindedir. İşçi sömürülmeye devam etmektedir. Üretim amacı onun kendi amacı değildir. Fakat bu, tekelci-bürokratik sistemde izlenen amacın söz konusu olduğu anlamına gelmez.

Ademi-merkezileşmiş güdümlü ekonomi denen sistemde, girişimler üretim üzerinde kendileri karar verirler. Merkezi planın gerçekleşmesi, idari talimatlar yoluyla değil, fakat ekonomik etkenler aracılığıyla, merkezî olarak yönlendirilen yatırımlarla, amortismanlarla, kredilerle ve faiz oranıyla, belli koşullarda aynı şekilde devlet destekleriyle ve piyasa fiyatlarını etkilemek yoluyla sağlanır.

Girişimler, merkezileşmiş bir güdümlü ekonomide olduğu gibi, merkezin saptadığı endeks talimatlarını yerine getirmelerine göre değerlendirilmezler. İşletmelerin değerlendirilmesinde biricik ölçüt, emeğin ekonomik etkinliği, verimliliğin ölçüsü olarak beliren işlerdir. Öyleyse ölçüt, ürünlerini satarak elde ettikleri kârdır. Bu demektir ki, ürünlerinin miktarı, fiyatı, türü ve kalitesi talebe uygun olmak zorundadır.

Böylece üretilen değerlerin miktar olarak tümü piyasada satılabilecektir.

Üretim, bu durumda alıcıya, son kertede tüketicilere yöneliktir. Piyasada yalnız bireysel tüketim malları ve işgücü değil, üretim araçları da alınıp satıldığından, üretim piyasa tarafından düzenlenir. Üretimin, pazara talep sahibi olarak çıkan tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun olması buna bağlıdır. Devlet, ekonomi politikasıyla piyasadaki olayları etkileyebilir; ne var ki, girişimleri piyasadan koparamaz; böylece ne üretileceğini tüketicilerin belirlemesini engelleyemez. Tüketici, ihtiyaçları fiilî bir talep yarattığı sürece üretimi belirler. Üretim tüketicilerin tasarruf ettikleri satın alma gücüne bağlıdır. Böylece gelir bölüşümü, bir toplumda üretimin yapısı üzerinde belirleyici bir etki yapar. Bir işçi demokrasisinde gelir bölüşümü ve dolayısıyla üretimin yapısı, teknokratik bir sistemden doğallıkla farklı bir nitelik alır. Bununla birlikte, daima piyasaya çıkan talep içinde tüketimin şu veya bu tipi kendini gösterir.

Teknokratik bir sistemde de, merkezî siyasal bürokrasinin üretim amacı, yani üretim uğruna üretim gerçekleştirilemez. Şu nedenlerle:

a) Üretim, piyasaya bağımlıdır; bu nedenle merkezileşmiş bir güdümlü ekonomiden farklı olarak çok büyük ölçüde tüketimin genişliği ve tarzı tarafından belirlenir.

b) Eğer girişimlerin yönetimi, teknokratların elinde olursa, bunlar gelir bölüşümünün bugüne kadarkinden çok daha büyük ölçüde farklılaşması için çalışacaklardır. Onlar, diğer bütün ayrıcalıklı gruplar gibi, yüksek bireysel gelirlerini bütünüyle tüketime harcayan, sayı bakımından göreli geniş bir katmandırlar. Bu yüksek kalitede tüketim mallarına, lüks hayata ve buna uygun hizmetlere yönelik fiili talepte önemli bir artışa yol açar. Bütün bunlar doğallıkla doğrudan doğruya üretimi etkiler.

c) Eğer teknokrasi, merkezî siyasal bürokrasinin basit icra memurluğundan girişimler düzleminde fiilî bir kuvvete dönüşürse, bunun sonucu devlet içindeki yerleri ve önemleri de yükselir. Teknokratlar, toplumsal işlevleri nedeniyle örgütlü bir katmandırlar; üretimin yönetiminde örgütlenmişlerdir. Bu nedenle, er veya geç merkezî kararlar üzerinde de etki kazanacakları tahmin edilebilir. O zaman bir «menajer katmanı» ekonominin bütünüyle ilgili kararları alma olanağını kazanmış olurdu. Fakat bu, bir merkezî yönetim ekonomisinde yalnızca merkezî siyasal bürokrasinin hakkıdır. Eğer piyasadaki talebin ve devletin ekonomik etkilerinin üretimi düzenlediği ilişkiler hakim olursa, teknokrasinin gelirin bölüşümü ve toplam ekonomik kararlar üzerindeki etkisi, yüksek değerde, ayrıcalıklı katmanlarca talep edilen tüketim mallarının üretilmesi eğiliminin gelişmesine yol açar. Bugün Yugoslavya'da yapılan yatırımların esas olarak tüketim mallarının üretilmesi yönünde olması ayırt edici niteliktedir. Gene bu nedenle, ademî-merkezileşmiş güdümlü ekonomi denen bu sistem, hiçbir şekilde halen ülkemize tek başına hükmeden merkezî siyasal bürokrasi sınıfının üretim amacını gerçekleştirmenin aleti olamaz.

İşçi sınıfının kendi emeği ve ürünleri üzerinde kontroldan yoksun dahi olduğu, böylece sömürünün devam ettiği, ancak yönetimin teknokrasinin elinde toplandığı durumda da, ademî-merkezileşmiş bir güdümlü ekonomi başka bir üretim amacı gerçekleştirir. Buna göre hakim sınıfın bileşimi ve karakteri de değişir; başka üretim ilişkileri doğar. Bununla bağlantılı olarak, güdümlü ekonominin temelden değişimi, o üretim ilişkilerinin çerçevesi içinde değil, ancak varolan üretim ilişkilerinin değişimiyle mümkündür. Merkezî güdümlü ekonomi, hakim üretim ilişkilerinin bir ifadesidir; onlara kopmaz bir şekilde bağlıdır. Dolayısıyla, nedenleri genellikle endeks- di-

rektifleri, ekonomik teşvikler, merkezî emirler vb. sisteminin eksikliğinde aranan bütün o ekonomik belirtiler, gerçekte üretim ilişkilerinin doğrudan bir sonucudur. Bunlar, bu ekonomi sisteminin niteliğinden doğuyorlar; yoksa onun hatalı işleyişinin sonuçları değillerdir.

Bir sosyo-ekonomik düzen, ekonomik gelişmeyi ilerletiyor mu yoksa frenliyor mu? Bunu belirleyen üretim ilişkileridir; özellikle hakim sınıfın üretim amacıdır; yoksa bu ilişkilerden soyutlanmış olan güdümlü ekonomi değil. Bunun sonucu olarak, bugünkü toplumsal ilişkilerin ve onlara dayanan merkezî bürokratik sınıf hakimiyetinin ne kadar yaşayacağını da üretim ilişkileri belirler.

4. Tekelci-bürokratizmin Doğuşu

Çok yaygın bir görüşe göre, halen Polonya'da varolan hakimiyet sistemi (bu sistemin ülkemiz «toprağında» hiçbir toplumsal ve ekonomik koşulu yoktu), ilk hükümet ekibi ile birlikte Kızıl Ordu tarafından ülkemize ithal edildiğinden, ancak devlet egemenliğinin bulunmadığı koşullarda kurulabilmişti. Bu suretle, bizde tekelci-bürokratik bir hakimiyet sisteminin gelişmiş olmasının nedenleri, Polonya sınırları dışında arandı. Ancak böylesi nedenler, bu görüşün temsilcileri arasında pek ilgi uyandırmıyor. Onlar daha çok sonuçlarla, Polonya'ya ait «hikmet-i hükümet» görüş noktasından açıkladıkları bugünkü durumla ilgileniyorlar. Bu işleviyle, milliyetçi ideoloji bütün görünüşün tersine, merkezî siyasal bürokrasinin dayandığı toplumsal ilişkilerin yaratılmasını şüphesiz kolaylaştırdı.

Dış politika etkenlerinin, bürokratlaşma sürecini vahim biçimde hızlandırdığını görmezden gelemeyiz. Ülkemizde kapitalizmin yıkılmasını herşeyden

önce bu etkenler mümkün kıldı. Dış etkenlerin bu derece etkili olmasında, bağımsız, otantik bir devrim için ortaya çıkan güçlerin zayıflığı yanında, Kızıl Ordu'nun rolü ve yeni iktidar sahiplerinin uzun süre önce bir hakim sınıfa dönüşmüş bulunan Sovyet merkezî siyasal bürokrasisine bütünüyle bağımlı olmaları ile uluslararası komünist hareket içindeki durum belirleyici oldu. Ne var ki biz, bu sürecin nesnel olarak belirlenmiş olduğu görüşündeyiz. Gerek Çarlık Rusya'sının, gerekse iki savaş arası dönemin Polonya'sının ekonomik gelişme düzeyi, öte yandan ileri derecede gelişmiş endüstri devletlerinin kapitalist olmaya devam etmeleri nedeniyle bu iki ülkenin uluslararası alanda belli bir dereceye kadar soyutlanmış olmaları, sözü geçen sürece yol açtı. Her ikisi de, hem Rusya hem Polonya, kapitalist toplum düzenleri yıkıldığı zaman geri ülkelerdi. Ancak az gelişmiş bir endüstrileri vardı; bununla birlikte kentli işsizler ve özellikle kırsal nüfus fazlası biçiminde büyük bir kullanılmayan işgücü fazlası gözüküyordu. Ekonomilerine, şu veya bu biçimde, endüstrileri ileri derecede gelişmiş emperyalist devletlerin sermayesi hakimdi. Bu koşullarda, tek başına endüstrileşme, kent ve kırdaki geniş halk tabakalarının maddî, toplumsal ve kültürel hayat şartlarında gerçek bir iyileşme getirebildi. Tüm toplumdaki ilerleme bununla bağlantılıydı. Endüstrileşme bu yönden tüm toplumun çıkarınaydı. Kapitalizmi işçi sınıfının çıkarı için yıkmış olan ve şimdi onun adına hükümet etmeye başlayan yeni iktidar sahiplerinin kabul ettikleri baş görev endüstrileşmeydi.

Endüstriyel bir üretim aygıtı henüz mevcut değildi. Bunun doğrudan sonucu olarak, birikimin maddî temelini ifade eden ekonomik fazla, yani süregiden üretim ile toplumsal tüketim arasındaki fark da, çok azdı. Gelişmiş kapitalist ülkelerin yardımları beklenemezdi. Tersine, dünya pazarının mekanizma-

sı, besin ve hammadde dışsatımının önemli ölçüde genişlemesine yol açtı. Böylece geri ülkelerin ekonomileri, emperyalist endüstri devletlerinin pazara hakim olan sermayelerine bağımlı hale geldi. Geri ülkelerin kendi endüstrileşmeleri ertelendi, geri kalmışlıkları sonsuzlaştı. Bu nedenle ekonomik gelişme, uluslararası kapitalist pazarın mekanizmasından bağımsız hale gelmeyi gerektiriyordu. Endüstrileşme yalnız öz güçlerle başarılabilirdi; yoksa hiç başarılamazdı. Gelişmenin temeli, kullanılmayan geniş işgücü yedekleriydi. Bu nedenle endüstrileşme, zorunlu olarak, daha çok işgücü çalıştırma ve yeni üretim yerleri yaratma yolunu izledi, demek ki ekstansif yoldan başarıldı.

Ne var ki, istihdam rakamlarının hızla yükselmesi, tüketimde buna uygun bir artışla birleştirilemedi. Çünkü böyle bir şey, zaten düşük olan ekonomik fazlayı daha da cılızlaştırırdı. O zaman üretim aygıtının daha hızlı inşası, yeni iş güçlerinin çalıştırılmasının koşulu imkânsız hale gelir, endüstrileşme engellenirdi. Bu koşullarda, üretim ve istihdam rakamlarında azamî bir yükseliş, azamî ölçüde bir ekonomik fazla elde etmek için tüketimin mümkün olduğu kadar düşük düzeyde tutulması kadar zorunlu gözüküyordu. Bu, üretim uğruna üretim sonucunu doğurdu. Endüstrinin temeli henüz varolmadığına göre, böyle bir amaç, henüz endüstrileşme yolunda bulunan bir ülkenin çıkarınaydı. Bu nedenle üretim uğruna üretim, belli bir zaman boyunca ekonomik gelişmenin gereklerine ve tüm toplumun çıkarlarına uyuyordu.

Hızlandırılmış endüstrileşme sürecinde, kırdan yeni doğan endüstri merkezlerine doğru kitle halinde bir serbest işgücü akını oldu. İşçi sınıfının, teknik ve idarî meslekten olanların sayıca hızla artması, böylece bütünüyle yeni bir teknokratlar tabakasının hızla doğması doğal sonuçtu. Bununla birlikte tüke-

timi sınırlama gereği, aynı zamanda şu politikaları zorladı: Savaş öncesi durumda teknokratların, mühendislerin ve bilim adamlarının gelirlerinin düşürülmesi, işçi ücretlerinin çok düşük bir düzeyde dondurulması (en azından yaşlı işçiler için ücretin düşürülmesi demekti) ve köylülerin yarattıkları bütün fazlanın, ailelerinin ve işletmelerinin yaşaması için mutlaka zorunlu olan asgarîye varıncaya kadar kabaca çekilip alınması. Denebilir ki, ülkenin endüstrileşmesindeki tüm toplumsal çıkar, bu aşamada, tek bir durumda dahi, onunla doğrudan ilgili toplumsal sınıf ve grupların özel çıkarlarıyla örtüşmüyordu. Çünkü onların hepsinin doğal beklentileri, köylünün köylü olarak, işçinin işçi olarak, müdürün müdür olarak beklentileri, kendi bireysel gelirlerini azamî yükseltmeye, kendi maddî ve toplumsal durumlarını iyileştirmeye yönelikti. Buna karşılık artık tepeye çıkmış veya daha iyi bir hayat perspektifine ve daha yüksek toplumsal konumlara yönelmiş olanların beklentileri bu değildi. Köylü, işçi ve müdür, her halükârda herhangi bir yoldan tüketimi azamileştirmek için uğraşıyordu. Ne var ki, endüstrileşme şartları, üretim uğruna üretimi gerekli kılıyordu. Yeni iktidar sahipleri için endüstrileşme **raison d'etre** (varlık nedeni) idi. Bunu esas görevleri olarak kabul ettiler. Bu görevin, diğer bütün toplumsal sınıf ve tabakaların özel çıkarlarına karşı yani belli bir anlamda nerdeyse bütün topluma karşı, fazlası elinden zorla çekilip alınan ve mülkiyeti kollektifleştirmeyle tehdit edilmiş olan köylülüğe, ücretleri mümkün olduğu kadar düşük tutulan ve hatta kısmen düşkün bir hale getirilen işçi sınıfına, aydın zümre ve teknokrasiye karşı yürütülmesi zorunluydu. Bu durumda endüstrileşmenin başarıyla yürütülmesi, bütün toplumsal sınıf ve tabakaların kendi özel çıkarlarını formüle etme ve bunları gerçekleştirmek için ortaya atılmak bir yana bu çıkarlarını savunma olanağın-

dan bile yoksun bırakılmalarını gerektiriyordu. Endüstrileşme, bütün siyasal kararların, üretim araçları ve tüm toplumsal ürün üzerindeki iktidarın yalnızca yeni iktidar elitinin elinde toplanmasını; üretimin piyasa olaylarından bağımsız kılınmasını ve işçi sınıfının, tekrokrasinin ve köylülüğün ekonomik öz insiyatiflerinin mümkün olduğu kadar sınırlandırılmasını gerektiriyordu. Bu, tek parti sisteminin kurulmasına, bütün toplumsal örgütlerin, öncelikle işçi sınıfınınkilerin istendiği gibi yönetilmesine, iktidar aygıtının inşasının tamamlanmasına, iletişim araçları ve propagandanın kadiri mutlak bir elitin elinde tekelleşmesine, burjuva özgürlüklerin tasfiyesine, bir merkezi güdümlü ekonominin benimsenmesine götürdü. Bütün bu önlemlere, sürekli yeni kitle terörü dalgaları eşlik etti.

Böylece yeni elit bütün siyasal ve toplumsal iktidarı tekeline aldı. Kendisini üretim sürecinin efendisi ve toplumsal ürünün bölüştürücüsü tayin etti. Bütün üretim araçlarına tek başına tasarruf hakkını kazandı. Endüstrileşme amacını, belli ölçülerde kendi sınıfının özel amacı yaptı. Üretim uğruna üretimi, kendi sınıf amacı payesine yükseltti ve hakimiyetinin sağlamlaşmasının ve genişlemesinin kaynağı haline getirdi. Bu sırada yönettiği devlet, tekelci-bürokratik bir sınıf diktatörlüğüne dönüşürken, yeni elit de yeni bir hakim sınıfa, merkezî siyasal bürokrasiye dönüştü. Bu nedenle denebilir ki, geri bir ülkeyi hızlı bir tempoyla endüstrileştirmek şeklindeki özel türden görev, merkezî siyasal bürokrasiyi zorunlu olarak doğurdu ve hakim sınıf olarak yerleştirdi. Merkezî siyasal bürokrasi, bu görevi gerçekleştirebildi; çünkü onun sınıf çıkarı (üretim uğruna üretim) temel endüstrileşme sırasında ekonomik gelişmenin gereklerine uyuyordu. Bu koşullarda tekelci-bürokratik mülkiyete dayanan üretim ilişkileri hızlı bir ekonomik gelişme sağladılar. Böylece diğer top-

lumsal sınıflar ve tabakalar da, tekelci-bürokratik hakimiyet sistemi çerçevesi içinde yaşam temellerini iyileştirmek için gerçek imkânlar ve toplumsal yükseliş şansı kazandılar. Endüstrileşme, geri bir ülkede geniş halk kitlelerine, maddi yönden kötü durumdan daha iyi bir duruma kitle halinde yükselme; köyden şehire, köylülüğün saflarından işçiliğe, köylülüğün ve işçiliğin saflarından onlara açık bir hale getirilen eğitim yoluyla memurların saflarına, teknik ve bilimle ilgili mesleklere geçme yolunu açıyor. Kitlelerin toplumsal yükselişine, tarımdaki nüfuz fazlasının ve şehirdeki işsizliğin bertaraf edilmesine; genel kültür düzeyinin, sağlık işlerinin, meslek eğitiminin yükselişi eşlik ediyor. Merkezî siyasal bürokrasi, kendisinin giriştiği ve gerçekleştirdiği bu toplumsal kazanımlar sayesinde —bu arada uygulanan zor araçlarından ve kendisinin sahnelediği terörden bağımsız olarak— bütün toplumsal katmanlar içinde çok sayıda coşkun insanın desteğini buldu.

Yeni iktidar sahipleri yeterli sayıda taraftarı seferber etmeyi başardı. İdeologları ve propagandacıları, bütün topluma merkezî siyasal bürokrasinin hehemonyasını kabul ettirmeyi biliyorlardı; çünkü onların başlattığı endüstrileşme tüm toplumun çıkarına uyuyordu. Merkezî siyasal bürokrasinin sınıf hakimiyeti bu nedenle sağlam bir toplumsal temele dayanıyordu. Bu durum, kendisiyle bağlantılı üretim ilişkileri, özellikle bu ilişkilere uyan üretim amacı, ekonomik gelişmenin gereklerine uyduğu sürece, modern bir endüstri toplumunun elemanter temelleri henüz oluşmadığı sürece devam etti.

5. Ekonomik Bunalım

Gördük ki, merkezî siyasal bürokrasinin sınıf amacı (üretim uğruna üretim) temel endüstrileşme döneminde geri bir ülkenin ekonomik gerekleriyle

uyum halindedir. Bu dönemin ne kadar süreceği, herşeyden önce hızlandırılmış endüstrileşme aşamasında ulaşılan endüstriyel doyum derecesine bağlıdır. Polonya'da bu dönem 1950'lerin ikinci yarısında sona erdi. Endüstri üretimi potansiyeli, daha 1956'da 1949'un üç katına vardı; 1960'ta ise, hemen hemen dört katına ulaşmıştı.

Şimdi, merkezî siyasal bürokrasinin sınıf hakimiyeti sürdüğü ve buna uyan üretim amacının izlenmesine devam edildiği, ancak temel endüstrileşme aşaması sona ermiş olduğu zaman, bakalım neler oluyor. Ağır endüstrinin temelleri oluşmuştu. Arkada kalan yılların yüksek yatırımları, üretim araçlarında serbest işgüçlerinin istihdamını mümkün kılan muazzam bir çoğalmaya yol açmıştı. Üretim uğruna üretimin girdiği eğilim, üretim yükselişinin mümkün olduğu ölçüde «A» sektörüne kaymasıydı. Üretim artışı, sürekli yeni üretim araçlarının üretilmesine indirgenmişti. Ulaşılan endüstriyel doyum şartlarında bu eğilimin sürdürülmesi, şişmiş olan üretim araçları aygıtının, tüketim için mutlaka gerekli mallar dışında, bütünüyle yeni üretim araçlarının üretiminde kullanılmasını ifade ediyordu. Böylece üretim araçları aygıtı büyümeye devam eder. Başka deyişle üretim araçlarının çoğaltılmasına paralel olarak millî gelir içindeki birikim payı zorunlu biçimde yeniden yükseltilmelidir.

Geri bir ülkenin hızlandırılmış endüstrileşmesi, ekonomik dengenin ihmal edilmesinden başka bir yoldan başarılamaz. Çünkü varolan ekonomik fazla o kadar geridir ki, bütün üretim sektörleri eşit olarak geliştirilemez. Üretim potansiyelinin hızlı ve belli noktalara ağırlık vererek tamamlanması sürecinde ortaya çıkan oransızlıklar, yeni yatırımları zorlar. Bu yatırımlar, zaten şişmiş olan birikim fonuna ek yükler getirir. Başarılı endüstrileşme ile şişmiş bütün üretim aygıtının etkin olarak kullanılması ve varolan

potansiyeli tam kapasite ile verimli olarak işletebilmek için zorunlu koşulların yaratılması gerektiğinden hareket edelim. Eğer üretim uğruna üretim eğilimi sürdürülürse, bu, birikimde o kadar büyük bir yükselişi gerekli kılacaktır ki, tüketim en sonunda toplumda savunulabilir olanın daha altındaki bir düzeye düşecektir. Bunun yanında, tam istihdama, çalışma koşullarının düzelmesine ve genel kültür düzeyinin yükselmesine paralel biçimde, asgarî geçim olarak geçerli olan tüketim ihtiyaçlarının da büyüdüğü dikkate alınmalıdır. Bu şartlar altında tüketimde çok etkili bir düşüş, hakim sistem için ekonomik, toplumsal ve siyasal bir felâket doğururdu. Bu açıdan birikimdeki artışı, büyüyen üretim potansiyelinin tam kullanımını gerekli kılacak ölçüde ele almak imkânsız görünüyor.

Böylece düşük bir tüketim düzeyi, tekelci-bürokratik bir hakimiyet sisteminde de en sonunda üretime sınırlar getirir. Bu sınırlar, kendisini piyasadaki sürüm zorluklarında değil, fakat doğrudan üretimin finansmanı zorluklarında gösterir. Üretim uğruna üretim, endüstriyel temeller yaratıldıktan sonra da, hâlâ ekonominin amacı olarak kalırsa, o zaman endüstrinin yüksek üretim potansiyeli ile tüketimin düşük düzeyi arasında çelişme ortaya çıkar.

Bu çelişme sonucu, varolan endüstri potansiyeli tam olarak kullanılamaz, ekonomik fazla israf edilir ve ekonomik büyüme engellenir. Dolayısıyla bu çelişme, bir bunalıma neden olur. Genel olarak formüle edilirse, bunalım, üretimin artması için yapılan yatırımların çoğaltılmasına rağmen, ekonomik büyümenin düşmesinde kendini gösterir.

1950-55 yıllarında millî gelir yüzde 74 büyüdü. Yani büyüme yılda yaklaşık yüzde 10'du. Buna karşılık 1956-60 yılları arasında millî gelir yüzde 38 arttı. Büyüme yılda yüzde 6,6 dolayındaydı. Bununla birlikte, 1956-59 arasındaki gelişmenin geride kalan dö-

neme göre birikim oranında belli bir gerileme eşliğinde gerçekleşmesi dikkate alınmalıdır. Buna karşılık millî gelir 1959-63 arasındaki beş yıl içinde 1958'deki düzeye göre tam yüzde 30 artmadı; büyüme yılda ortalama yüzde 5,2 idi. Aynı zaman dilimi içinde bütün ekonomideki yatırımların tutarı, toplam yüzde 53,4 veya yılda yüzde 8,9 arttı. Bunun yaklaşık yüzde 60'ı endüstriye düşüyordu; yani yılda yüzde 10. Millî gelirdeki birikim payı, 1960-63 yıllarında, yalnız 1956-59 döneminden değil, aynı zamanda 1950-55 döneminden de yüksekti. Buna karşılık büyüme oranı, Altı Yıllık Plan döneminden hemen hemen yüzde 50 ve planda öngörülenden yaklaşık yüzde 40 daha düşüktü. Plana göre, millî gelirin yıllık ortalama artışının yüzde 8 tutması gerekiyordu. Bu, yatırım faaliyetlerinin arttığı bir süreç içinde, millî gelirde gittikçe gerileyen bir gelişmenin hedeflendiği anlamına geliyor. Yatırım oranlarının yükselişi ile aynı zamanda büyüme oranlarının düşüşü, millî gelir içindeki endüstri üretiminin benzer oranda olduğu, tekelci-bürokratik diktatörlükle yönetilen diğer ülkelerde de saptanabilir. Çekoslovakya'da, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde, Macaristan'da böyledir; büyük bir ihtimalle SSCB'de de. Bu, Çek ekonomisti Josef Goldman'ın heyecan uyandıran bir yazısında kısaca kanıtlandı.

1960-62 arasında toplam ürün içinde amortisman giderlerinin* payı, yüzde 59,7'den 61,9'a yükseldi. Bu, mutlak rakamlarla 137,4 milyar zlotilik bir artışı ifade ediyordu. Buna göre millî gelirin toplam ürün içindeki payı yüzde 40.3'ten yüzde 38,1'e düştü. 1962 yılında, 1960 yılındaki kadar millî gelir üretilmesi için

* Almanca metinde Abschreibungskosten (amortisman giderleri) deniyor. Ancak burda yalnız aşınma payının değil, üretim araçları giderlerinin tümüyle kastedildiği kanısındayız. - ç.n.

yaklaşık 22 milyar zloti fazla maddi üretim gideri gerekiyordu. Bu rakamlar, bir yandan aynı milli geliri elde etmek için giderlerin yükselişini, öte yandan verimliliğin düşüşünü gösteriyor.

Ekonomik büyümenin gerileyişini ve büyüme için sarfedilen giderlerin artışını doğrudan etkileyen etkenler hangileridir? Bu gelişimin esas sebepleri nelerdir?

1. Üretim uğruna üretim eğilimine endüstri potansiyelinin inşasının tamamlanmasının eşlik ettiği şartlarda, düşük bir tüketim düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki engelleyici etkisi, en dolaysız olarak enflasyon duvarı denen biçimde kendisini gösteriyor. Yatırımların hızlı temposu ve istihdamın artışı, nominal ücret fonunda bir yükselişe neden oluyor. Üretim uğruna üretim koşullarında, piyasaya çıkan tüketim malları için yapılan yatırımlar, tüketim mallarına olan talebi karşılamakta yetersiz kalıyor. Bu durum, pahalılığa yol açıyor ve gerçek ücretin toplumsal olarak kabul edilemeyecek bir düzeyin altına düşmesi tehlikesini doğuruyor. Enflasyon duvarı, bugünkü beş yıllık plan dönemi henüz devam ederken, daha şimdiden hissediliyor. Onun baskısı, yüksek gerilimli yatırım programı temelinde 1960-70 yılları arasında kaçınılmaz olarak daha da önem kazanarak artacaktır.

2. Hammadde duvarı, hammadde ve yakıt yokluğu, üretim araçları üretiminin gelişmesini frenliyor. Hammadde duvarı, varolan üretici güçlerin tam olarak kullanılamayışının nedenlerinden biridir. Bu teknik eksiklik, yalnız görünüşte üretim ilişkilerinden bağımsızdır. Oysa gerçekte varolan hakimiyet sistemine kopmaz biçimde bağlı, özellikle iki etken, olağanüstü müzmin hammadde ve yakıt eksiğinin sebebidir. Birincisi, üretim uğruna üretim eğiliminin sonucu, ekonomik büyüme, olanak ölçüsünde «A» sektörü denen sektöre kayar. Bununla birlikte malzeme

ve yakıt giderleri, bu sektörde tüketim malları üretimi sektöründen önemli ölçüde daha yüksektir. Üretime bu tek yanlı yönelişin sonucu, millî gelirin yükseltilmesinde hammadde ve yakıt kullanımı dengesiz olarak arttı; malzeme giderlerinin payı büyüdü ve hammadde yedekleri daha hızlı tüketildi. İkincisi, varolan üretim ilişkilerinin kendisi, ilerde göreceğimiz gibi, muazzam hammadde ve yakıt israfına yol açıyor.

Aynı ürünün imalindeki çelik kullanımı, bizim endüstrimizde Batı Avrupa'nın çok gelişmiş ülkelerindekinden yüzde 30 daha yüksektir. Bir üretim birimine düşen kömür ihtiyacı, bizim ülkemizde dünya ölçüsünün yüzde 40-50 üzerindedir. Malzeme giderlerini düşürme planları ancak yaklaşık yüzde 50 oranında yerine getirilir. Bu durum, hammadde ve yakıt yedeklerinin tüketilmesini hızlandırıyor. Üretim bir hammadde duvarına çarpıyor. Bu şartlarda bunu aşmanın biricik çaresi, hammadde ve yakıt üretimi alanında ek yatırımlara girişmektir. Ancak bu, özellikle çok masraflı ve uzun süreli tesisleri gerektiriyor. Toplam yatırımın yaklaşık yüzde 45'i daha şimdiden bu alana gidiyor. Ancak bu da, yatırım giderleri artarken, millî gelirin büyüme oranının düşmesine katkıda bulunuyor.

3. Ekonomik fazlanın israfı, olağanüstü yüksek hammadde ve yakıt tüketimi biçiminde, varolan üretim kapasitesinin düşük kullanımında ve üretim yedeklerinin olağanüstü yığılmasında kendini gösteriyor. Hammadde israfından daha önce söz ettik. Üretim kapasitesinin kullanılmama derecesi, endüstrinin bütünü açısından meçhuldür. Bu konudaki araştırmalara güçlük çıkarılır, çünkü girişim yönetimleri kendi yedeklerini gizlemeye çalışırlar. Elektrik endüstrisinde üretici güçlerin gerçek kullanım oranı, üretim kapasitesinin yaklaşık yüzde 58'i olarak değerlendiriliyor. Üretim kapasitesinin tek başına bu

endüstri dalında tam kullanımı, bu durumda milli geliri yılda 18 milyar zloti arttırırdı. Üretim kapasitesinin eksik kullanımı çok yaygındır. Bu yüzden örneğin inşaat alanındaki makinelerin yalnız yaklaşık yüzde 20'si kullanılır. Üretim yedeklerinin olağanüstü büyük çapta olmasından, birinci derecede «görünüşte üretim» ("buble") sorumludur. Bu ürünler ihtiyaç karşılamazlar veya kötü kaliteleri yüzünden pazar bulamazlar.

Üretimin bu bölümü için sarfedilen giderler muhasebeye kayıp olarak geçer. Bu durumda ne yeni değerler doğmuştur ne de tüketim mallarının arzı arttırılmıştır. 1961-63 yılları arasında millî ekonomi bu yoldan 21 milyar zloti dolayında bir değer kaybetti. Planın ne kadar kullanılmayan yedek içerdiğini kimse bilmiyor. Her halükârda 1960'ta stokların ve yedeklerin artışı 28.2 milyar zloti yuttu. Bu, millî gelirin yüzde 7,4'üdür. 1961'de bunun değeri, 32,9 milyar zloti veya millî gelirin yüzde 8,1'i kadardı; 1962'de 21,4 milyar zloti veya millî gelirin yüzde 5,1'i idi; ve 1963'te 32,3 milyar zlotiye ulaştı. Bu değer, millî gelirin yüzde 7,3'üdür.

Üretim kapasitesinin kullanılmayışının ve üretim yedekleri fazlasının ortaya çıkışının genel nedeni, üretimin ihtiyaçlara uymamasıdır. Satılamayan ve bu nedenle zaten ağzına kadar depolara yığılan malların yığınsal üretimine, yalnız bir hammadde yokluğu değil, fakat aynı zamanda belli türden malların eksikliği, görünüşte üretim ile üretim kapasitesinin düşük kullanımına yol açacak ve üretim ritmine zarar verecek aletlerin, perakende malların ve makina parçalarının yokluğu da eşlik ediyor. Özellikle yıllık planların süresinden önce hızlandırılarak yerine getirilmeleri, büyük ölçüde işgücü israfıyla uygulanıyor ve malların kalitesinde düşüklüğe yol açıyor. Üretim, hem malların çeşitleri hem de kaliteleri açısından ihtiyaçlara uymuyor. Hammaddenin kötü kalitesi ya-

nında aletlerin ve parçaların kötü kalitesi de nihai ürün üretimi üzerinde olumsuz etki yapıyor. Bu, eskimeyi artırıyor ve böylece yeni bir israf nedeni doğuyor. Hammadde ve yakıtın fazla tüketimini, üretim kapasitesinin eksik kullanımını, kötü kalite yüzünden ortaya çıkan gereksiz yedeklerin ve giderlerin miktarını araştırıp yaklaşık olarak dahi belirlemek olağanüstü zordur. Bununla birlikte bu yoldan her yıl milyarların israf edildiği, şüpheden uzaktır. Millî ekonomide böylece ortaya çıkan kayıplarla karşılaştırılınca, gün ışığına çıkan kayıpların bütünü önemsiz gözüküyor.

4. Ekonomik büyümenin entansif etkenlerine şunlar dahildir: Emek verimliliğinin modernleşme yoluyla yükseltilmesi, ürünlerin kalitelerinin düzeltilmesinde, hammadde giderlerinin düşmesinde vb. kendisini gösteren teknik ve teknolojik ilerlemenin kullanılması yanında üretim yedeklerinin keşfedilmesini ve akıtılmasını sağlayan işletme içi ve dışı örgütlenmenin gelişmesi. «Endüstriyel doyum» aşamasına ulaşmış olmak, üretim aygıtının, varolan işgüçlerinin istihdamını ve aynı zamanda tarımda yüksek bir emek verimliliğini güvence altına alacak kadar genişletildiğini ifade eder. Büyümenin devamı artık üretim aygıtının basit genişletilmesiyle ve serbest işgüçlerinin istihdamıyla, yani emek yoğun yoldan sağlanamaz, fakat esas olarak emeğin verimliliğinde yükselişe yol açan etkenlere dayanır; bunlar ekonomik büyümenin entansif etkenleridir. 1962 yılı sonbaharında İç Ticaret Bakanlığınca yayınlanan rakamlara göre, yürütülmekte olan Beş Yıllık Planın hedefleri, yeni ürünlerin üretiminde yüzde 57, makinalaşmada yüzde 44 ve otomatizasyonda yüzde 28 gerçekleştirildi. İşletme yönetimlerinin varolan üretim rezervlerini gizleme eğilimi genel olarak biliniyor. Planlar teknik ve örgütsel gelişmeye ayak uyduramayınca, yani ekonomik büyümeyi eskisi gibi ekstansif etkenle-

re bağımlı kılmanın mümkün olmadığı şartlarda emek verimliliğinin yükseltilmesi başarılamayınca, bu durum büyüme oranının düşmesine katkıda bulunuyor.

5. Dışsatım duvarı, dış ticaretin ödemeler bilançosunda ortaya çıkan zorluklarda kendini gösteriyor. Kapitalist ülkelerden dışalımın yükselmesi ve kapitalist ülkelere üretim mallarının satışının durgunlaşması bu zorlukları doğuruyor. Yerli makine endüstrisi üretiminin yüzde 18'i dışa satılıyor; ancak bunların yaklaşık yalnız yüzde 4'ü kapitalist ülkelerin pazar alanlarına gidiyor. Çok gelişmiş batılı endüstri ülkeleriyle ticaret, toplam dış ticaretimizin yaklaşık yüzde 39'unu tutarken, aynı dönemde bu ülkelere makine endüstrisi dalındaki toplam dışsatım ancak yüzde 1'i buluyor. Üretim mallarının dışsatımının düşük olması yüzünden ödemeler bilançomuz özellikle açık vermiştir. Endüstrinin, dışsatım mallarının üretim planlarını sık sık yerine getirmemesi ve yerli endüstri ürünlerinin teknik ve kalite açısından çoğunlukla düşük bir düzeyde olması, bu açıkla bağlantılıdır. Düşük kalite ve malzeme giderlerinin oranının yüksek olması nedeniyle, endüstri ürünleri ya alıcı bulamıyor veya maliyet masraflarına ve dış ülkelerden alınan ürünlerin fiyatlarına göre zararına satılıyorlar. Endüstri mallarının dışsatımında ortaya çıkan açığın, hammadde, yakıt ve besin maddeleri dışsatımının arttırılmasıyla dengelenmesi gerekiyor. Oysa bu, dışsatımın en elverişsiz biçimidir. Böylece millî gelirin bölüşüm için ayrılan kesimi azalıyor. Aynı zamanda böylece ülke içindeki hammadde ve yakıt açığı yükseltiliyor, üretim hammadde duvarına çarpıyor ve iç pazardaki tüketim malları açığı, enflasyon duvarını örmeye başlayacak şekilde büyüyor.

Ekonomik bunalımın 3, 4 ve 5. maddelerde değinilen belirtileri, esasta aynı nedenlerden ileri geldiği için, hepsini birlikte araştıracağız. Nedenler, sık sık ekonominin işleyişindeki zayıflıkta, ekonomik özendi-

riciler sisteminin yetersizliğinde, plan ve indeks rakamlarında,merkezî güdümlü ekonomide aranır. Girişimler, endeks rakamlarının yerine getirilmesiyle, daha doğrusu bu rakamların dayandığı ve merkezî olarak yapılmış bir plandan kaynaklanan plan rakamlarının yerine getirilmesiyle ilgilidir. Ekonomi sistemimizde toplam üretimin değer ve yönelişi pratikte bu planla belirlenir. Ücret fonunun sıkı bir kontrolüyle, en basit yoldan bu plan rakamlarının yerine getirilmesine de ulaşılır. Böylece yalnız, fiyatları maliyet masraflarından önemli ölçüde yüksek olan, malzeme giderlerinin yüksek oranda olması yanında, nihaî üründeki emek oranı düşük özellikte mallar üretilir. Hammaddenin tasarrufu, teknolojinin ilerlemesi, kalitenin yükselmesi, kısacası toplam ürün içindeki emek oranını yükselten, planın yerine getirilmesini zorlaştıran her şey bununla bağlantılıdır. Ne var ki, planın yerine getirilmesi, girişim yönetiminin en yüksek hedefidir.

Girişim yönetimleri, planın yerine getirilmesini kolaylaştıran mallar üretmeye çalışırlar, yoksa aranan malları değil. Yönetimler, planda kendilerine daha düşük hedefler öngörülmesi için, üretim yedeklerini gizlemeye gayret ederler. Bir plan, en kolay biçimde, plan rakamları girişimin üretim kapasitesinin altında olunca, yani plan üretim yedeklerini kapsamayınca yerine getirilir. Aynı şekilde fiyatları aslında maliyet giderlerinin önemli ölçüde üzerinde olan mallar üretilince de, plan kolaylıkla yerine getirilir. Bu, ayrıca birikim için özel yedekleri de mümkün kılar. Üretim, az emekle yüksek bir değer elde edilen mallar, yani fazla malzeme kullanımını gerektiren mallar üzerinde yoğunlaştırılınca, plan gene güçlük çekilmeksizin yerine getirilebilir. Kalitenin yükseltilmesi, malzeme giderlerinin düşürülmesi, teknolojide ilerleme, kısacası emeğin oranını yükselten, fakat nihaî üründeki malzeme giderleri oranını düşüren her

şey, üretim planının rakamlar açısından yerine getirilmesini zorlaştırır.

İşletmeye ait araçlarla girişilen bir modernleşme veya gene bir verim yükseltme, ücret fonuna ilişkin plan rakamlarının aşılması veya plan miktarlarının yerine getirilmemesi tehlikesini getirir. Hammadde israfının, üretimin ihtiyaçlara uygun olmayışının, üretilen malların düşük kalitesinin, ileri teknik kullanma güçlüklerinin, dışsatım için üretimden kaçışların ve dışa satılan endüstri mallarının düşük sürüm şansının gerçek nedeni budur. Bir görüşe göre burada kabahat, üretim üzerinde engelleyici etki yapan toplam üretimle ilgili plan rakamlarındadır. Diğer bir görüşe göre, merkezî güdümlü ekonomi bundan sorumludur. Merkezî güdümlü ekonomi yalnız engelleyici etkilere neden olmakla kalmıyor, aynı zamanda girişim yönetimlerinin ve işletme işçilerinin öz insiyatifini de felce uğratıyor; ekonomik büyümenin entansif etkenlerinin işlerlik kazanmasını önlüyor.

Daha önce gördük ki, merkezî güdümlü ekonomi varolan üretim ilişkilerinin bir ifadesidir ve bu ilişkiler çerçevesi içinde temelden değiştirilemez. Şimdi irdeleyelim: Değinilen bunalım belirtilerinin nedenleri derinlerde değil midir ve varolan üretim ilişkileri çerçevesi içinde bir plan rakamları reformu, bunalımın aşılmasını sağlar mı?

Girişimlerin yönetimlerinin ve işçilerinin insiyatiflerini geliştirmek için hiçbir olanağa sahip olmadıkları doğru değildir. Çünkü herşey üzerinde merkezden karar alınması olanaksızdır. Bütün talimatların yürütülmesinin, bu arada özellikle plan rakamlarının yerine getirilmesinin tek tek kontrolü de zordur. Hiçbir işletme dışardan aynı anda 20 açıdan değerlendirilemez. Girişim yönetimlerinin, işletme işçileri gibi kendi insiyatiflerini geliştirmek için belli bir hareket alanı vardır. İşçi, normları etkilemek ve iş

zamanında olanak elverdiği ölçüde ayrıca «kara iş» ("fucha") yapabilmek için, emeğinin verimini azaltmaya ve kendi iş alanında bulunan yedekleri gizlemeye çalışır. Normları daha kolay yerine getirebilmek için emeğinin kalitesini düşürür. Öte yandan malların teknik kontrolünde «işletme çıkarına» kusur bulmakta çekingen davranılır. Çünkü aksi halde planın yerine getirilmesi tehlikeye düşer. Girişim yönetimleri, daha düşük plan rakamları almak için işletme yedeklerini gizlerler. Yönetimler planı daha kolay yerine getirebilmek için, yüksek oranda malzeme kullanılan veya yüksek birikim umudu veren ürünler üzerinde yoğunlaşırlar. Onlar, giderlerinin kendi girişimlerince sağlanması zorunlu olduğu sürece, dışsatıma giden, büyük ölçüde emek kullanımı gerektiren, en yeni teknoloji düzeyinde olan, yüksek bir verimlilik düzeyine bağımlı olan veya modernleşmeyi şart koşan ürünlerin üretimine karşı koyarlar. Bu toplumsal kitle insiyatifi, görünüşte merkezî siyasal bürokrasinin saptadığı plan rakamlarının yerine getirilmesine karşıdır; fakat aslında plan ve endeks rakamları biçiminde üretim amacında ifadesini bulan yükümlülükleri hedef almaktadır. Demek ki, bu insiyatif, hakim sınıfın üretim amacının kendisini hedef almıştır.

Her toplumsal insiyatif gibi, bu da, tamamen belli toplumsal hedeflere ve çıkarlara hizmet eden çabaların ifadesidir. Teknokrasi, varolan üretim ilişkileri çerçevesi içinde ve bir yönetim ekonomisi temeli üzerinde, «kendi» kaderini belirleyebilmek için, bu durumda yalnız kendi girişiminin çıkarını formüle eder. Bu çıkar, öncelikle onun kendi çıkarıdır ve ancak ikincil olarak işletme işçileriyle yaptığı uzlaşmanın ürünüdür. Gerçekte burada plan hedefleriyle bu hedeflerin hatalı rakamlarının doğurduğu karşı güçler arasındaki bir çelişme ile değil, fakat merkezî siyasal bürokrasinin sınıf amacı —üretim uğruna üre-

tim— ile geniş halk yığınlarının hedefleri ve çıkarları —tüketim uğruna üretim— arasındaki bir çelişme ile karşılaşmış bulunuyoruz. Son tahlilde hakim sınıfın üretim amacı ile toplumun tüketim amacı arasındaki bir çelişme, güdümlü ekonominin eksikliklerinden değil, fakat üretim ilişkilerinin kendisinden doğan bir çelişme söz konusudur.

Varolan üretim ilişkilerine kopmaz bir biçimde bağlı olan bu çelişme, başlangıçtan beri vardı ve yol açtığı belirtiler az değildir: Hammadde ve yakıt israfı, üretimin ihtiyaçlara uymaması (özellikle dış satım üzerinde etkili), üretilen malların düşük kalitesi, teknik ve örgütsel gelişme önündeki engeller, bilimsel gelişmenin entansif etkeninin kullanılmayışı vb. Ancak temel endüstrileşme döneminde, endüstriyel temellerin inşası ve serbest işgüçlerinin istihdamı en acil görevdi. Üretim uğruna üretim gelişmenin uygun yoluydu. Ekstansif etkenlerin devreye sokulması doğruydu. Üretim aygıtını genişleten her üretim, gerçek bir kazanımdı. Sistem, bunun sonucu olarak ekonomik büyümenin etkili bir kaldıracıydı. Buna karşılık onda içkin olarak varolan çelişme geri plandaydı. Ne var ki, üretim aygıtı büyüyünce ve endüstrinin serbest yedekleri emilince, o zamana kadar ihmal edilen sorunlar ön plana çıktı. Artık en acil görev, varolan endüstri potansiyelini etkin bir biçimde kullanmak ve istihdam edilen işgüçlerini verimli olarak devreye sokmaktı. Bu koşullarda, üretimin ihtiyaçlara uymaması, üretilen malların düşük kalitesi, teknik ve örgütsel gelişmenin ayak bağları, yani ekonomik büyümenin bütün entansif etkenlerinin dışlanması, ekonomik ilerlemenin önündeki engellerdi. İnşası tamamlanmış üretim potansiyeli ile toplumsal tüketimin düşük düzeyi arasındaki çelişme açıklık kazanır kazanmaz, merkezî güdümlü ekonominin oransızlıkları da gerçek önemiyle ortaya çıktı. Bu çelişme, hem bunalımın hem de onun bütün belirtileri-

nin esas nedenidir. Üretim amacından vazgeçmeksizin ve böylece üretim ilişkilerini bütünüyle temelden değiştirmeksizin, büyüyen bunalıma hakim olunamaz.

Brüt üretimin plan rakamlarının yerine net üretimin plan rakamlarının geçirilmesi talep ediliyor. Girişimin kârını üretimin en üst ölçütü olarak almak şeklinde daha ileri giden öneri de var. Varolan üretim ilişkileri çerçevesi içinde gerçekleştirilen ve güdümlü ekonomiye dokunmayan bir reform ne yapabilir? Muhtemelen bu yoldan hammadde ve yakıt israfına set çekilebilir. Ancak temel çelişmeler böyle bertaraf edilemez. Girişimler, daha düşük olan ve daha kolay yerine getirilen plan hedefleri verilmesi için, yedeklerini gizlemeye gene devam edeceklerdir. Onlar, gelecekte de, yaratacağı birikim araçları sayesinde planı yerine getirmeyi kolaylaştıran ürünlerin üretimi üzerinde yoğunlaşacaklardır. Böylece yalnız nicelik belirleyen plan rakamlarına ulaşmak için, düşük kalitede ürün imal etmeye devam edeceklerdir. Ürünlerin çeşit ve kalitesinin ihtiyaçlara uymaması, bütün sonuçlarıyla birlikte varlığını sürdürmeye devam edecektir. Üretimin ihtiyaçlara uyması, ancak pazarda alıcılar aracılığıyla, en sonunda tüketiciler aracılığıyla sağlanır; yoksa ürünlerin fiyatlarını pazardan bağımsız olarak saptayan ve girişimleri yalnızca merkezî olarak belirlenen, zorunlu olarak niceliğe yönelen plan rakamlarını yerine getirip getirmediğine göre değerlendiren merkezî bir plan aracılığıyla değil. İşletmelerin kendi araçları temelinde teknolojik ilerleme, modernleşme ve verim yükseltme de, gene girişimlerin çıkarlarına ters düşecektir. Teknik ve örgütsel gelişmeye ayakbağı olan, ekonomik büyümenin entansif etkilerini dışlayan etkiler, bu yoldan bertaraf edilemez.

Bundan şu sonuç çıkar: 3, 4 ve 5. maddelerde betimlenen bunalım belirtilerinin —ekonomik fazlanın israfı, entansif etkenlerin kullanılmaması ve dışsatım

duvarı— nedenleri, keza üretim ilişkilerindedir ve bu ilişkiler çerçevesi içinde pratikte dışlanamazlar. Bununla birlikte bir an için merkezi siyasal bürokrasinin bunları ortadan kaldırmayı başaracağını düşünelim. Eğer varolan ekonomi sistemi yaşamaya devam ederse, bunalım bu bölümün başında gösterilen seyri izleyecektir. Üretim ilişkileri potansiyeli, ekonomik fazlanın halen israf edilen bölümü kadar büyütülebilecekti. Üretim ilişkileri potansiyelinin tam kullanımı, hakim sınıfın üretim amacı ile uyum halinde kalacaktır; ancak birikimde önemli bir artışı ve buna uygun olarak tüketimin toplumsal olarak gerekli düzeyin altına düşmesini gerekli kılacaktır. Pratikte o zaman enflasyon duvarı etkisini gösterecektir. Yatırımların yükselmesini (genişlemiş üretim kapasitesinin kullanılmasının şartı) önleyecektir. Böylece bunalım kendi mahiyetine, inşası tamamlanmış üretim potansiyeli ile toplumsal tüketimin düşük düzeyi arasındaki çelişmeye tekrar indirgenecektir. Görüldüğü gibi, ekonomik fazlanın israfı ve ekonomik büyümenin kullanılmamasını teşvik eden etkenler, yalnız temel çelişmeyi ifade eden ve maskeleyen biçimlerdir. Bu nedenle bu ekonomi sisteminin işleme yeteneğinde yapılacak bir düzeltme mümkün olsaydı bile bunalımı gideremezdi. Çünkü bunun için, hakim sınıfın üretim amacından vazgeçilmesi, tüketim uğruna üretimin kabul edilmesi gerekir.

Bugün bunalımı hiç olmazsa geçici olarak yumuşatmak için herhangi bir ekonomik yedek var mıdır? Bu tür yedekler 1950'li yılların ortasında, endüstriyel temeller tam atıldığı sırada bulunuyordu. O zaman, 1949'a göre üç kat büyümüş olan endüstri potansiyelinin inşasının tamamlanmış olması ile tüketimin düşük düzeyi arasındaki çelişme ilk kez ortaya çıkıyordu. Sistemin ekonomik bunalımı ilk kez dikkat çekmeye başlıyordu. İhtiyatların en önemli kaynağı, daha önce yapılan yatırımların etkilerinin 1956-59 za-

man dilimi içinde olgunlaşmasında ve kazanç getirmeye başlamasındaydı. Öyleyse millî gelirde göreli büyük bir büyümeye ulaşmanın, fakat aynı zamanda birikim oranını düşürmenin ve tüketim oranını yükseltmenin şartları vardı.

Yedeklerin varlığı için ikinci önemli kaynak, özellikle tüketim ihtiyacının karşılanmasını güçlendirmek açısından tarımdır. Endüstrileşme, halkın tarımda iş bulamayan önemli bir kesiminin şehirlere göç etmesine veya tarım dışında işyerleri bulmasına yol açmıştı. Kırdaki nüfus fazlasının düşürülmesi, kırın tarımsal yapısını önemli ölçüde düzeltti, tarımsal işletmelerin çoğunun gelirini artırdı. Böylece tarımın verimliliğini yükseltme ve tarımsal ürünlerin üretimini genişletme olanağı doğdu. Özellikle üretilen fazlanın kabaca çekilip alınmasıyla ve sürekli kollektifleştirme tehdidiyle kendini gösteren Stalinist tarım politikası koşullarında bu imkân kullanılmadan kalmıştı; çünkü üretimin yükseltilmesi köylüye bir şey kazandırmıyordu. Tarım politikasında, zorla kollektifleştirmeden vazgeçmekten ibaret olan ve el konan fazlanın göreli düşüklüğü sayesinde ek bir üretimin yapılmasına değen koşulları yaratan, yani köylüye olanaklar sağlayan değişiklik, kullanılmayan yedekleri seferber edebildi. Sonuç, devlet tarafından daha büyük yatırımlar yapılmaksızın ve tarımsal işletmelerin teknik donanımında köklü değişiklikler gerekmeksizin, tarım üretiminde hızlı bir yükselişti. Her iki halde de yedeklerin seferber edilmesi söz konusuydu. Bu seferberlik, tüketim fonunu önemli ölçüde genişletmekle birlikte, doğrudan doğruya tüketim arzularının daha iyi karşılanmasına yol açtı. Bu, merkezî siyasal bürokrasi açısından, iktidarda kalmak ve toplumsal-siyasal bunalımın fırtınalı yıllarını aşarak sınıf hakimiyetini kurtarmak için verilen bir ödün, zorunlu bir kötülüktü. Bu yedeklerin seferber edilmesi için politik itici güç, diktatörlüğün Stalinist bi-

çimine, işçi sınıfının ezilmesine karşı ayaklanma idi. Bu ayaklanma, gerçek ücretlerde ortalama yüzde 30 yükseliş getirdiği, tarım politikasında bir değişikliğe yol açtığı ve aynı zamanda kır halkının gelirlerini yükselttiği kadarıyla başarılıydı.

Tüketim sektöründe verilen ödünler, gerçekte, inşası tamamlanmış üretim potansiyeli ile toplumsal tüketimin düşük düzeyi arasındaki çelişmenin geçici olarak hafifletilmesi anlamına geliyordu. 1956-59 arasında ekonomik durumun iyileşmesinin esas nedeni buydu. Bununla birlikte kolayca anlaşılacağı gibi, tüketim fonunu iyileştirmenin araçlarını sağlayan yedekler, arkada kalan aşamada, hızlandırılmış endüstrileşme döneminde oluşturulmuştu. Sistem bu yedekleri bunalım sırasında yaratmadı. Sistemin, parlak gençlik döneminde yarattığı yedekler, bu nedenle kıza zamanda tükendi.

1956-60 Beş Yıllık Planının sonunda, ilk aşamada geliştirilen üretici güçler bütünüyle seferber edilmişti. Ekonomik büyüme artık emeğin verimliliğinin hızla yükseltilmesine veya yatırımların yeniden artırılmasına bağlıydı. Tarım da aşağı yukarı aynı sırada, teknik donanımının, tarımsal yapının ve devlet sömürüsünün verili durumunda, mümkün olan üretim yeteneğinin doruk noktasına ulaştı. 1956-58 yılları arasında tarım üretimi yüzde 15 arttı, 1959-60 arasında ise ancak yüzde 5. Halen nüfus artışı ile aynı hızı tutturamamaktadır. Tarımdaki durgunluk, tüketim artışının önünde bir duvar haline geldi. Sürekli bir çözüm, o güne kadar ekonomik büyümenin temelinde yatan oranlarda köklü değişiklikler gerektiriyordu. Çözüm, tarımı modernleştirmek için yatırım yapılmasına bağlıydı, tarımda yeni makinalar kullanılmasını şart koşuyordu ve son olarak endüstri üretiminin hızla ve gecikmeden tüketim mallarının üretimine yöneltilmesini zorunlu kılıyordu. Ancak bütün bunlar, üretim amacının kendisinin değiştirilmesiyle mümkündür.

Merkezî siyasal bürokrasi, 1956-57 sınıf mücadeleleri döneminden ayakta çıkmayı ve daha sonra 1958'den 1959'a kadar sınıf diktatörlüğünü yeniden pekiştirmeyi başardı. Onun hakimiyetinin dayandığı üretim ilişkileri varlıklarını sürdürdüler; üretim amacı eskisi gibi kaldı. Bu durumda, ekonomik bunalımın, yedeklerin tüketilmesinden sonra bugünkü Beş Yıllık Planın eşiğinde yeni ve olgun bir aşamaya girmesinde şaşacak bir şey yoktur. Artık sistem anmaya değer bir yedeğe sahip değildir. «Zorlukları» da bundan böyle Stalinist tarım politikasıyla veya ağır silahlanma yüklerinin zorunluluğuyla açıklanamaz. Ekonomik bunalımın kökünün üretim ilişkilerindeki bir bunalımda olduğu açıklığa kavuşuyor. Sistemin bu bunalımı kendi gücüyle yumuşatması için hiçbir aracı yoktur. Tersine, endüstri bugün hakim olan koşullar altında genişletildiği ölçüde, üretim potansiyelinin inşasının tamamlanması ile düşük tüketim düzeyi arasındaki çelişmede keskinleşiyor, bunalım ileri bir aşamaya giriyor.

Devlet yatırım programı, «nüfus artışını» yakalamak için, 1966-70 yılları arasında yaklaşık 1,5 milyon yeni işyeri açılmasını öngörüyor. Gerçek bir tam istihdama ulaşmak için, hatta daha fazla işyeri açılması gerekirdi. Planlanan miktarda iş yaratmak için sarfedilecek giderler 830-840 milyar zloti tahmin ediliyor. Bu, millî gelir içindeki yatırım oranının yaklaşık yüzde 20 yükseleceği anlamına geliyor. Giderlerde bu kadar muazzam artışa rağmen, millî gelirde planlanan yükselişin 5 yılda ancak yüzde 30 tutması gerekiyor. Merkezî siyasal bürokrasinin daha planlama aşamasında ekonominin gelişmesini tökezleten etkenleri hesaba kattığı, bu öngörüde ifadesini buluyor. PBİP Merkez Komitesinin V. Parti Kongresindeki Raporundan, planın, gerçek ücretlerin bugünkü düzeyde dondurulmasına dayandığı anlaşılıyor. Başka deyişle, birikim fonunun yüksekliği doğrudan doğ-

ruya enflasyon duvarının sınırına ulaşacaktır. Deneyim öğretiyor ki, öngörülen yatırım programının gerçekleştirilmesi, planda öngörülenden önemli ölçüde daha yüksek harcamalar gerektirecektir. Bunun sonucu olarak, ya gerçek ücretler toplumsal olarak gerekli düzeyin altına düşürülerek enflasyon duvarı aşılacaktır veya yatırım programı gerçekleştirilmeyecektir ki, bu ekonomik büyümede yeni bir düşüşe ve etkili bir işsizliğe yol açacaktır. Ayrıca bir karşılaştırmayı mümkün kılmak için şuna da işaret edilebilir: Yatırım harcamalarının 1961 fiyatlarıyla 319 milyon zlotinin altında olduğu 6 Yıllık Plan döneminde, çalışanların sayısı 2,4 milyon arttı ve millî gelir 1949 yılına göre yüzde 70'in üzerinde yükseldi. Her iki halde de ekonomik bunalımın zorunlu olarak güçlenmesi gerekir.

Tekelci-bürokratik mülkiyetin dayandığı üretim ilişkileri, üretici güçlerin ayak bağlarına dönüştü. Bunların varlığını devam ettirdiği her gün bunalım derinleşiyor. Ekonomik bunalımın biricik ve zorunlu çözümü, öyleyse bu üretim ilişkilerinin kaldırılmasında, merkezî siyasal bürokratik sınıf hakimiyetinin yıkılmasındadır.

6. Tarım Bunalımı

Tarımımızdaki üretim ilişkileri, bireysel köylü mülkiyetine ve devletin piyasadaki tekeline dayanır. Devlet, fiilen tarımda kullanılan endüstri mallarının biricik satıcısıdır ve aynı zamanda köylünün ürettiği metaların büyük kesiminin alıcısıdır. 1961 yılında pazar üretimi, köylü işletmelerinde üretilen nihaî ürünün aşağı yukarı yüzde 60,8'ini tutuyordu. «Nihaî ürün» deyince, gayri-safi üründen amortisman giderleri çıkarıldıktan sonra kalan bölümü anlıyoruz. Köylü işletmesinin kendi geçimliğini kendisi üreten bir

aile birliğini temsil ettiği gerçeği gözönünde tutulursa, onun pazara çıkardığı ürün önemli miktardadır. Bu, esasta farklı iki nedenden ileri gelebilir. Ya pazar için üretim yapan ve tüketimi pazar aracılığıyla karşılanan, uzmanlaşmış, rasyonel işleyen ve emek yoğun bir tarımsal işletme ile karşı karşıyayız veya geri bir gelişme düzeyinde bulunan bir işletme söz konusudur. Bu durumda aile, işletmesini elinde tutmak isteyince, tarım ve endüstri ürünleri arasında tarım için elverişsiz fiyat ilişkisi aracılığıyla ve malî baskı yoluyla tüketimini sınırlamaya zorlanır.

Gelir ve giderleri konusunda Tarım Ekonomisi Enstitüsü (IER) için defter tutmuş olan tarım işletmelerinde —burada genel olarak ortalamanın üstündeki işletmeler söz konusudur— araştırılıp saptanmış resmî rakamlara göre, köylü ailelerinde beslenme ve giyim tüketimi, işletmelerinin büyüklüğüne bağlıdır. İşletmelerin büyüklüğüne göre bu malların tüketimi de yükselmektedir. İşletme büyüklüğü, diğer giderler üzerinde ancak göreli düşük bir etki yapıyor. Bununla birlikte eğer beslenme ve giyim giderlerinin içinden et ürünleri için sarfedilenleri ayırırsak, ortaya şaşırtıcı bir tablo çıkıyor. 1961-62 yılında 3 hektara kadar olan işletmelerdeki (tüm tarım işletmelerinin yüzde 44,6'sı) et tüketimi kişi başına 26,2 kg'dır; 3-7 hektar arasındaki işletmelerde (bütün işletmelerin yüzde 28,9'u) 27,7 kg; 7-10 hektar arasındaki işletmelerde (bütünün yüzde 12,7'si) 34,4 kg; 10-15 hektar arasındaki işletmelerde (bütünün yüzde 7,9'u) 39,3 kg ve 15 hektarın üzerindeki işletmelerde (bütünün yüzde 2,8'i) 46,6 kg.

Hatırlanacak olursa, yetersiz sayılan «A» standardı, yılda kişi başına 37 kg et ve et mamülü tüketimi öngörüyor. Buna göre, aslında et ürünlerinin esas üreticisi olan köylü ailelerinin nerdeyse yüzde 85'i, beslenme bilimcilerinin yetersiz saydıkları standardın altında bir et tüketiminde bulunuyorlar. Bu durum,

tarımda daha yüksek gelirin her şeyden önce daha yüksek bir et tüketimini doğurması nedeniyle şaşırtıcı değildir.

Et tüketimi yanında patates tüketimini de, etkili bir şekilde işletme büyüklüğü belirliyor. Hayat düzeyi yükseldikçe genel olarak patates tüketimi düşer. Oysa Polonya ailesi için tersi geçerlidir. 1961-62 arasında 3 hektardan küçük işletmelerdeki köylü ailelerinde kişi başına patates tüketimi 216 kg, 3-7 hektar arasındakilerde 217 kg, 7-10 hektar arasındakilerde 239 kg, 10-15 hektar arasındakilerde 251 kg ve 15 hektarın üzerindekilerde 269 kg.

Bu rakamlardan, pazara bağımlılığın artmasının, köylünün tüketimini çoğaltması için bir yol olmadığı, tersine bu durumun bedelinin temel beslenme maddelerinin tüketimindeki kısıntıyla ödendiği çıkıyor.

Köylü ailesini, özel tüketimi kısmaya zorlayan nedir? Bu, öncelikle doğrudan mali baskıdır: Vergiler ve teslim yükümlülükleri. Gerçi yükümlülük nedeniyle teslimlerde ödeme yapılır, ama ortalama pazar fiyatlarının yarısı kadar fiyatla. 1961 yılında, defter tutan her tarımsal işletmeye düşen yükümlü teslim geliri, toplam gelirinin yüzde 7'siydi. Bu demektir ki, devlet her tarımsal işletmenin toplam üretiminin ortalama yüzde 7'si değerinde malı yükümlü teslim yoluyla parasız elde etti. Aynı yıl, her tarımsal işletme gelirinin ortalama yüzde 7,5'unu devlete vergi ödüyordu.

Köylü, ikinci olarak devletin piyasa tekelinin baskısını hissediyor. Devlet, köylünün pazardan aldığı bütün malların biricik satıcısıdır; aynı zamanda köylünün baş alıcısıdır. 1961'de tarımsal işletmelerin toplam gelirlerinin yüzde 76'sı devlete yapılan ürün satışlarındandı. Yükümlü teslimlerden elde edilen yüzde 7 de bunun içindedir. Devlet, yükümlü teslimler yanında köylüden özel sözleşmeler çerçevesi içinde ürün aldığı gibi, teslim yükümlülüğü olmayan fazla-

ları da satın alır. Bunların fiyatları, pazar fiyatının ortalama yüzde 30 altındadır.

Köylüyü, ürününün büyük bölümünü «gönüllü» olarak kendisi için son derece elverişsiz şartlarda satmaya zorlayan nedir? Bazı bölgelerde köylünün ürününü elden çıkarmak için, özel sözleşmeler yapmak dışında hiçbir olanağı yoktur. Bununla birlikte belirleyici rolü başka bir etken oynamaktadır: Devlet, pazara köylü ailesi ve işletmesi için hayati önemdeki bütün tarımsal olmayan ürünlerin biricik satıcısı olarak çıkar ve köylüleri bu ürünleri kendi şartlarıyla satın almaya zorlar. Yalnız özel sözleşme yapan işletmelerin, örneğin kömür ve yapay gübre satın almak hak ve olanakları vardır. Üstelik kömür, tarımsal işletmelerin toplam gelirinin yüzde 69'unun kaynaklandığı hayvancılık için zorunludur.

Hakim durumdaki merkezî siyasal bürokrasi, piyasadaki durumu sayesinde fiyat makasını yapay olarak açar ve tarımdaki ekonomik fazlayı çekip alır. İki savaş arasındaki dönemde, fiyat makası üzerinde, yani endüstri ve tarım ürünleri arasında tarım için elverişsiz fiyat ilişkisi üzerine, ülkemizde çok doğru şeyler yazıldı. Bir karşılaştırma yapmak istiyoruz ve bunun için bazı endüstri mallarının 1927-28 ve 1962 yıllarındaki fiyatlarını, kaç kg çavdara eşdeğer olduklarına göre karşılaştıracağız.

1927-28 yılında köylü tek demirli bir sabana 100 kg çavdar karşılığı değeri ödüyordu; eğer özel sözleşmeler çerçevesinde veya ekonomi fazlası olarak satılan, teslim yükümlülüğü olmayan tarım ürünlerinin fiyatlarını esas alırsak, bugün 112 kg çavdarın karşılığını ödemektedir. Tarımsal işletmelerin gelirlerinin yüzde 69'u bu gelir kaynağından geliyor. Eğer serbest pazar fiyatlarından hareket edersek (gelirlerin yüzde 24'ü) böyle bir sabanın fiyatı, 73,3 kg çavdardır. Köylü 100 kg süper fosfat için savaştan önce 31 kg çavdar ödüyordu; bugün teslim yükümlülüğü ol-

mayan fazlaların fiyatıyla 47 kg, serbest pazar fiyatıyla 31 kg ödüyor. Savaştan önce bir çift çizmenin bedeli 99 kg çavdar ediyordu; bugün teslim yükümlülüğü olmayan fazlaların fiyatıyla 133 kg veya serbest pazar fiyatıyla 90 kg. Savaştan önce bedeli 36 kg çavdar tutan aynı miktar şekere, bugün köylü, teslim yükümlülüğü olmayan fazlaların fiyatıyla 53 kg veya serbest pazar fiyatıyla 36 kg çavdarın bedelini ödüyor. Buna karşılık endüstri potansiyeli 1928'e göre 6 kat büyüdü, endüstrideki emek verimliliği yükseldi ve üretim giderleri tarımdakine göre çok azaldı. Tarım ürünlerinin ağır basan bölümünün, üretimi artırmak yoluyla değil, fakat tarımda çalışanların tüketimini düşürmek ve tarım işletmelerine açık yatırım olanaklarını kısıtlamak yoluyla elde edilmesi için, tarım fiyatlarının yapay olarak bastırılması esas araçtır.

Bu eğilime esas olan nedenler hangileridir? Merkezi siyasal bürokrasi açısından besin maddeleri satın alınmasının, endüstri ve hizmet sektöründe işgücü satın alınması için sarfedilen giderlerin bir parçası olduğunu daha önce üçüncü bölümde gördük. Gene gördük ki, tüketim uğruna üretim —çünkü gerçekte tarım üretiminde söz konusu olan budur— merkezî siyasal bürokrasi açısından zorunlu bir kötülüktür. Buna karşılık üretim uğruna üretim onun esas amacıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için, tarım üretiminin miktarı istihdam düzeyine ve asgarî geçimine göre belirlenir. Bu nedenle söz konusu olan, tarım üretiminin azamî genişletilmesi değil, fakat endüstride, inşaatta ve hizmet işletmelerinde çalışan işgüçlerine gerekli besin maddelerinin mümkün olduğu kadar düşük fiyatla elde edilmesidir. Sistemin tarımdaki fazlayı, tarım ürünlerinin fiyatlarının düşük tutulması yoluyla (böylece aynı zamanda kırsal halkın tüketim ve yatırım olanakları da daraltılır) çekip alması, bu nedenle işgücü satın alınması için sarfedilen giderleri azaltmak için bir araçtır. Öyle bir araç

ki, hakim sınıfın üretim amacı ile belirlenir. Köylülerin sömürülmesi, işçi sınıfının sömürülmesinin tutarlı bir sonucu olarak görülmelidir. Köylülerin sömürülmesi, endüstriye hakim olan üretim ilişkilerine sımsıkı bağlıdır.

Tarımdaki fazlayı çekip almak, tarım üretim potansiyelini genişletebilmenin şartı olan maddi temelden yoksun bırakır. Sonuç, endüstri potansiyeli hızla büyürken, tarım üretiminin göreli durgunlaşmasıdır. Böylece, resmî olarak tarımın endüstriye «ayak uydurmadaki» ("nienadazanie") yetersizliği olarak nitelenen bir oransızlık ortaya çıkar. Bu belirti, merkezî siyasal bürokrasinin iktidarda olduğu bütün endüstri ülkelerinde ortaktır; esas olarak, bir yanda inşası tamamlanmış endüstri potansiyeli ile diğer yanda düşük tüketim düzeyi arasındaki çelişmenin önemli bir unsurudur. Bununla birlikte Polonya'da kır halkının hayat düzeyi, bugün iki savaş arası döneme göre önemli ölçüde yüksektir. Tarımın genel verimliliği, özellikle tarımda çalışanların kişi başına verimliliği de yükseldi. Bu, tarımı iki savaş arası dönemde çok acılar çekmesine neden olan ekonomik sancılardan kurtaran endüstrileşmenin bir sonucudur. Milyonlarca serbest işgücü, şehirlere göç etti veya tarım dışında iş buldu. Bu olay, 1949-55 yılları arasında oldu. Bununla birlikte, tarımdaki fazlayı zorla çekip alan ve köylülüğü sürekli olarak kolektifleştirme ile tehdit eden o zamanki tarım politikası, tarımdaki nüfus fazlasının bertaraf edilmesinin sağladığı olanakları kullanamadı; yani tarım üretimini ve köylünün hayat düzeyini yükseltemedi.

1956'da kolektifleştirme politikasından vazgeçildi, tarımdaki fazlayı çekip alma sistemi değiştirildi İdare ve polis devleti zorunun yerine, devletin piyasa tekeli ve yapay olarak genişlettiği fiyat makası aracılığıyla uygulanan ekonomik zor geçirildi. Mecburen verilmiş de olsa, bu ödün tarıma nüfus fazlasının

bertaraf edilmesinden yararlanma imkânı sağladı. Tarımdaki üretim ve aynı zamanda tüketim arttı. Ne var ki, tarım üreticileri ile devlet arasındaki ilişkilerin özü bundan etkilenmedi. Eskisinden başka yollarla da olsa, tarımdaki fazlanın kabaca çekilip alınmasına devam edildi. Tarım üretimini yükseltme yoluyla değil, fakat tarımın tüketim ve yatırım olanaklarının kısıtlanması yoluyla gerekli besin maddelerinin alımı sürdürüldü. Zaten endüstrideki üretim ilişkileri değiştirilmediği sürece, kesinlikle başka türlü olamaz. Bu, tarım üretiminin yükselişinin niçin sona ermek zorunda olduğunu ve gerçekten de, Altı Yıllık Plan döneminde toplanmış olan yedekler tüketilince niçin sona ermiş bulunduğunu açıklar.

1956-60 yıllarında tarımdaki gayri safi üretim aşağı yukarı yüzde 20 arttı; fakat bu artışın dörtte üçü 1956-58 arasındaki zaman dilimine rastlıyor. Son dört yıl içinde (1961-64) tarım üretimi nüfus artışına bile ayak uyduramadı. Mevsimlik dalgalanması ciddi türden ekonomik bunalımlara yol açtı. Tarımda apaçık bir durgunlukla karşılaştık. Ne var ki, 1949-55 döneminden farklı olarak, bugün gelecekteki yeni bir büyümenin temeli olabilecek hiçbir yeni yedek ortaya çıkmıyor: 1966-70 yıllarının planları, tarımdaki özel işletmelerde çalışanların sayısının bugünkü düzeyde kalmasından hareket ediyor; oysa aynı zamanda toprak üzerindeki özel mülkiyet oranının gerilemesi gerekiyor.

Tarımın durgunluğunun nedeni, bugün artık «uygun olmayan tarım politikası», yani fazlanın çekilip alınmasının belli bir biçimi değil; fakat tarımı gelişmenin maddî temelinden yoksun bırakan bu fazlayı çekip alma sisteminin bizzat kendisidir. «Tarımın Geliştirilmesi Fonu» (FRR) bu olguyu değiştiremez. Bir hektar toprağı «tarım çevresi»nin (Kôlko Rolnicze) elinde bulunan bir traktörle sürdürmek 220 zlotidir, yani teslim yükümlülüğü olmayan fazlaların fiyatıy-

la 100 kg çavdarın bedeli, aynen tek demirli bir sabana ödenen fiyat. Köylülerin çoğunluğu için, böyle bir makineleşme yolu çok pahalıdır. Fonun (FRR) 1955'ten 1962'ye kadar, ancak yaklaşık yüzde 22'si kullanıldı. Tarımdaki bunalım bugün doğrudan doğruya hakim üretim ilişkilerinden ileri geliyor.

Geleceğin perspektifleri nelerdir? Bu soruya cevap verebilmek için, köylü üretimi ile devlet arasındaki ilişkiyi incelerken şu ana kadar bir yana bıraktığımız başka bir etkeni, yani köylü mülkiyetinin yapısını da dikkate almalıyız. 1960 yılında küçük işletmeler (0,5-5 hektar arası) bütün tarımsal işletmelerin yüzde 52,5'unu oluşturuyordu; bunlar arasında 3 hektarın altındaki «cüce işletmeler» bütünün içinde yüzde 40'ın üzerinde bir orandaydı. Bu küçük işletmeler, işlenen arazinin yüzde 27,5'unu işliyordu. 10 hektarın üzerindeki işletmelerin bütün içindeki oranı yüzde 10,7 idi. Bunlar varolan toprağın yüzde 32,6'sını işliyorlardı. İşletmelerin yalnız çok küçük bölümü 15 hektar üzerinde toprağa tasarruf ediyor. Bunların işlenen arazi içindeki oranı konusunda, Merkez İstatistik Dairesi (GUS) hiçbir bilgi vermiyor. 15 hektarın üzerindeki 100 işletmeye 590 baş hayvan ve 216,2 at düşerken, yüz küçük işletmeye 97,5 baş hayvan ve 23,3 at düşmektedir. Tarım Enstitüsü (IER) tarafından 1962 yılında araştırma yapılan 100 köyde 98 adet özel traktör vardı. Bunlar yalnız 15 hektarın üzerindeki işletmelere aitti. Tarımsal işletmelerimizin yapısı ve donatım konusundaki sayılar, tarımda kapitalist girişim biçimlerinin oluşumu yönünde bir eğilimi gösteriyor. Ancak bu gelişmenin temposu son derece yavaştır. Ücretli emek tamamen tâbi bir rol oynamaktadır. Yılda 300 gün ya da daha çok çalışan işletmelerin yalnız yüzde 3'ünün sabit içgüçleri vardır. Bu eğilim niçin bu kadar zayıftır?

Tarımın kapitalistleşmesinin şartları şunlardır: Birincisi, en büyük işletmeler yeterli birikim araçla-

rına tasarruf etmelidirler. İkincisi, küçük işletmelerin işletilmesinden vazgeçilmesi sonucu geniş bir ucuz arazi olmalıdır. Üçüncüsü, tarımda geniş bir ucuz işgücü arzı olmalıdır.

1950-55 yıllarında, tarımı sömürmenin en önemli biçimleri, teslim yükümlülükleri ve vergilerdi. Bu yükler, işletmenin büyüklüğüne göre ağırlaşıyordu. Böylece zengin köylü karşıtı politikayla bağlantılı olarak, büyük işletmelerin yeni değerler biriktirme olanakları ellerinden alındı; hatta bunların bir kısmı işletmecilikten vazgeçirildi. Devletin piyasa tekelinin yardımıyla açılmış olan yapay fiyat makası, 1956'dan sonra tarım politikasının en önemli biçimi oldu. Bu, bütün üreticilere eşit olarak yüklenen bir sömürü biçimiydi. Bu nedenle daha büyük, daha iyi durumdaki işletmeler üzerindeki etkisi o kadar ağır değildi. Hatta bunların bir kısmı birikim araçları dahi biriktirebildiler. Buna karşılık daha küçük, daha kötü durumdaki işletmelere en ağır yükler bindiriliyordu. Eğer bütün işletmelerin yüzde 52,5'u tutan küçük işletmeler, bu şartlar altında gelir kaynaklarını tarımın dışında bulma olanağına sahip olmasalardı, geniş bir şekilde açılmış fiyat makasının belirlediği mali baskıya karşı koyamaz ve çekilmek zorunda kalırlardı. Bunun sonucu, geniş bir ucuz toprak ve ucuz işgücü arzı olurdu. Böylece tarımda kapitalistleşmenin şartları oluşurdu.

Küçük işletme kitlesini kurtaran ve kapitalistleşme sürecini engelleyen olgu, her şeyden önce birçok köylünün devlet işletmelerinde iş bulmasıydı. Devlet işletmelerinde çalışanların yüzde 26'sı, işletmeleri ülkemizdeki bütün bireysel köylü işletmelerinin yüzde 45'ini oluşturan işçi - köylü denenlerdir. Bu konuda özellikle endüstride çalışan köylülerin kırlık alanda oturmaya devam etmesi ve küçük işletmesini sürdürmesi, kırdaki işgücü fazlasının bertaraf edilmesini tersine çevirebilir.

Son yıllarda endüstride uygulanan işten çıkarmalar, bundan en çok etkilenen grubun gene bu işçi - köylüler olduğunu gösterdi. Aynı zamanda tarımdaki işçi ücretleri, 1962'de savaştan sonra ilk kez yüzde 15 düştü.

1966-70 yılları yatırım programında, 1,5 milyon yeni işyeri açılması öngörüldü. Bu hedefe ulaşılacak olsa bile, çalışma çağındaki nüfus artışı gene de yakalanamayacak. İşsizliğin arttığı ve emek piyasası üzerindeki baskının güçlendiği şartlarda, öncelikle endüstri merkezlerinde veya bu merkezlerin yakınında oturanların iş bulacaklarını, buna karşılık işçi - köylülerin daha zor iş sahibi olacaklarını tahmin etmek güç değil. Bu nedenle yatırım programı başarıyla gerçekleşecek olsa bile, köylü tarımındaki çalışanlar sayısının bugün ulaşılan düzeyde kalmasının olanaksız olacağı kendiliğinden anlaşılıyor. Kaldı ki, öngörülen çapta işyeri yaratılamaması yüksek ihtimaldir. Çünkü varolan yatırım fonunun bir zaman olduğu gibi programı gerçekleştirmede yetersiz kalacağı hemen hemen kesinlikle ortaya çıkacaktır. Bu fon zaten şimdiden enflasyon duvarının kenarına ulaştığı için, bütün yeni harcamalar vahim sonuçlar doğuracaktır. Buna karşılık yatırım programının tam olarak gerçekleştirilememesi ihtimali, öncelikle işçi - köylülerin nasiplerini alacakları, müthiş bir işsizlik artışını ifade ediyor.

Açıklandığı üzere, tarımsal nüfus fazlasıyla mücadelenin yolu işçi - köylülerin oranını yüksek tutmaktır. Bu yüksek oran, aynı zamanda tarımsal küçük işletme kitlesini yaşatmanın bir aracı ve ayrıca tarımın kapitalistleşmesinin önündeki beş engeldir. Bu durumda endüstride yayılan bunalımın kaçınılmaz sonucu olarak, kırsal alanda yeniden bir işgücü fazlası doğacak (endüstride çalışan işçi - köylülerin azalması sonucu) ve birçok tarımsal küçük işletme işletmecilikten vazgeçmek zorunda kalacaktır. Bu, bir kez

kırsal alanda yeni bir nüfus fazlasını hesaba katmak zorunda olduğumuz anlamına gelir ki, bu da endüstrileşme döneminde ulaşılan düzeyin altına geri dönmek demektir. Yukardaki gelişme, diğer yandan zengin tarımsal işletmelerin kapitalist girişim biçimlerine dönüşmelerini kolaylaştıran şartların yaratıldığını ifade eder.

Tarımdaki bunalım, ağır endüstrideki bunalım belirtileri ile sıkıca bağlantılıdır. Tarım bunalımı, varolan üretim ilişkileri çerçevesi içinde ancak daha da ağırlaştırılabilir. Bu nedenle, bütün ekonomideki bunalım, olduğu gibi, tarımsal bunalımı aşmanın da biricik yolu, merkezî siyasal bürokrasinin sınıf hakimiyetinin dayandığı üretim ilişkilerini kaldırmaktır.

7. İlk Anti-bürokratik Devrim (1956-57)

Çalışmamızın, 1956-57 yıllarındaki sınıf mücadelesine ayrılmış olan bir bölüm daha içermesi gerekiyordu. İçişleri Bakanlığının müdahalesi sonucu bu bölümü kaleme alamadık. Ne var ki, bu bölüm bizim politik konumumuzun anlaşılması için büyük önem taşıdığından ve aynı zamanda ülkemizde Ekim olayları yanında solcuların yenilgisini ve devrimin fiyaskoya uğramasını anlama girişimi bizim irdelememizin hareket noktasını oluşturduğundan, bu yazılmayan bölümün temel düşüncelerini hiç olmazsa kabataslak ifade etmeyi yararlı buluyoruz.

1950'li yıllar, Stalinizmin uluslararası bunalımını getirdi: Tekelci-bürokratik diktatörlüğün genel bunalımının birinci dönemi. Bu bunalım, işçi sınıfının devrimci eylemlerine yol açtı: Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde genel grev, 17 Haziran 1953'te Berlin'deki gösteriler ve sokak çatışmaları, SSCB'de toplama kamplarındaki direnişler, 1956 yılında Poznan'daki Haziran olayları ve Macaristan ile Polonya'daki ilk anti-bürokratik devrimler.

Bu olayların ekonomik temeli, bir ekonomi bunalımının başlamasıydı. Endüstriyel temel yaratıldıktan ve işgücü fazlası bertaraf edildikten sonra, inşası tamamlanmış endüstri potansiyeli ile düşük tüketim düzeyi arasındaki çelişme açıkça öne çıktı. Toplumun büyük çoğunluğu için hayat şartlarını düzeltmek, artık kötü konumdaki sınıf ve katmanlardan daha iyi konumdakilere yükselmeye bağlı değildi. Bu yüzden onlar, ulaştıkları durumun maddî, sosyal ve kültürel açıdan iyileşmesi için çaba gösteriyorlardı. Tek tek sınıf ve katmanların çıkarları; yarattığı fazla elinden zorla alınan köylülerin, çok düşük ücret alan işçilerin, hiçbir kararı kendi başına alamayan ve kısmen göreli düşük maaş alan ücretli emek gözcülerinin, hepsinin çıkarları, şu veya bu türden tüketim artışına yönelikti. Fakat bu, merkezî siyasal bürokrasinin kararlaştırdığı üretim amacıyla bağdaşmıyordu.

Bu çeşitli çıkarların ekonomik ve toplumsal pratikte dikkat çekmeye başladığı ve insanların bilinçlerine işlediği anda, bütün toplum, hakim durumdaki merkezî siyasal bürokrasi ile bir çatışma içine girdi. Bütün toplumsal sınıf ve katmanların özel çıkarlarını formüle etme ve bunların gerçekleşmesi için girişimde bulunma olanaklarını ellerinden almış olan, Stalinist sistemin totaliter polis diktatörlüğü, bu şartlar altında genel bir nefretin konusu oldu. Bu sistem, itaat sağlamak yerine bir ayaklanmaya yol açtı. Sistemin merkezî siyasal bürokratik sınıf hakimiyetinin fiilî bir aleti olması sona erdi. Bu hakimiyet sisteminin devam ettirilmesi merkezî siyasal bürokrasinin kendi amacının varlık sorununu getirecekti. Arkasından SBKP XX. Kongresi yapıldı.

Toplumsal bunalım, sistemi bir ekonomik bunalımın başlangıç aşamasında yakaladığı için, ekonominin temel endüstrileşme döneminde yaratılmış olan yedekleri henüz vardı. Daha önce anlatıldığı gibi, tüketimin artırılmasını mümkün kılan, bu yedeklerdi.

Bunların seferber edilmesi sağlandı, çünkü merkezî siyasal bürokrasi işçi sınıfının baskısı altında hakimiyetinden kaygılanıyordu. Ne var ki, bu yedeklerin varlığı olgusu, geçici bir istikrar sağlama şansı veriyordu. Yedekler, sistemin iç reformunun başarılabilmesinin ekonomik temeliydi. Öyleyse merkezî siyasal bürokrasinin sınıf hakimiyetini ayakta tutmak ve uzatmak için nesnel şartlar bulunuyordu.

Bu şansı kullanmak için, zaman kazanılması gerekiyordu. Devrimci eylemlerin yapıldığı ülkelerde, merkezî siyasal bürokrasi, hakimiyetini ayakta tutmayı her şeyden önce siyasal ödünler karşılığında satın aldı. Bunu, daha sonra varolan yedeklerin yardımıyla, hakimiyetine istikrar kazandırmayı yoluna koymak için yaptı.

Macar merkezî siyasal bürokrasisi, Sovyetler Birliği'nin askerî bir müdahalesi ile kurtarıldı. Macar devriminin uluslararası alanda soyutlanmış durumda olması bunu kolaylaştırdı. Bu soyutlanmayı, Polonya'da devrimin önlenmiş olması, SSCB'deki toplumsal bunalımın ancak yavaş ilerlemesi ve Çekoslovakya'da devrimin görünmemesi belirliyordu.

Merkezî siyasal bürokrasi, Polonya'da barışçı araçlarla iktidarda kaldı. Bunun sebepleri nelerdi? Devrimin sonucunu iki toplumsal sınıf, işçi sınıfı ile merkezî siyasal bürokrasi arasındaki mücadele belirledi. Poznan olayları, bu ikisinin, çatışmanın esas güçleri olduğunu yeterince açıklığa kavuşturdu. Devrimin başarıya ulaşmasını sağlamak için, toplumdaki en güçlü ve en tutarlı anti-bürokratik güç olarak işçi sınıfının katılımına ve önderliğine ihtiyaç vardı. İşçi sınıfının, önder rolünü yerine getirecek durumda olması için, özel çıkarının bilincinde olması gerekiyordu. Çıkarlarını siyasal bir program haline getirmeliydi. Ve bir tek ya da çok sayıda siyasal parti çerçevesi içinde, devlet iktidarı uğruna mücadele eden bir sınıf olarak örgütlenmeliydi.

Kitleleri toplayan işçi hareketinin öncüsü yerine Polonya'da Ekim-Solu denen örgütlenme işlev gördü. Bu örgütlenme, büyük bölümüyle ülkedeki işçi, gençlik ve aydın çevrelerinden gelen kamuoyu önderlerini biraraya getirdi. Ekim-Solu, özellikle yeni üretim ilişkilerinin temeli ve yeni hakimiyet düzeninin omurgası olarak gördüğü işçi konseyleri konusundaki tavrıyla ülkedeki liberal akımdan ayrılıyordu. Ancak Ekim-Solu'nun birleşik bir hareket olması söz konusu değildi. Ekim-Solu, ne kendisini berrak bir şekilde işçi konseyleri içindeki teknokratik akımdan (onun fabrikaları konseylerle yönetme postülatı hâlâ teknokratik program çerçevesi içinde kalıyordu), ne de bu çatışmada kendi hedefini izleyen liberal bürokrasiden ayırdı. Öte yandan kendi özel, proleter karakterini vurgulayarak, Stalinizme karşı tüm toplumsal cephe ile arasındaki farkı koymadı. Bu koşullarda kendi siyasal programını formüle etmek, bu programı kitleler içinde propaganda etmek ve kendi partisini kurmak yeteneğini gösteremedi. Bütün bunlar olmayınca da bağımsız bir siyasal güç haline gelemedi. Bu nedenle yönetimde olan liberal bürokrasinin kuyruğu olmaya mahkûmdu.

PBİP Merkez Komitesi VIII. Genişletilmiş Toplantısı, Polonya merkezî siyasal bürokrasisi içinde liberal kanadın zaferini getirdi. Bu kanadın hedefi, toplumsal bunalımı önlemek ve sistemi bir dizi iç reformlar ve ödünlerle istikrara kavuşturmak, fakat bununla birlikte siyasal önderliği elden bırakmamaktı. Bu kanat, kitle hareketini sistem için tehlikeli olmayan sınırlar içinde tutmak amacıyla bu hareketin başına geçti. Büyük popülerliği olan yeni bir önderlik seçildi. Merkezî siyasal bürokrasinin liberal kesiminin çıkarlarına uyan reform önerileri ve vaadlerle dolu bir program kondu. En çok zengin köylülerin çıkarlarına hizmet etmesine rağmen, kolektifleştirmeden geri dönülmesi ve tarım politikasındaki de-

ğişiklik, bütün ülke halkının desteğini aldı. Özel girişimin geliştirilmesi, küçük burjuvazinin arzularına uyuyordu. Siyasal durumu yumuşatmak ve istikrar için elverişli koşullar yaratmak amacıyla, Kardinal Wyszynski ile seçim ittifakı da dahil olmak üzere piskoposluklarla uzlaşmak önemli bir etkendi. Ekim Genişletilmiş Toplantısından sonra, müdürlerin ve yönetici personelin harcama ve maaşlarını yükseltmek yoluyla büyük bir tutarlılıkla yürütülen politika, teknokratları sisteme bağlamaya yönelmişti. Altı Yıllık Planın eleştirisi ve yeni bir ekonomi politikasının ilan edilmesi, geniş halk çevrelerinde daha yüksek bir hayat düzeyi arzularının gerçekleşeceği umudunu uyandırdı. Fakat her şeyden önce millî mesele, yeni yönetime popülerlik kazandırdı: Polonya merkezî siyasal bürokrasisinin egemenliği kazanması olgusu, halk kitlesi tarafından sanki egemenlik kendi eline geçmiş gibi anlaşıldı. Buna karşılık işçi sınıfına, ilerde mücadele ile kazanacağı ücret yükselişleri hiçbir zaman vaadedilmedi. Gerçi işçi konseylerinin **fait accompli** [oldu bitti] yaratılması kabul edildi, fakat bu konseylere herhangi bir hak verilmedi. Merkezî siyasal bürokrasinin yeni yönetimi, işçi konseylerine karşı, gelişmelerini önlemek için, önce alttan alta ve daha sonra açıkça mücadele etti.

Ne var ki, 1956 Ekimi, yalnız VIII. Genişletilmiş Toplantının yapıldığı ayı ifade etmiyordu; aynı zamanda Polonya'da devrimin doruk noktasıydı. İlk aylar geçtikten sonra, merkezî siyasal bürokrasinin yeni yönetimi, kendini devrimci güçleri boğacak güçte görmedi. Merkezî siyasal bürokrasinin biricik şansı, yeni yönetim için güven ve otorite seferberliğindeydi. Herşey, ekonomik istikrarın toplumdan gelen baskıyı hafifletmesine, devlet iktidar aygıtının toplum üzerinde zorun yardımıyla sınırsız kontrol uygulamak için yeniden güçlenmesine değin zaman kazanmak amacıyla kitleler üzerinde hakimiyeti korumaya,

ödünler vermeye ve manevralar yapmaya bağlıydı. Devrimci güçlerin biricik şansı, işçi sınıfına seslenen bir siyasal program koymakta ve liberal merkezî siyasal bürokrasinin hakimiyetine karşı bir hareket örgütlemekteydi. Bu kritik anda, Ekim-Solu yalnız programsız ve örgütsüz olmakla kalmadı, ayrıca merkezî siyasal bürokrasinin liberal güçlerini de destekledi, dolayısıyla devrim karşıtı güçlerle birleşti. Ekim-Solu önderleri ülkede sahip oldukları büyük otoriteyi, devletin yeni yönetimine aktardılar. Böylece tekelci bürokratik hakimiyetin korunmasına kendi çaplarında katkıda bulundular. Kendi siyasal ölümlerinden ve devrimin yenilgisinden sorumlu oldular.

Merkezî siyasal bürokrasinin önderliği, 1957 yılı baharında yapılan PBİP Merkez Komitesi IX. Genişletilmiş Toplantısında, «iki cephede savaş» parolası altında, yekpare tipte bir partinin tekeline yeniden dönüşü ilan edebildi; işçi konseyleri anlayışını açıkça mahkûm edebildi ve «anarşist bir ütopya» olduğu gerekçesiyle millî planda bir konseyler toplantısı çağrısını yasaklayabildi. 1957 sonbaharında merkezî siyasal bürokrasi, boy ölçüşmeye girmek için kendisini tekrar yeterince güçlü hissetti. Hesaplaşma, Lodz tramvaycılarının grevinin ezilmesiyle başladı; «Po Prostu» dergisinin yasaklanmasından, Varşova caddelerinde 4-7 Ekim günlerinde yapılan kitle gösterilerinin dağıtılmasından, derken o zamanki basın özgürlüğünün bertaraf edilmesinden, nihayet partideki temizlik ve disiplin önlemlerinden geçerek 1956'da kendiliğinden doğmuş olan işçi konseylerinin Partinin dolaylı kontrolü ve yeniden keyfî olarak düzenlenen sendikaların (İşçi Özyönetimi Konferansı) dolaysız kontrolüne tâbi kılınmasına varıncaya kadar sürdü. Böylece sistemin iç reformlarının çerçevesini aşan bütün Ekim kazanımları geri alındı; Ekim-Solu kesin olarak yenilgiye uğratıldı.

Ekonomik yedeklerin seferber edilmesi ve işçi sı-

nıfının mücadeleyle kazanmış olduğu gerçek ücretlerdeki yükseliş, reforme edilmiş tekelci-bürokratik diktatörlüğün istikrar kazanmasının koşullarıydı. Bununla birlikte daha önce açıklandığı gibi, bu yedeklerin yalnız erteleyici etkileri oldu. Üretim ilişkileri temelden bir değişiklik geçirmediği için, ekonomik bunalım, son beş yıllık planın bitiminde yedeklerin tükenmesinden sonra şiddetlenmiş bir biçimde yeniden ortaya çıktı. Artık sistemin hiçbir yedeği ve reform manevraları için hareket alanı yoktur. Sistemin özüne dokunmayan reformlar zaten yapıldı. Ekonomik bunalımın yenilenmesiyle birlikte sistemin genel bir bunalımı başlıyor.

8. Sistemin Genel Bunalımı

Tarih, haksız olan fakat buna rağmen yüzyıllarca süren birçok hakimiyet sistemi tanıyor. Henüz hiçbir sistem, sırf kitleleri sömürdüğü ve ezdiği için çökmedi. Ancak hiçbir sınıf, bütün toplum kendisine karşı olduğu halde, yalnız zor kullanarak hakimiyetini uzun boylu ayakta tutamaz. Her sınıf, hakimiyetini, savunduğu programın tüm toplumsal değerlerine borçludur. Bu değerler, toplumun diğer sınıf ve katmanlarının, hakim sınıfın görüşlerini, düşüncelerini ve otoritesini, tek kelimeyle hegemonyasını kabul etmelerine temel olur. Böyle bir durum yoksa, o zaman süngüler de bir işe yaramaz.

Hakim sınıf, zorunlu toplumsal desteği sağlamak ve «gönüllere» ("rzad dusz") hükmetmek için, diğer sınıf ve katmanlara hangi güvenceyi vermelidir? O, tek tek toplumsal gruplara, refahlarının asgarisi olarak gördükleri şeyi sistem çerçevesi içinde gerçekleştirebilme olanağı yaratmalıdır. Maddî ve manevî durumu düzeltmenin koşulları, sosyal yükseliş şansı ve geleceğe ilişkin beklentiler varolmalıdır. Bütün

bunların temeli ekonomik gelişmedir. Bugünkü sınıf hakimiyetinin dayandığı üretim ilişkileri hızlı bir ekonomik gelişmeyi kolaylaştırdıkları sürece, yani hızlandırılmış endüstri döneminde, geniş halk katmanlarının sosyal durumu düzeldi. Bütün toplumun kültürel düzeyi yükseltildi. Merkezî siyasal bürokrasinin hegemonyası bunlara dayanıyordu. 1956 Ekim olaylarını izleyen istikrar sağlama döneminde toplumsal akışkanlık durdu, fakat işçi sınıfı ve hemen hemen bütün halk kesimleri bireysel gelirin yükselmesinden yararlandılar. Bugün hakimiyet sistemi bir ekonomik bunalım tehdidi altında olan merkezî siyasal bürokrasi diğer toplumsal sınıf ve katmanlara ne verebilir ki?

Tarihî koşulların belirlediği üzere, bugün işçi sınıfı merkezî siyasal bürokrasinin beş düşmanıdır. İşçi, toplumsal hiyerarşi içinde en aşağıdadır: İşyerindeki ustadan başbakana kadar diğer herkes onun üstündedir. Onun altında kimse yoktur. İşçinin sömürülmesi, sistemin maddî temelini ifade eder. Devletin iktidar aygıtı, öncelikle işçi sınıfını hedef aldığından, maddî sömürüyü siyasal yönden güvence altına almak için kullanılır. Dün böyleydi ve bugün de hâlâ böyledir. İşçinin durumu, çeşitli biçim ve yollardan da olsa, 1949-55 yıllarında ve gene 1956-59 arasında şüphesiz iyileşti. 1960-63 yıllarında ise, aktardığımız üzere, resmî istatistik verilerinden, endüstri işçilerinin kişi başına ortalama gerçek gelirlerinin yüzde 2,6, tüm işçilerinkinin ise yüzde 0,66 arttığı çıkıyor. Bununla birlikte aynı dönemde, mal arzının değişmesi ve aile bütçesinin en büyük bölümünü yutan bir dizi maddenin pahalılaşması nedeniyle geçim giderlerinin arttığı göz önünde tutulursa, resmî verilerde dikkate alınmamakla birlikte, işçi sınıfının hayat düzeyinin son dört yıl içinde gerçekte düştüğü, bir eğilim olarak belirlenebilir. Bu gelişme, gerek toplumsal yükseliş yolu yıkandığı, gerekse gelir getiren-

lerin sayısı aynı kaldığı için, ailelerin çoğunluğu tarafından özellikle hissediliyor.

Daha önce değinildiği gibi, yatırım programı 1967-70 yılları için, 1,5 milyon yeni iş yaratılmasını öngörüyor. Bunun için 830-840 milyar zloti tutarında harcama yapılması gerekiyor. Demograf Holzer'in PBİP Merkez Komitesi XV. Genel Toplantısından önce **Trybuna Ludu**'da yayınlanan hesaplarına göre, aynı zaman diliminde çalışma çağındaki nüfus yaklaşık 2 milyon artıyor. Bu demektir ki, plan hedeflerinin gerçekleşmesi halinde bile 500.000 insan iş bulamayacaktır. VI. Parti Kongresinde gerçek ücretlerde bir yükseliş vaadedilmedi. Buna karşılık, bireysel tüketimde yüzde 28'lik bir yükseliş ve çalışanların sayısında yüzde 18'lik bir artış öngören yayınlanmış rakamlardan, eğer beklentiler gerçekleşecek olursa, gerçek ücretlerin yüzde 10, yani yılda yüzde 2 artması gerektiği sonucu çıkarılabiliyor. Oysa Prof. Kalecki, her yıl ücret fonunun aşağı yukarı yüzde 2'sinin tek başına normal ücret artışlarına gideceğini hesap ediyor.

Bundan başka işçilerin geliri ile idarî ve teknik personelin gelirleri arasındaki farkı sürekli genişleten bir farklılaşma süreci devam etmektedir. Endüstride çalışan memurların ortalama gerçek gelirleri 1960-63 yıllarında resmî verilere göre yüzde 11,6 yükseldiği halde, endüstri işçilerininki yalnız yüzde 2,6 yükseldi. Merkez Komitesinin IV. Parti Kongresi Raporunda, yatırım fonunun «en azından gerçek ücretlerde bir istikrara» ulaşılacak şekilde hesap edildiğine değiniliyordu. Buna göre ücret fonu, enflasyon duvarının sınırına kadar genişletildi. Dolayısıyla, önümüzdeki beş yıllık planda gerçek ücretler, planın tam olarak gerçekleşmesinin başarılması şartıyla biraz düşecektir. Polonya Halk Cumhuriyetinin kurulmasından bu yana 20 yıl içinde gider tahminlerinin ve yatırım projeleri vadelerinin geciktirildiği hiç görülme-

dl. Gelecek beş yıllık planın bu açıdan bir istisna oluşturması hiçbir şeye işaret etmez. Yatırım programını yürütmek için, 840 milyar zloti bütün tahminlere göre yetersiz görünüyor. Yatırım programının yerine getirilmemesi, işsizliğin çok etkili bir şekilde artışı anlamına geliyor. Programı gene de gerçekliğe dönüştürebilmek için, yeni mali araçlar bulma zorunluluğu ortaya çıkıyor. Fakat bu araçlar yalnız tüketim fonundan alınabildiği için, gerçek ücretlerin istikrarlı tutulabileceği beklentisi gerçekleşemez. Gerçek ücretlerde tahminen etkili bir gerileme olacaktır. Enflasyon duvarı aşılacaktır.

Oysa birikim fonunu gerçek ücretlerin düşürülmesi yoluyla doldurma olanakları, hem politik hem de ekonomik nedenlerle sınırlıdır. Dolayısıyla 1966-70 yılları yatırım programının her şeye rağmen yürütülemeyeceği ve aynı zamanda planda öngörülen 1,5 milyon yeni işin süresinde yaratılamayacağı muhtemeldir. İş bulamayacak insanların sayısı, yarım milyonu önemli ölçüde aşacaktır.

Kitlesel işsizlik, büyük sayıda girişim yönetiminin, açık iş olmadığı halde işsizlerin bir bölümünü istihdam etmelerine neden olacaktır. Böyle bir durum doğarsa, üretim artmaksızın nominal ücret fonu yükselecektir. Bu, zorunlu olarak piyasa dengesinin bozulmasına, pahalılıklara ve gerçek ücretlerde yeni bir gerilemeye yol açar. Ne var ki çalışma çağındaki yüzbinlerce insan, iş bulamayacaklardır. Görüldüğü gibi, büyüyen bunalım koşullarında, sistem, yalnız işçi sınıfının, kendi maddî durumunu en azından gelecekte düzeltebilme beklentisini yıkmakla kalmıyor, gelirleri bugünkü düzeyde tutmak ve yeterli iş yaratmak yeteneğinden de yoksun görünüyor.

Merkezî siyasal bürokrasi, toplumsal tüketimi zorunlu bir kötülük olarak gördüğünden, çok sayıda ücretli işçi grubunun ücretlerini yaşam asgarisinin kenarında tutmaya çalışıyor. Bu durum, yalnız en-

düstri işçileri ile inşaat ve taşımacılıkta çalışan işgüçleri için değil, aynı zamanda komünal işletmelerde, ticarette, sağlık ve eğitimde çalışanlar ile küçük memurlar için de geçerlidir. Maddî durumları ve gelecekle ilgili beklentileri açısından, düşük maaş alan memurların işçi sınıfından hiçbir farkları yoktur. İşçilerin bir ekonomik bunalımdaki maddî durumu hakkında söylemiş olduğumuz her şey tarım dışında çalışanların büyük bölümü için de geçerlidir.

Endüstrileşme, işçi sınıfının sosyal ve kültürel hayat koşullarında önemli bir düzelmeye yol açmıştı. Eğitim olanakları genişletildi. Yüksek okullar herkese açık olduğu için, gençlik gerçek anlamda yükselme şansı kazandı. Düşük konut kiraları, parasız ilaç ve diğer sosyal hizmetler gibi bu yardımların çoğu, gerçek ücretin düşük düzeyde olduğu bir durumda, tarihî olarak belirli asgarî geçimin bir bölümünü ifade ediyorlar. Bunalım koşullarında merkezî siyasal bürokrasi, öncelikle «insan için yapılan yatırımlar» ("inwestycje w czlowieka") diye nitelenen giderleri kısar. Bu, toplumun en yoksullarını, işçi sınıfını, düşük gelirli ücretlileri ve memurların daha yoksul kesimini en sert biçimde etkiler.

Çok kötü barınma koşullarına rağmen, Polonya, kişi başına konut yapımında Avrupa'da sonuncu durumda bulunanlardan biridir. Ek olarak, plana göre önümüzdeki beş yıl içinde öngörülen konut yapımının yüzde 60'ını gerçekleştirmesi gereken konut yapım kooperatifleri kuruldu. Böylece konut yapım giderleri, artık bütünüyle devlet bütçesine yük olmuyor, tersine büyük ölçüde bireysel gelirlerden sağlanıyor. Bunun sonucu, en çok ihtiyacı olanlara değil, fakat parası olanlara konut yapılacak. Bu durumda devletin konut yapımı çerçevesinde başını dört duvar arasına sokma umudu artık birçoğu için hayaldir. Ücreti zorunlu ihtiyaç maddelerini karşılamaya yetmeyen işçinin, kendi evi için düzenli olarak bir ke-

nara koyabileceği hiçbir şeyi yoktur. Kültür sektöründe devlet giderlerinin kısılması ve fiyatların yükselmesi, kültürel faaliyette azalmaya yol açıyor. Tiyatroya gidenlerin sayısı azalacak, okul kitapları dahil, kitap ve dergilerin baskıları göze çarpan bir şekilde düşecektir. Bu, özellikle asgarî geçimin kenarında yaşayan işçi ailelerini etkileyecek. Tiyatro, sinema, kitap ve dergi vb. fiyatlarının yükselmesi, onlar için bundan böyle bir dizi temel kültür ürününden vazgeçmek zorunda kalmak anlamına geliyor.

Devletin yüksek okul giderlerinin, özellikle burs, yemek yardımı ve öğrenci yurtları giderlerinin kısılması, işçilerin, köylülerin ve küçük burjuvaların çocuklarının yüksek okul öğrenimi görmelerini zorlaştırıyor. Üniversitelerdeki işçi ve köylü çocuklarının oranı gerileyecek: Gelir farklılaşması, onların eğitim hakkını ortadan kaldırıyor ve toplumsal yükseliş şanslarını ellerinden alıyor.

Bunalım koşullarında, işçinin işyerindeki durumu da zorunlu olarak kötüleşiyor. İşsizliğin büyümesi, işçileri artan ölçüde işletme yönetimlerinin keyfiliği ile karşı karşıya bırakıyor, devletin işçilere uygulayabildiği baskıyı şiddetlendiriyor. Daha yakın zamanda sömürü, bizde zoraki yaratılan ve bazen de kendiliğinden doğan bir coşkuyla örtbas edilir; üzeri pankartlarla örtülürdü. Eskiden iktidar sahipleri işçi tulumları içinde görünmeyi tercih ederler; proleter kökenlerine işaret ederler; kendilerini usta işçi olarak adlandırırlardı. Bir müdürün işçinin on katı kazanması olağan değildi. Bugün iktidarın temsilcileri, şık takım elbiseler giyiyorlar. Payını artı-ürünün içinden alan müdür, sosyal insanın olumlu kahramanıdır. Otomobil ve villa, onun toplumsal saygınlığının ve devlet katındaki değerinin göze çarpan işaretleridir. Bugün sömürü ortadadır ve herkes tarafından görülebilir. Sömürünün aleti, artık propaganda değildir ve zoraki coşku da değildir; fakat yalnızca ekonomik

cezalandırma kırbacı, idarî zor ve —açık karşı koyma hallerinde— polistir. Bugün sendikalar, hükümetle işbirliği ediyorlar ve girişim yönetimleriyle birlikte işçi sayısını kısma ve hayat şartlarını zorlaştırma çabasındalar.

İstatistik verilerle gösterdiğimiz üzere, bunalım işçi sınıfının yalnız maddî durumunu değil, sosyal ve kültürel durumunu da kötüleştiriyor. Bunalım, işyerindeki bağımlılıkları büyütüyor, herkesin varolan üretim ilişkileri ve verili toplumsal düzen çerçevesi içinde çıkarlarının yalnız en küçük ölçüde gerçekleştirilebilme beklentisini dahi yok ediyor. Kötüleşen durumu, işçi sınıfını, bugünkü maddî ve manevî varlık temellerini savunmak için, merkezî siyasal bürokrasiyi ve onun kurduğu sistemi hedef almaya zorluyor.

Elbette merkezî siyasal bürokrasi, tek bir kuruş için bile kesenin ağzını açmıyor. Ve bir ekonomik bunalım ile seferber edilebilir yedeklerin bulunmadığı koşullarda, merkezî siyasal bürokrasinin, toplumdan gelen baskı karşısında, artık ödün olarak verebileceği hiçbir şeyi yoktur. Bu durumda, her büyük grev hareketi, merkezî siyasal bürokrasi ile doğrudan yüzyüze gelinmesine yol açmak zorundadır. İşçi sınıfının durumunu değiştirmesinin tek yolu budur. Bugün, genel bir sistem bunalımı döneminde, işçi sınıfının çıkarlarına ancak bir devrim hizmet edebilir. İşçi sınıfının **yolu**: Merkezî siyasal bürokrasiyi yıkarak varolan üretim ilişkilerini bertaraf etmek, emeğine ve onun ürünlerine sahip olmak, üretim amacını kontrol etmektir. İşçi sınıfının **amacı**: Ekonomik, politik ve toplumsal ilişkileri bir işçi demokrasisine uyan bir sistem kurmaktır. Proleteryanın hayat koşullarını paylaştıkları için, ücretlilerin büyük çoğunluğunun çıkarları, bu amaçta, işçi sınıfınınkilerle aynı yöndedir.

Kırsal halk açısından bunalım, özellikle işçi - köy-

lülerin iş olanaklarında önemli bir daralmayı ifade ediyor. Böylece kırda yeniden bir nüfus fazlası oluşması beklenebilir. Bizce sayıca en yüksek olan yoksul köylü ailelerinin varlığının ve tarımsal küçük işletme kitlesinin yaşamasının şartı olan tarım dışındaki gelir kaynakları kurumaktadır. Böylece köylülerin çoğunluğu için, yalnız gelecekle ilgili umutlarını kaybetmeleri ve toplumsal yükseliş şansından yoksun kalmaları değil, aynı zamanda maddî durumlarının kötüleşmesi ve işletmecilikten vazgeçmek zorunda kalmaları tehlikesi de söz konusudur. Bundan yalnız ucuz işgüçleri ve ucuz toprak elde etme şansı açılan zengin köylü azınlığı yararlanacaktır. O takdirde tarımın kapitalistleşmesi ilerleyecektir. Ancak bu toplumsal grup da, işletmelerini büyütme ve modernileştirme olanaklarını sınırlayan malî devlet baskısından uzak kalamayacaktır. Dolayısıyla zengin köylü de, bugünkü tarım politikasından kısmen yararlanmakla birlikte sisteme karşı düşmanca davranacaktır. Hiçbir durumda merkezî siyasal bürokrasinin hakimiyetini aktif olarak desteklemeyecektir.

Toplumsal katmanların çoğu ve sayıca en büyük olanları gelecekle ilgili beklentilerini yitirince, bu olayı her zaman en şiddetli olarak gençlik hisseder. Toplumsal gelişme beklentileri, yalnızca onun geleceğini ve hayatını ilgilendiriyor. İşsizliğin artması bütün işçi sınıfı için bir darbedir. Fakat en büyük acıyı, henüz çalışma sürecindeki yerlerini aramakta olan çağdaki işçiler çekmek zorundadırlar: Bunların her şeyden önce bir işleri ve sabit bir gelirleri yoktur. Konut yapım kooperatiflerine girmek, bazı aileler için konut problemini gidermenin bir yoludur. Ancak çocuklu genç aileler için bu yol kapalıdır. Konutu olmayan, en başta onlardır. Kırda nüfus fazlası doğmasının sonuçları, kır halkının çoğunluğu için acılıdır, gene de en büyük cefayı genç kuşak çeker. Onlar endüstride iş bulamazlar ve en iyi ihtimalle babalarının ya da ağ-

bilerinin çiftliklerine yanaşma olarak sığınırlar. Yüksek okullar için devlet giderlerinin kısılması, bütün topluma zararlıdır. Fakat bundan en büyük zarara uğrayanlar işçilerin, köylülerin ve küçük burjuvaların çocuklarıdır. Böylece biricik yükselme şansları ellerinden alınır. Toplumda uygun bir iş bulmanın gittikçe zorlaştığı bir zeminde, bütün halk katmanlarının gençliği, ekonomik, toplumsal, düşünsel ve ahlakî bunalımın sonuçlarını en ağır biçimde çekecek olan gruptur. Bu nedenle gençlik, bütün toplumsal katmanlarıyla devrimin en güçlü potansiyelini temsil eder.

Teknokrasi, göreli ayrıcalıklı olan ve üretim sürecinde hakim sınıfla sıkı işbirliği yapan güçlerden oluştuğu için, bugün tekelci-bürokratik hakimiyetin en güçlü dayanağı imiş gibi görünebilir. Eğer teknokrasi, varolan sistem çerçevesinde doğal amaçlarını gerçekleştirebilseydi, elbette öyle olurdu. 1956 öncesinde onlara esas olarak çok düşük maaş veriliyordu. Ellerine geçen para, savaştan önce sermayenin hizmetinde olan yöneticilerinkine göre çok azdı. Endüstrinin inşasında kadrolar önemli ölçüde genişletildi. Yönetici görevlere, her şeylerini sisteme borçlu olan, yeni, yükselmiş insanlar getirildi. Bugün teknokrasi, kendi özel çıkarlarının iyice bilincinde olan, oturmuş bir toplumsal katmandır. Şüphesiz yüksek bir tüketim ayrıcalığı elde etmiştir. Ayrıca ücretli emeğin gözcüsü olma işlevi ve bir «müdürler-sosyalizmi» kurma çabası nedeniyle işçi sınıfı ile bir çatışma içine düşmüştür.

Diğer yandan, gösterdiğimiz gibi, varolan hakimiyet sisteminin üretim amacı, teknokrasinin çıkarlarıyla uyumlu hale getirilemez. Teknokrasi, kendi insiyatifini geliştirme olanağına sahip olduğu sürece, kendisine merkezî siyasal bürokrasi tarafından dayatılmış olan bu amaca karşı çalışır. Müdürler tabakasının, ekonominin tümüyle ilgili kararlar üzerinde

olsun, işletmesi ve işiyle ilgili temel kararların alınmasında olsun etkide bulunmasının engellenmesi bu nedenledir. Varolan hakimiyet sisteminde, teknokrasinin üyeleri icra memuru ve gözcüden başka bir şey olamaz. Onlar kendi çıkarlarını gerçekleştiremezler. Varolan güdümlü ekonomiyi Yugoslavya örneğine göre ademî-merkezileştirmek gerektiği postülatını ilan eder ve desteklerler. Böylece esas olarak hakim üretim ilişkilerinde bir değişiklik amaçlarlar. Onların çevrelerinde popüler olan «uzmanların iktidarı» sloganı, hem müdürlerin paylaştığı demokrasiyi red tutumunu ifade eder, hem de varolan sisteme ve bu sistemin tepesindeki merkezî siyasal bürokrasiye karşıt oluşlarını.

Böylece teknokrasinin çıkarları da, bugünkü hakimiyet sisteminin çerçevesini parçalar ve merkezî siyasal bürokrasiye karşıdır. Bütün işçi sınıfının, düşük gelirli ücretlilerin çoğunluğunun, hemen hemen tüm köylülüğün, gençliğin, yani halkın ezici çoğunluğunun, varolan sistem çerçevesi içinde bugün gelecekle ilgili hiçbir beklentileri olmadığından daha önce söz ettik. Gelişen bunalım, onların maddî, toplumsal ve kültürel yaşam koşullarını kaçınılmaz olarak daha da kötüleştirecektir. Bu koşullar altında, merkezî siyasal bürokrasi, hegemonyasını diğer sınıf ve katmanlara dayatma olanaklarını kaybediyor, toplumsal dayanağını yitiriyor. Bu nedenle hakimiyetini artan ölçüde çıplak ekonomik ve idari zora dayandıracaktır. Böylece diktatörlüğün sınıf karakteri bütünüyle açığa çıkacaktır. Toplumun siyasal polis aracılığıyla kontrolü ağırlaştırılacaktır. Bunun nedeni, siyasal polisin sözümona partiyi yutacak durumdaki bir ejderha haline gelmesi değil, fakat bütün toplumsal katmanların merkezî siyasal bürokrasiye karşı düşmanlığının büyümesi, böyle bir durumda tek başına bağımsız toplumsal güçlerin örgütlü varlığının sistem için öldürücü bir tehlike ifade etmesidir.

Bu tehlikeye karşı koymak için, eski ceza hükümleri, örneğin Küçük Ceza Yasası (MKK) denen düzenleme, totaliter Stalinist diktatörlüğün çekmecesinden çıkarılarak yeniden işler hale getiriliyor. «İhbara» dayanan şikâyetlerde özel görüşmeleri ceza kovuşturmasına uğratan MKK 22. maddeye ve özel haberleşmeye polisin el koymasına dayanak sağlayan 23. maddeye yeniden sarılıyorlar.

Hakimiyeti, toplumu örgütleme tekeline ve bütün bağımsız toplumsal güçleri devre dışı bırakmaya dayandığı için, merkezi siyasal bürokrasinin bütün gerçek toplumsal insiyatifleri boğmaya çalışması karakteri gereğidir. Bu eğilim, sistemin genel bunalım dönemlerinde güçlenir. Tek tek sınıf ve katmanların, sistemin çerçevesi içinde gelecekle ilgili hiçbir beklentileri, hayat koşullarının iyileşeceği, hatta elde edilenlerin korunacağı umutları bile olmayınca, o zaman her gerçek toplumsal insiyatif, merkezi siyasal bürokrasinin kendisine yönelen bir tehditte bulunur, bu yüzden tehlikelidir. Tartışma klüplerinde veya kültürel birliklerde az-çok yapılageldiği gibi, kendi toplumsal düşüncelerini geliştirmeye, kültürel ve manevi hayatı zenginleştirmeye yönelen insiyatifler özellikle bu türdendir. Bu kurumlar sıkı bir kontrol altında tutuldu ve iktidar sahiplerince potansiyel tehlike ocakları olarak ele alındı. Aynı şey, politik ve ideolojik türden bütün bağımsız kımıldanmalar ile gençliğin ve partinin canlı örgütleri içindeki tartışmalar için geçerlidir. Varşova Üniversitesindeki Gençlik Birliğinin üyeleri, bu konuda yeterli deneyim biriktirebildiler.

Otoritesinden yoksun kalan ve hegemonyası toplumda gönüllü olarak kabul edilmeyen merkezi siyasal bürokrasi, bugün artık kendine özgü bir ideolojiye sahip değildir. 1956-57 arasında yıkılan resmi Stalinist doktrinin yerine hiçbir şey koyamamıştır. Politik ve ekonomik kararlarını bugün en çok «millî çı-

karlar» ile açıklamaktan hoşlanıyor. Ne var ki, «millî çıkar», toplumun tümünü oluşturan çeşitli sınıf ve katmanların çıkarlarını ifade etmediği sürece, yalnızca devlet iktidarını tekelleştiren sınıfın çıkarı olabiliyor. Merkezî siyasal bürokrasi, kendi sınıf çıkarlarını, sanki bütün millete aitmiş gibi milliyetçi yol ve yordamla efsaneleştiriyor. Ancak bugünkü toplumsal bunalım koşullarında, iktidar sahipleri tarafından reklâm edilen bu milliyetçiliğin toplumda yankı uyandırması şansı azdır. Merkezî siyasal bürokrasi, sistemin genel bunalım döneminde, resmî, kapalı bir ideolojik sistemden yoksun olsa bile, tüm toplumun ve onun hayat belirimlerinin kontrolü için gerekli olan örgütsel, idarî ve polisiye araçları kullanmaya devam ederek, bütün bağımsız, düşünsel kımıldanmaları susturmaya çalışıyor. Çünkü bu kımıldanmalarda, bunalım içinde yaşayan ve bunalımı aşmaya çalışan insanların uyanık bilinci kendisini gösteriyor. Toplumun ezici çoğunluğunun çıkarları artık sistemin çerçevesi içinde gerçekleştirilemeyince ve bu çıkarlar en sonunda sistemin kendisini hedef alınca, her gerçek toplumsal faaliyet ve her gerçek düşünsel kımıldanma, merkezî siyasal bürokrasiye savaş ilânı oluyor.

Yukarda belirtilen durum, aydınlar için özellikle ağır sonuçlar doğuruyor. Çünkü aydın zümrenin toplumsal işlevi, toplumsal süreçlerin bilimsel açıklamasını yapmak ve bireysel sorunları sanatla ifade etmektir. Toplum manevi bir bunalım içinde olunca, aydın zümre de bir yaratma bunalımı içine düşüyor. Ancak bunu aşmak ve düşünsel yönden bağımsız olarak ortaya çıkmak için yapılan bütün girişimler, idarî yollardan boğuluyor. Angaje olmuş bilim adamları, yazarlar ve sanatçılar aşağılanıyor; kitle haberleşme araçlarına girmeleri devletin yayın ve kültür politikası aracılığıyla önleniyor; mesleklerini yürütme olanakları ellerinden alınıyor. Bağımsızlığını bi-

raz olsun koruyan toplumsal yazın dergileri yasaklanıyor ve yerlerine ülkenin en seçkin düşünürlerinin dışlandıkları başka dergiler geçiriliyor. Sansürün ağırlaşması, meslek özgürlüğünün zaten dar olan hareket alanını daha da daraltıyor. Böylece manevî bunalım, kültürel verimlilikte bunalımın kaynağı haline geliyor.

Manevî bunalımın bir sonucu da, değerlerdeki ve ahlakî ölçülerdeki bunalımdır. Bunu özellikle dünyaya bakışı ve hayat ideali yeni oluşan gençlik yaşıyor. Sonuç, kinizm,* kariyerizm ve gençlik içinde yüksek suçluluktur. Bizde çok yayılmış olan hırsızlık suçları da yalnız ekonomik nedenlerden ileri gelmiyor. Genel toplumsal bunalım, merkezî siyasal bürokrasinin hakimiyetinin dayandığı üretim ilişkilerinin ekonomik gelişmenin ayak bağı ve ekonomik bunalımın kaynağı haline gelmesine dayanıyor. Tüm toplumun bir gelecek umudunun bulunmayışı ve sistem çerçevesi içinde çeşitli sınıf çıkarlarını biraz olsun karşılama olanağına sahip olmayışı bununla bağlantılıdır. Nasıl ekonomik bunalım, bugünkü üretim ilişkileri temelinde giderilemezse, aynı şekilde genel toplumsal bunalım da varolan toplumsal ilişkiler çerçevesinde giderilemez. Her geçen gün, bunalımı derinleştiriyor. Yalnız hakim üretim ilişkilerinin yıkılması ve varolan toplumsal düzenin bertaraf edilmesi yoluyla bir çözüm bulunabilir. Devrim, tarihî gelişmenin bir zorunluluğu haline geliyor.

Sistemin genel bunalımı koşullarında, merkezî siyasal bürokrasi toplumdan soyutlanmıştır. Onun yanında tek bir toplumsal sınıf yoktur. Olsa olsa, zengin köylülüğün ve küçük burjuvazinin yansız davranışından söz edilebilir. Yaşam ve çalışma koşulları nedeniyle işçi sınıfı, merkezî siyasal bürokrasiyi yık-

* Kinizm: Burada hiçbir toplumsal kurala bağlı olmamak anlamında. - ç.n.

mak zorundadır. Ekonomik ve toplumsal bunalımın esas nedenleri, gördüğümüz gibi, endüstri sektöründe varolan üretim ilişkilerindedir; yani işçi sınıfı ile merkezî siyasal bürokrasinin üretim süreci içindeki ilişkisindedir. Devrim, bu nedenle her şeyden önce endüstri toplumunun bu iki temel sınıfı arasındaki bir çatışmadır. İşçi sınıfının devrimin önder ve itici gücü olmasının nedeni budur. Tekelci-bürokratik sistemi yıkan devrim, bir proleter devrimi olacaktır.

Hakim sınıfı iktidarda tutmak için, modern devletin bütün araçlarını kullanan güçlü iktidar aygıtının yeterli olduğu, daha önce hegemonyası reddedilmiş olsa bile, hakim sınıfın toplumsal bir temele ihtiyacı olmadan ayakta kalabildiği usavurması sık sık işitiliyor. Bu usavurma, görünüşteki bütün modernliğine rağmen, sınıflı toplum ve devlet kadar eski bir yanlış anlayışa dayanır. 1956 Ekiminde Macaristan'da muazzam devlet aygıtının ne kadar zayıf olduğunu, birkaç günün akışı içinde nasıl yıkıldığını yaşadık. İşçi sınıfı, silahları üretir ve nakleder, orduda hizmet görür, devleti oluşturan bütün kuvvet potansiyelini yaratır. Hapishanelerin, kışlaların ve cephaneliklerin duvarları, sağlam malzemeyle yapıldıkları için değil, fakat hakim sınıfın hegemonyası, iktidarın otoritesi, korku ve varolan toplumsal ilişkilere alışkanlık sayesinde ayakta dururlar. Bu psikolojik duvarın varlığı nedeniyle iktidar sahipleri, kendilerini taştan duvarların arkasında güvenli hissederler. Toplumsal bunalım onları hegemonyalarından, otoritelerinden yoksun bırakır. Toplumun muazzam çoğunluğu onlara karşı çıkar. Bizzat toplumsal ilişkiler, en sonunda işçi sınıfını, hakim merkezî siyasal bürokrasiye karşı ayaklanmaya zorlar. İç zorunluluk nedeniyle derinleşen bunalım, iktidar sahiplerinin asıl koruyucusu olan psikolojik duvarların temellerini oyar. Devrimci bir durum, bu duvarları yıkar. O zaman taştan duvarlar da artık bir engel değildir.

Ekonomik ve toplumsal bunalımın, tekelci-bürokratik hakimiyet sistemi çerçevesi içinde aşılmasının olanaksızlığı karşısında, devrim kaçınılmaz gözüküyor.

9. Devrimin Uluslararası Sorunları

Bize deniyor ki: «Avrupa'daki çatışmaların merkezinde yaşıyoruz. Dünya kamplara bölünmüştür. Her iki taraf atom bombalarına hükmediyor. Bu durumda her devrimci hareket, millete ve insanlığa karşı bir cinayettir. Ülkemizin hem uluslararası konumundan hem de coğrafi durumundan kaynaklanan Polonya'ya özgü hikmet-i hükümet, sessizlik ve itaat gerektiriyor. Aksi halde, bizi nükleer yokolma veya —elverişli durumda— dost bir ülkenin zırhlı birliklerinin Macaristan'da olduğu gibi ülkemize girme tehlikesi tehdit ediyor. Böyle bir durumda, varolan toplum yapısını tahlil etmek, artı-değer üzerinde fikir yürütmek ve politik programlar formüle etmek, eğer zararlı değilse, en azından anlamsızdır. Sosyalizmi inşa edebilmek için, her şeyden önce yaşamak gerekir.»

Bu politik bir usavurmadır ve bu nedenle kimin yaydığı ve bu yoldan hangi amacın izlendiği önemlidir. Burada, her ne kadar, her zaman titizlikle davranmıyorlarsa da, bunları söyleyen özellikle iktidarın temsilcilerinin kendisidir. Bundan başka, kendilerini hakim iktidarla isteksiz olarak özdeşleştiren, daha çok gönüllerinde muhalefet yattığı duygusunu uyandırmak isteyen kimseler de bu usavurmayı yürütüyorlar. Gene de itaat talep ediyorlar ve böylece iktidarın yanında yer alıyorlar. Bunlar sistemin propagandacıları olarak konuşuyorlar, sözümona muhalifler olarak susuyorlar. Eğer ediyorlarsa da, içlerinden protesto ediyorlar. Pratikte iktidar sahiplerinin kampında yer alıyorlar ve hakim merkezî siyasal bürokrasinin sözcülüğünü yapıyorlar.

Bu usavurma, yumuşak ifade etmek gerekirse, iki anlama çekilebilir: Bir sistemin, bütün şiddet ve yıkım araçlarına hükmeden yönetici ve propagandacıları, kitleleri barış adına düzene uymaya çağırırlar. «Güçlülerin konumu» açısından karakteristik bir kanıt olarak, böyle bir baskı, rasyonel ve ikna edici gelebilir. Bu usavurma tarzını, böyle usavuranları ikna edeceğimiz hayaline kapılmadan sükûnetle tahlil etmek istiyoruz.

1. Usavurma, devrimin bir komplonun ürünü ve hem iç hem uluslararası barışa karşı bir cinayet olduğunun kabulünden hareket ediyor. Bütün devrim karşıtı ideolojilerin, çeşitli diktatörlüklerde dolaşımda bulunan ve birçok yargılamanın duruşmalarında öne sürülmüş bulunan geleneksel usavurması budur. O nedenle bu usavurma işçi hareketi tarihinin meçhulü değildir. Bunun yanında her polis devletinde tipik olan bir usavurma sözkonusudur. Gerçekte devrimler, ekonomik ve toplumsal yapı bunalımlarının sonucudur; bu nedenle kaçınılmaz bir olay, toplumsal gelişmenin bir yasasıdırlar.

Toplum açısından devrim, iktidara hükmeden ve toplumsal kuvvetlere devletin zor ve baskı aygıtıyla karşı koyan bir sınıfın hakimiyetini hedef aldığı için, daima bir şiddet eylemidir. Bir devrim, bununla birlikte aynı zamanda toplumun büyük çoğunluğunun, bir azınlığın hakimiyetine karşı bir eylemidir. Devrime, bir siyasal iktidar bunalımı ve iktidar aygıtının parçalanması eşlik eder. Bir iç savaştan kaçınma olanağı, devrime eşlik eden kaosu sınırlayan ve hakim sınıfların silahlı karşı saldırısını felce uğratan etkenlere, yani devrimci hareketin gücü ile bilinç ve örgütlenme derecesine bağlıdır.

Biz tarihin efendileri değiliz, onun yasalarına tabiyiz. Devrim, genel bir sistem bunalımının zorunlu sonucudur. Devrimin örgütsel ve programatik hazırlığının derecesi, topluma malolan bedeli belirler. Eğer

cinayet sayılacak bir şey varsa, o da, önce kitleleri örgütsüzleştirmeye ve onların siyasal bilincini bozmaya çalışan ve daha sonra devrimci hareketi ezmek için silaha sarılan hakim durumdaki merkezî siyasal bürokrasinin politikasıdır.

2. Sovyet tankları usavurması. Polonya'da bir devrimin, kaçınılmaz olarak Sovyetler Birliği'nin silahlı müdahalesine yol açacağı ve bu durumdan bir çıkış yolu bulunmadığına askerî açıdan şüphe olmadığı ileri sürülüyor. Böyle usavurmada bulunanlar, bir ülkede olan her şeyin dış dünyadan soyutlanmış olduğundan hareket ediyorlar. Onların görüşüne göre, istisna olarak yalnız bu ülkede sınıf çatışmaları vardır; buna karşılık komşu devletlerde sınıflar yoktur, yalnız değişmez sayıda tank ve uçaklarıyla düzenli ordular vardır. Bundan devrimin millî sınırlara saygı gösterdiği ve sınırların ötesinde etkisiz kaldığı sonucu çıkarılıyor.

Ne var ki, tarihî tecrübeler, bu kendine has «politik realizm»i çürütüyor. Devrimci bunalımlar, her zaman uluslararası bir karakter almışlardır. 1956 yılı bu açıdan bir istisna değildir. Bununla birlikte görmüş olduğumuz gibi, merkezî siyasal bürokrasi o zaman hâlâ önemli ekonomik ve toplumsal yedeklere sahipti. Bunalım böylece reformcu manevralarla aşıldı. Bu durum, Polonya'daki devrimci gelişmenin durdurulmasını mümkün kıldı ve Çekovlovakya'da, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde ve SSCB'de devrimci bir durumun doğması önlendi. Macar Devrimi ilkönce soyutlandı ve ondan sonra ezildi. Bunalımın bugünkü döneminin karakteri, yeni manevraların şartını oluşturabilen yedeklerin bulunmayışıdır. Bu, yalnız Polonya için değil, aynı zamanda Çekoslovakya, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Macaristan ve Sovyetler Birliği'nin kendisi için de geçerlidir. Devrimin bu ülkelerden hangisinde patlak vereceğini bugünden söylemek zordur. Bununla birlikte, o ülkey-

le sınırlı kalmayacağı şüphesizdir. Toplumsal bunalım, artık bu ülkelerden hiçbirinde, geçici de olsa, reformlar ve ödünlerle yumuşatılamaz. Sistem çerçevesi içinde, artık ödün olarak verilebilecek veya reforme edilebilecek hiçbir şey yoktur. Bu koşullarda, devrimci hareket kesinlikle bütün bloka yayılacaktır. Sovyet merkezî siyasal bürokrasisinin silahlı müdahale olanağı, eğer bunun için hâlâ gücü olursa, tanklarının ve uçaklarının sayısına değil, fakat SSCB içindeki sınıf çatışmasının gerginliğine bağlıdır.

Anti-bürokratik devrim, hernekadar neo-kapitalizmi merkezî siyasal bürokrasiye yönelttiği ölçüde tehdit etmiyorsa da, şüphesiz onun siyasal istikrarının temelini de oyar. Her halükârda, batı emperyalizminin, yıkılan merkezî siyasal bürokrasinin yerini alması ihtimali zayıftır; bunun için askerî bir müdahaleye karar vermesi gerekecektir. Endüstriyel yönden çok gelişmiş batı ülkelerindeki işçi sınıfı, kendisi ve toplum için görece geniş bir demokratik özgürlük alanı elde etti. Bu koşullar altında bir savaş, kamuoyunun hazırlanmasını gerekli kılar. Anti-bürokratik bir devrime doğru ilerleyen ülkelere karşı silahlı bir haçlı seferi, bu nedenlerle olanaksızdır. Böyle bir haçlı seferi, kamuoyuna karşı yürütülmek zorunda kalacak ve kitlelerin direnmesiyle karşılaşacaktı; işçi sınıfının savaşa karşı aktif bir mücadelesine yol açacaktı. Ancak bu sınıf, batı ülkelerinde kudretli ve örgütlü bir gücü ifade eder. Ayrıca neo-kapitalizm sömürge devrimi tarafından tehdit ediliyor. Ve son olarak anti-bürokratik devrime karşı bir askerî müdahale, intihar anlamına gelen dünya çapında bir nükleer çatışmaya doğru genişleme tehlikesini içermez.

3. Atom bombasıyla tehdit, devrime karşı ileri sürülen usavurmaların geleneksel cephaneliğine modern bir katkıdır. Nükleer silah stoğunun gezegenimizi yoketmeye fazlasıyla yettiği bir zamanda, dev-

rimler sözümona yalnız iç barışa karşı değil, insanlığa karşı da olsa olsa cinayettir. Bu usavurma, dünya iktidarını paylaşan ve iki büyük blokta hakim durumda bulunan elitler tarafından şu veya bu tarzda tekrarlanır. Cephanelikleri nükleer yoketme silahlarıyla dolu olduğu halde, emperyalizmin ve uluslararası merkezi siyasal bürokrasinin yönetici çevreleri, nükleer bir dünya savaşının önlenmesi için kitleleri uslu olmaya çağırıyorlar.

Savaş, ekonomik türden bir girişimdir, tamamen belli bir hesaba dayanır. Her iki blokun görüş açısından nükleer bir savaş anlamsız olurdu. Böyle bir savaş, bütün insanlığın olmasa bile, en azından büyük devletlerin ve dünyanın en yoğun nüfuslu, ekonomi ve uygarlık açısından da en gelişmiş olanlarının yok olmasına yol açacaktı. Böylece düpedüz bir intihar sonucuna varırdı. Oysa her iki blok da karşılıklı olarak birbirlerini yoketmek istemiyorlardı. Birbirleriyle ekonomik, politik ve diplomatik bir yarış içindedirler, karşılıklı olarak birbirlerinin saptanmış nüfuz alanlarına saygı gösteriyorlar. Onların devrimci hareketle mücadelelerinde atom silahları baskı araçlarıdır. İkinci Dünya Savaşının bitmesinden beri dünyanın birçok bölümünde devrimci savaşlar olduğu yeterince biliniyor. Bununla birlikte atom silahlarına sahip olan her iki blok, buna paralel olarak gerginlik ve ondan bağımsız olarak yumuşama politikası yürütüyorlar. Gözler önündeki bu olguya, kısa süre önce Çin merkezî siyasal bürokrasisinin yöneticileri dikkat çektiler. Bunu, Sovyet merkezi siyasal bürokrasisi ile çatışmaları yanında bağımsızlık gösterisinde bulunma ve uluslararası durumlarını yeniden saygınlaştırma arzuları, onları sömürge devrimleriyle ittifaka zorlayınca yaptılar.

Merkezî siyasal bürokrasi, kendisine itaat yükümlülüğünün sürdürülmesiyle özdeşleştirdiği barışı statüko temelinde korumanın zorunluluğundan sık sık

sözediyor. Ne var ki o, hakimiyeti tehdit edilince, silahlı kuvvet kullanmaktan hiçbir zaman çekinmedi. 1953 Haziranında Berlinde gösteri yapan işçilerin üzerine tanklarını sürdü. Aynı şeyi 1956'da Poznan'da ve 1962'de Nowoçerkask'ta tekrar etti. Macar işçi sınıfına karşı tam anlamıyla bir savaş çıkardı.

Barış yemini lafazanlığında emperyalist devletlerin yöneticileri merkezî siyasal bürokrasi ile yarış ediyorlar. Oysa son yirmi yılın tarihi, sömürge devrimine karşı silahlı müdahaleler ve savaşlarla doludur: Yunan partizanlarının kurtuluş mücadelesinin boğulmasından tutun da Kore, Vietnam, Cezayir, Küba'dan geçerek Kongo'ya ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne karşı saldırı eylemlerine değin.

Kesinlikle anlaşılıyor ki, hakim sınıfların ideolojik sözcüleri, savaş tehlikesinin toplumsal nedenlerinden pek kaygılanmıyorlar ve «artı-değer üzerine düşünceler» onlar tarafından arzu edilmiyor. Oysa gerçekte bu sorun hiçbir zaman bugünkü kadar yakıcı olmamıştı Çünkü işe yabancılaşma, insanlığın varlığını tehdit eden biçimler kazandı. Batılı işçiler, kapitalizmin ve bürokratizmin sömürdüğü halklar ve Sovyet işçileri tarafından üretilen artı-ürün, onları artık yalnız klasik biçimde polis, hapishaneler, gambotlar ve tanklar olarak hedef almıyor, aynı zamanda nükleer yoketme silahları şeklinde bütün insanlığı tehdit ediyor. Savaş tehlikesinin nedenleri, yükselen toplumsal çatışmalardır. Bu çatışmalar, halk düşmanı diktatörlerin dünyaya hükmeden sistemlerinin bunalımını gösterir ve keskinleştirir. Öncelikle, gelişmemiş ülkeler üzerindeki hakimiyetini artık uzun boylu ayakta tutacak durumda olmadığı için artan ölçüde askerî müdahalelere ve «savaşın kıyısında» maceracı siyasal manevralara girişen emperyalizm bu hale düşmüştür. Uluslararası merkezî siyasal bürokrasinin durumu da aynıdır: 1961 yılının Berlin bunalımını hatırlatalım; Küba Devrimini ve dünya barışı-

nı tehlikeye atan Sovyet roketlerinin Küba'ya yerleştirilmesini hatırlatalım; Sovyet tanklarının 1953 yılında Berlin'e sürülmesini ve Macar Devrimine karşı yapılan gerçek askerî müdahaleyi hatırlatalım. Her iki blokun yönetici çevreleri, kuşkusuz nükleer bir dünya savaşının anlamsız bir girişim olduğu konusunda berraktırlar. Gene de bu, onları, atom silahları yapmaktan ve depolamaktan alıkoymuyor. Çünkü o silahlara politik baskı amacıyla ihtiyaçları vardır. Onların hakimiyeti, kaçınılmaz olarak içte ve uluslararası alanda bunalımlar yaratıyor ve derinleştiriyor; gerginliği, çatışmaların sayısını ve karşı-devrimci savaşları büyütüyor. İnsanlığı tehdit eden, onlardır.

Dünya çapındaki devrimci hareketin örgütlenmesindeki her bozulma, halk düşmanı diktatörlükleri güçlendirir; onlara silahlı müdahale olanakları yaratır; devrimci sürece ilkel bir karakter verir ve böylece savaş tehlikesini büyütür. Savaş tehlikesi, en sonunda ancak eğer toplumsal nedenleri (emperyalizm ve tekelci-bürokratik diktatörlük) de dünyadan temizlenirse bertaraf edilebilir. İnsanlık, bu tehlikeyi bugün önlemek ve yarın bütünüyle ortadan kaldırmak şansına, örgütlü ve amacının bilincinde olan uluslararası devrimci hareket aracılığıyla sahiptir.

4. Merkezî siyasal bürokrasi ve dünya çapındaki devrimci hareket. Genç Sovyet Cumhuriyeti, batılı işçi sınıfının mücadelesi ve bir devrimci eylemler dalgası sayesinde kendisini emperyalist devletlerin müdahalesinden başarıyla kurtarabildi; varlığını büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı sonunda ve Rus Devriminin zaferinden sonra dünyayı sarsan bu hareketlere borçluydu. Sovyetler Birliği'nin işçi devleti olarak varlığını sürdürmesi ve iç gelişmesi, belirleyici olarak başka ülkelerdeki, özellikle Batının endüstri devletlerindeki devrimci mücadelenin sonuçlarına bağlıydı. Lenin, Troçki ve diğer Bolşevik önderler bu

durumun kesinlikle bilincindeydiler: Onlar, ancak başka bir devrimin, proletarya diktatörlüğünün zafer kazanmış olduğu bir devletin güvenilir müttefiki olabileceğini biliyorlardı. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin ideolojisi ve dış politikası da hayatının bu ilk döneminde uluslararası bir karakterdeydi.

Sovyet devletinin ilerleyen bürokratlaşması ve yeni iktidar elitinin bir hakim sınıfa dönüşmesiyle birlikte bir değişiklik oldu. Uluslararası devrimci hareketin, Sovyet merkezî siyasal bürokrasisinin doğal bir müttefiki olması son buldu. Uluslararası devrimci hareket, Sovyet merkezî siyasal bürokrasisinin emirlerine bağlı olduğu sürece uygun bir ödün aracı olarak kullanılabildi; emperyalist blokla çatışmasında SSCB'nin devlet çıkarlarına (yani hakim merkezî siyasal bürokrasinin çıkarlarına) bir alet gibi hizmet etti. Kapitalizmin istikrar kazanması ve Batıda devrimci dalganın geri çekilmesi, komünist partilerin bürokratlaşmalarına ve SBKP (B)'nin emirlerine boyun eğmelerine katkıda bulundu. Bu, devrimin ve kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının çıkarlarının pratikte Sovyet merkezî bürokrasisinin özel diplomatik hedefleri uğruna feda edilmesi anlamına geliyordu. Sonuçlarını biliyoruz.

Buna karşılık zafere ulaşan her bağımsız devrim, merkezî siyasal bürokrasi için gizli bir tehlike demekti. Böyle bir devrim, doğası gereği halk kitlelerinin bağımsız bir eylemidir. Bu nedenle böyle bir örnek ve bu örneğin bulaşıcı fikirleri merkezî siyasal bürokrasinin kitleler üzerindeki ideolojik hegemonyasını tehdit eder. Dahası, zafer kazanmış devrimler, Sovyet tekelci bürokrasisinin diktasına boyun eğmezler; onun yekpare tarzdaki uluslararası hakimiyet iddialarına karşı koyarlar. Böylece aynı zamanda içteki yekpare hakimiyet de tehdide uğrar. İkinci Dünya Savaşının bitmesinden sonra bağımsız bir dev-

rimin zafer kazandığı ilk ülke, Yugoslavya'dır. İkincisi, Çin'dir. Sonuçlarını biliyoruz.

«Sosyalizm» ordunun üslendiği yere kadar ulaşır ilkesinin Sovyet merkezî siyasal bürokrasisine, niçin yön verdiğinin nedeni budur. Bu doktrin adına ilkönce İspanya Devrimini kendi önderliğine ve kendi polisine tabi kılmayı denedi ve daha sonra ona ihanet etti. 1945-46 yıllarındaki devrimci durum sırasında, Fransız ve İtalyan komünistlerine ülkelerinde iktidar için mücadele etmeyi yasakladı. Yunan Devrimini kendi başına bıraktı. Çin komünistlerine, Çan Kay Şek'in orduları ile devrimci mücadeleden kaçınmaları için baskı uygulamaya çalıştı.

Eğer daha çok sayıda ülke kapitalist hakimiyeti yıksaydı, bu emperyalizme karşı devrimci mücadeleyi kolaylaştıran bir etken olurdu ve bugün de öyledir. Ancak bu ülkelerin bürokratlaşmaları, sömürge devrimlerinin gelişmesini ve çok gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının mücadelesini olumsuz yönde etkileyen, engelleyici bir etkendir. Uluslararası merkezî siyasal bürokrasi, varolan nüfuz alanlarına saygıya dayanan ve statükoyu korumaya çalışan dış politikasıyla, böyle bir politikayı haklı gösteren ideolojisiyle ve son olarak resmî komünist partiler üzerindeki nüfuzuyla anti-kapitalist bir devrime karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte sömürge devrimi, onun denetiminden çıkıyor; resmî komünist partilerin dışındaki gruplar tarafından örgütleniyor ve yönetiliyor. Bunun bir örneği Küba'dır, bir diğeri Cezayir.

Uluslararası merkezî siyasal bürokrasinin dünya komünist hareketi üzerinde uyguladığı denetim, keza bir bunalım içine düştü. Bu olayın başlangıcının, kampımızdaki ilk bunalım işaretleriyle ve Polonya ile Macaristan'daki ilk anti-bürokratik devrimlerle aynı zamana rastlaması tesadüf değildir. Merkezî siyasal bürokrasinin diktatörlüğüne karşı mücadele, bütün dünyada onun denetiminden kurtulmada devrimci iş-

çi hareketine yardım eder. Zafere ulaşmış bir anti-bürokratik devrim, bu denetime son verir. Böyle bir devrim, dünya çapındaki devrimci hareketin doğal müttefikidir.

10. Program

Buraya kadar devrimin eski toplum düzeninin mezar kazıcısı olduğunu gördük. Fakat devrim aynı zamanda yeni bir düzenin yaratıcısıdır. Tarihî koşulların belirlediği üzere devrimin itici ve önder gücünü temsil eden işçi sınıfı somut bir program tasarlayacak durumda mıdır? Çıkarları ekonomik büyümeyi en çok gerektiren toplumsal sınıfın programı, gelecekteki iktidarıyla ekonomik durgunluğu giderecek, diğer sınıf ve tabakaların ihtiyaçlarını da karşılayacak, başka deyişle **bütün** toplumun çıkarlarını gerçekleştirecek perspektifler açar.

İşçilerin sınıf çıkarı, üretim araçları üzerinde tekelci-bürokratik mülkiyetin ve sömürünün kaldırılmasını gerektirir. Bu, elbette işçinin ücretinin ürettiği ürünün eşdeğeri olması anlamına gelmez. Üretici güçlerin bugünkü gelişme düzeyinde, gene işçiler tarafından yaratılan maddî üretime tabi üretici olmayan sektörleri de içeren bir toplumsal işbölümü gereklidir. Bir işçi demokrasisi koşullarında, bu üründen, birikim yanında sağlık, eğitim, kültür ve bilimin korunması, gelişmesi ve sosyal hizmetler için bölümler ayrılmasından vazgeçilemez. İşçi sınıfının sınıf çıkarları açısından yönetim ve siyasal iktidar aygıtı için zorunlu olan bütün giderler de oradan karşılanır. Sömürünün özü, iş ücretinin yeni yaratılan ürünün yalnız bir bölümünü oluşturmasında değil, fakat artı ürünün işçiden zorla çekilip alınmasında ve ona yabancı ve düşman amaçlarla kullanılmasında görülmelidir. Sömürünün özü, üretim amacı ve

birikim miktarının işçilerin çıkarlarına uygun olmayışında, üretici olmayan sektörlerin, üretim ve toplum üzerindeki tekelci-bürokratik (veya tekelci-kapitalist) hakimiyetin, yani öncelikle işçi sınıfının emeği ve toplumsal hayatı üzerindeki hakimiyetin korunmasına ve sağlamlaştırmasına hizmet etmesindedir.

Bu nedenle sömürüyü ortadan kaldırmak, örgütlü işçi sınıfının, emeği ve emeğinin ürünü üzerinde kendisinin karar vermek durumunda olduğu; üretim hedeflerini saptadığı; millî gelirin bölüşümü ve kullanılmasını kararlaştırdığı; yatırımların miktar ve yönelişini, sosyal hizmetler, sağlık ve eğitim işleri, bilim ve kültür için sarfedilen giderlerin miktar ve amacı ile devlet aygıtı ve bu aygıtın görevleri için sarfedilen giderlerin miktarını belirlediği bir toplum düzeni yaratmak anlamına gelir. Bu, ancak işçi sınıfının devlet içindeki ekonomik, toplumsal ve siyasal iktidarı kullandığı bir toplum düzeni temeli üzerinde mümkündür.

Üretici güçlerin bugünkü düzeyinde, yönetim işlevinin ekonomi işlevinden ayrıldığı bir toplumsal işbölümü uygulamak kaçınılmazdır. İşçiler ve müdürler olacaktır. Üretim sürecinde işçi sınıfı yönetim için değil, fakat üretim için örgütlenir. Hükümet etmek için, işçi sınıfı kendi devletinde, bu amaca uyan bir düzen kurmalıdır.

İşçi sınıfının kendi emeğinin ve emek ürününün bizzat efendisi olması için, işçi sınıfı ve devlet nasıl örgütlenmelidir?

1. Eğer fabrikada bir işçi demokrasisi yoksa, o zaman uzun vadede devlette de olamaz. Çünkü işçi yalnız fabrikada işçidir, esas toplumsal işlevini orada yerini getirir. Eğer işçi işyerinde bir köle ise, o zaman onun işyeri dışındaki her özgürlüğü büyük bir hızla göstermelik bir özgürlüğe, varsayılan bir özgürlüğe dönüşecektir.

İşçi sınıfı, fabrikada emeğinin koşulları ve hedefleri üzerinde bir denetim uygulamıyorsa, emeği ve emeğinin ürünü üzerinde bizzat karar veremez. İşçi sınıfı bu amaçla yönetimi kendi ellerine almak için, işletmelerde işçi konseylerinde örgütlenmelidir. Müdür, işçi konseyine tabi olan ve onun tarafından denetlenen, tayin edilen ve çıkarılan bir görevli olmalıdır.

Bugün tek tek girişimlerin yönetimiyle ilgili bütün temel kararlar, bir merkez tarafından alınıyor. Bu koşullarda işçi konseyi pratikte hiçbir iktidara sahip değildir. Müdür, bağlayıcı kararları alan kurumlara, yani ekonomi yönetiminin merkezine muhtaçtır. Bir işçi konseyi, bu şartlarda bugün işçi özyönetiminin (KSR) durumunda görüldüğü gibi, zorunlu olarak girişim yönetiminin bir ayrıntısı haline gelecektir.

Girişimlerin kendi işçi konseylerince yönetilebilmesi için, işçi sınıfı, girişimi bağımsızlaştırmalıdır. Böylece bir işçi demokrasisinin varlık koşulları yaratılır. Aynı zamanda yönetimin yapısı yeni üretim hedefine uydurulur. İkinci bölümde gösterdiğimiz gibi, tüketim uğruna üretim ademî merkezileşmiş bir ekonomi sistemini gerekli kılarken, merkezî güdümlü ekonomi sistemi, üretim uğruna üretim için örgütlenmenin bir aracıdır. Bu durumda işçi sınıfı, programını uygulamak için ilk adımı attığında, teknokratların programında son amaç olan girişim özerkliğini bir dereceye kadar «geçici olarak» gerçekleştirir. Bununla birlikte işçi sınıfı ve teknokrasi, bu kavrama temelden farklı toplumsal bir içerik verirler. Girişim özerkliği, teknokrasi açısından, girişim yönetiminin tek başına hakimiyeti demektir. İşçi sınıfı açısından, işletmede çalışanların tümünün özerkliği anlamına gelir. Bu nedenle işçi sınıfı girişimlerin işçi konseylerince yönetilmesiyle tamamen tatmin olduğunu söyleyemez. Böyle bir durumda ancak teknokrasinin ama-

cı gerçekleşmiş olur, buna karşılık işçi sınıfı yeni bir boyunduruk altına düşerdi.

Millî gelirin bölüşümü ve kullanılması konusundaki temel ekonomik kararlar, doğaları gereği tüm toplumu ilgilendiren bir niteliktedir. Böyle kararlar, ekonomiyi bütünüyle kapsarlar; bu nedenle aynı zamanda merkezî olarak alınmalıdırlar. Eğer işçi sınıfı, bu kararları etkileyemezse, o zaman kendi yarattığı ürün ve böylece kendi emeği üzerinde de karar veremiyordur. İşçi öz yönetimi girişim düzeyiyle sınırlanırsa, bir varsayım haline getirilmiş olur. Bu durumda yalnız girişim yönetiminin iktidarı, siyasal açıdan teknokrasinin diktatörlüğü olarak kendini gösterecek yeni bir bürokrasinin hakimiyeti gizlenecektir. Bu koşullar altında sömürü devam edecek, eski büyü yeni biçimde geri dönecektir.

2. Bu nedenle, işçi sınıfının, işletme düzeyindeki işçi konseylerinden başlayarak işletme topluluklarının millî bir temsilciliği düzeyine kadar yani tepesinde işçi delegelerinden oluşan bir merkez konseyinin (CRD) bulunduğu bir konseyler sistemi halinde örgütlenmesi gerekir. Bu konseyler sistemi aracılığıyla işçi sınıfı millî ekonomi planını kararlaştıracak, toplumsal üretim hedeflerini saptayacak, kendi ürününün bölüşüm ve kullanılmasıyla ilgili kararları alacak, gereğinde bu kararları düzeltecek ve onlara uyulmasını sürekli denetleyecektir. Bu suretle her düzeydeki işçi konseyleri, ekonomik ve siyasal iktidar organları haline gelecekler, aynı zamanda hem karar hem yürütme organları olacaklardır. Konseyler, gerçekten seçimle kurulan organlar olacaklardır. Çünkü üretimin doğal akışı içinde örgütlenen seçmenler, temsilcilerini her an görev süresinden bağımsız olarak azletmek ve yerine yenisini geçirmek olanağını kazanırlar. İşletme topluluklarının temsilcileri, böylece proleter devlet iktidarının dayanakları olacaklardır

3. Merkez Konseyindeki (CRD) işçi temsilcilerinin önüne millî gelirin bölüşümü konusunda, hükümet ya da bir parti yönetimi tarafından hazırlanmış olan tek bir tasarı gelirse, merkez konseyinin rolü mekanik bir onay kurumuna indirgenmiş olur. Birinci Bölümde açıkladığımız gibi, tekelci bir hükümet partisi, işçi partisi karakterini kaybeder; kaçınılmaz olarak, işçi sınıfı üzerinde diktatörlük uygulayan bir partiye, işçilerin ve tüm toplumun örgütsüzleşmesine ve keyfî yönetimine hizmet eden bürokratik bir örgüte dönüşür.

Konseyler sisteminin, kitlelerin örgütlü iradesinin, örgütlü düşüncesinin ve örgütlü faaliyetinin gerçek taşıyıcısı haline gelebilmesi için, işçi sınıfı çok partili sistemin ilkelerine göre örgütlenmelidir. Böyle bir sistem işçi demokrasisinin pratiği açısından ne anlama gelir? Çalışanlar arasında dayanak bulan her siyasal grubun, kendi dergisini yayınlamak, programını kitle haberleşme araçlarıyla kamuya tanıtmak, eylemci ve ajitatör kadroları örgütlemek ve kendi siyasal partisini kurmak hakları vardır. Bir işçi demokrasisinin çok partili sistemi, söz ve basın özgürlüğünü, toplanma özgürlüğünü, sansürün kaldırılmasını, tam bir bilimsel araştırma, edebî ve sanatsal faaliyet özgürlüklerini şart koşar. Çeşitli ideolojik görüş noktalarını kabul etmek ve bunları, bilimsel, yayınsal ve sanatsal yollardan kamu önünde savunma özgürlüğü olmaksızın —yani aydınlar için tam bir özgürlük olmaksızın— işçi demokrasisi de olamaz. Çok partili bir sistem koşullarında çeşitli partiler, İşçi Delegeleri Merkez Konseyi (CRD)'ne, millî gelirin bölüşümü konusunda kendi değişik önerilerini sunarlar. Gerek işçi sınıfının merkezî temsilciliğinin gerekse delegelerini seçen ve azleden işletme topluluklarının yönelebileceği farklı seçeneklerin sunulmasını ve gerçek seçimleri mümkün kılan şartlar böyle yaratılır.

İşçi demokrasisinin çok partili sisteminden söz et-

memizin nedeni, partilere yalnız işçilerin girmesini amaca uygun, hatta mümkün görmemiz değildir. Bu çok partili sistemin özel niteliği daha çok bir konseyler sistemine dayanan devlet iktidarının örgütlenmesinden ileri gelir. Bu şartlarda siyasal iktidar üzerinde etkide bulunmak isteyen partiler, ancak işletme toplulukları içinde dayanak bulurlarsa bir rol oynayabilirler.

Böylece parlamenter hükümet biçimine karşı olduğumuzu ifade ediyoruz. İki yüzyılın tecrübeleri, parlamenter biçimin bir diktatörlüğe karşı hiçbir güvence oluşturmadığını gösterdi. Ayrıca bu sistem en mükemmel biçimiyle dahi, gerçek bir halk hakimiyetinden çok uzaktır. Parlamenter hükümet biçiminde partiler seçmenlerin oylarını almak için yarışırlar : Oy pusulası sandığı atıldığı andan itibaren partilerin seçim programları da çöp sepetine atılabilmektedir. Parlamenterler, yalnız kendilerine adaylık sağlayan parti yönetimlerine karşı sorumluluk duyuyorlar. Seçmenler salt biçimsel bakış açısıyla seçim çevrelerinde örgütlenmişlerdir; bu suretle atomlaşmışlardır. Milletvekillerinin azledilmesi hakkı hayaldir. Yurttaşın siyasal hayata katılması, parti yöneticilerinin siyasal açıklamalarını basından okumak, onları radyodan dinlemek ve televizyondan izlemekle sınırlı kalır. Yurttaş, her dört ya da beş yılda bir herhangi bir partinin temsilcilerinin kendisini yönetmesini kararlaştırmak için sandık başına gider. Geri kalanı, onun katılımı olmaksızın fakat onun adına cereyan eder. Ayrıca parlamento, yalnız bir karar organıdır. Yürütme adı verilen organ bu şartlarda maddi araçlara, yani artı-ürüne tasarruf edenlerin denetlediği biricik gerçek devlet gücüdür. Parlamenter hükümet biçimi, işçi sınıfının ve tüm toplumun iktidarı etkilemekten kendi oyları aracılığıyla uzak tutulduğu bir sistemdir.

Dört ya da beş yılda tekrarlanan biçimsel oy vermenin karşısına, bir konseyler sisteminde, siyasal par-

tilerde ve sendikalarda örgütlenmiş, bütün toplumsal alanlardaki ekonomik ve siyasal kararların uygulanması, denetimi ve düzeltilmesi kendi ellerinde bulunan işçi sınıfının sürekli katılımını çıkarıyoruz. Kapitalist toplumda parlamentonun üzerinde artı-değere tasarruf eden burjuvazi vardır. Bürokratik bir hakimiyet sisteminde, farazi parlamentoya merkezi siyasal bürokrasi sınırsız olarak hükmeder. Bir işçi demokrasisinde, eğer bütün yurttaşların temsilciliği bir parlamento biçimini alacak olursa, parlamento üzerinde konseylerde örgütlenmiş olan işçi sınıfı bulunacaktır. İşçi sınıfı, maddî araçlara, kendi emeğinin ürününe tasarruf edecektir.

4. İşçi sınıfı, yarattığı ürünün bölüşümü üzerinde doğrudan değil, fakat ancak merkezî düzeydeki siyasal temsilciliği aracılığıyla karar verebilir. Ayrıca işçi sınıfı, çıkarları bütünüyle aynı türden olan bir sınıf değildir. Bu nedenle işçi temsilciliklerinin kararları ve tek tek işletme topluluklarının ya da tek tek işçi gruplarının çıkarları ve çabaları arasında çelişmeler olması kaçınılmazdır. Tek başına yönetim işlevi ve ekonomi işlevinin örgütsel olarak, birbirlerinden ayrı olmaları olgusu dahi, gerek girişim düzeyinde gerekse devlet düzeyinde seçilen organların seçmenlerine yabancılaşabilmeleri ihtimalini içerir. Eğer işçiler, kendi temsil organlarının kararlarına karşı oy vermekten başka yollarla kendilerini savunma olanağından yoksun bırakılırsa o zaman bu hükümet biçimi, temsil etmekle yükümlü olduğu insanları hedef alacaktır. Eğer işçi sınıfının, kendisini kendi devletine karşı savunma olanağı elinden alınırsa, o zaman işçi demokrasisi bir varsayım olarak kalacaktır.

İşçi demokrasisini korumak için, sendikalar devletten bağımsız olmalıdırlar. Sendikaların ekonomik ve siyasal grev örgütleme hakları olmalıdır. Sendikalarda etkili olmak için birbiriyle rekabet eden si-

yasal partiler o zaman işçi partisi karakterlerini kaybetmemek için mücadele edeceklerdir.

5. İşçi demokrasisi kurumlarının yeniden oluşan eski çehreyi gizleyen maskelere dönüşmemesi için, demokratik biçimlerin çalışan kitlelerin etkinliği sayesinde hayatla doldurulmaları gerekir. Memurlar, uzmanlar, politikacılar için, kamu işleriyle uğraşmak mesleğin gereğidir. Onların, bu sorunları devamlı kavramaları için yeterli zamanları vardır ve bilgi toplayabilirler. İşçi, üretim sürecinde bir uygulayıcıdır. Onun makine başında bir mesleği vardır. İşçinin kamu hayatına aktif olarak katılabilmesi için, ona bunun için gerekli asgarî zaman ve bilgi verilmelidir. Bu amaçla sabit ve ücretli iş zamanından haftada belli saatler işçinin genel eğitimi için ayrılmalıdır. Üretim yerlerine göre gruplanmış olan işçiler, bu saatlerde tek tek partilerin ülke, bölge ve işletme için sundukları ekonomi planlarını tartışacaklardır. Bu sorunlar ancak milli gelirin bölüşümünü belirleyen sınıf çıkarlarının üzeri örtülmeye çalışıldığı zaman çetrefildir ve onlara popüler bir açıklama getirilmez. Tek tek partilerin temsilcileri, işçilerin eğitim programına doğrudan katılınca işçiler siyasal partilerin programlarıyla ilgili bir kavrayış kazanacaklar ve aynı zamanda programlar işçilerin çıkarlarına göre ayarlanacaktır.

6. Bir işçi demokrasisinde, ne şu ne de bu biçimde siyasal polis ve profesyonel ordu beslenmez. Siyasal polisin anti-demokratik niteliği herkes için açıktır. Buna karşılık düzenli ordu konusunda hakim sınıflar, toplumda kısmen de olsa inanılan birçok efsane yayarlar.

Profesyonel bir ordunun mahiyeti nedir? Yakın çevrelerinden koparılmış yüzbinlerce genç insanı saflarında toplayan bir örgüt söz konusudur. Bunlar kışlalara yerleştirilirler ve ilkel yöntemlerin yardımıyla bağımsız düşünmekten uzaklaştırılırlar. Bunun yeri-

ne hiyerarşik bir meslek kastının verdiği emirleri mekanik bir biçimde uygulamayı öğrenirler. Ordu, bunun ötesinde, silahlı devlet gücünün, herhangi bir anda toplumun üzerine sürülmeyi mümkün kılacak tarzda toplumdan kopartılan bir örgütüdür. Bu nedenle ordunun üst kademesini değiştirmekle sorun çözülmüş olmaz. Tıpkı siyasal polis gibi profesyonel ordu da doğası gereği halk düşmanı bir diktatörlüğün keyfi bir aletidir. Generallerin oluşturduğu kademe, görevde olduğu sürece bir çatışma durumunda bütün partilerden ve konseylerden daima daha güçlü görünecektir.

Profesyonel ordunun anayurdun savunması için vazgeçilmez olduğu söylenir. Halk düşmanı bir diktatörlük koşullarında gerçekten de öyledir. Halk kitlesini, kendisine ait hissetmediği bir devleti savunmak için harekete geçirmek son derece zor görününce, profesyonel bir ordu örgütünün esas dayanağı olan korku ve terörden başka yardımcı yoktur. Kitlelerin bu örgüt dışında silahlanması, hakimiyet sistemi için herhalde ölümcül bir tehlike anlamına gelecekti. Böyle bir sistem için, profesyonel ordunun silahlı güçleri örgütlemede biricik olanak olmasının nedeni budur.

Buna karşılık Vietnam, Cezayir ve Küba'da devrimci savaşların deneyimleri göstermiştir ki, silahlı işçi ve köylüler niçin savaştıklarını bildikleri ve çıkarlarını devrimin amaçlarıyla özdeşleştirdikleri zaman, düzenli ordulardan daha kötü askerler değildirler. Bu özellikle yabancı bir büyük devletin karşı-devrimci müdahale tehdidi altında bulunan küçük ülkeler için geçerlidir. Küçük ülkelerin düzenli ordularla yapılacak bir savaşta, hiçbir şansları yoktur. Kendilerini ancak halk savaşı yöntemleriyle başarılı olarak savunabilirler. Profesyonel ordulara, sömürge ve müdahale savaşları yapan saldırganların ihtiyacı vardır. Bu tür ordular, kitleleri itaat altına almada halk

düşmanı diktatörlükler için vazgeçilmezdirler. Bu son işlev, özellikle yalnızca içte kullanılan ve polis rolü oynayan Latin Amerika ülkeleri ordularınca yerine getirilir, tıpkı Poznan olaylarının bir örnek oluşturduğu Polonya'da olduğu gibi. Bununla birlikte ordu ile işçiler arasında çarpışmalar olsun ya da olmasın, hazır durumdaki silahlı kuvvetler, her zaman işçi sınıfına ve topluma zorla hükmetmenin bir aleti olmaya devam ederler; sahibi kullanmakta yarar görsün ya da görmesin tıpkı bir copun daima bir dayak aleti olarak kalması gibi. Bir işçi demokrasisinde profesyonel ordu, bir karşı-devrimden korunma aracı değildir; tersine bir karşı-devrimin nedeni ve aracı olabilir. Dolayısıyla kaldırılmalıdır.

Kendi demokrasisinin yıkılmasını olanaksız kılmak için, işçi sınıfı silahlı olmalıdır. Bu, özellikle, işçi konseylerinin emri altında kalarak bir işçi milisinde örgütlenmesi gereken endüstri işçileri için geçerlidir. Askerî uzmanlardan bir kadro, konseyler tarafından görevlendirilmekle ve konseylere bağlı olmakla birlikte, eğitici işlevi görebilir ve işçi milisini eğitebilirdi. Böylece devletteki temel askerî baskı gücü, doğrudan, devletini ve devrimini elde silah korumaya daima hazır bulunacak olan işçi sınıfıyla bağlantılı hale getirilecekti.

Teknik nedenlerle belli askerî özel birlikler de gereklidir (roket birlikleri, hava kuvvetleri ve donanma gibi). Bu birliklerin askerleri, büyük endüstri girişimlerinin işçilerinden oluşmalıdır. Bunların, tüm askerî hizmet dönemleri boyunca işletme topluluklarıyla sıkı temasta bulunmaları ve işçi olarak haklarını korumaları gerekirdi.

7. Tarım üretiminin, ekonomi ve köylülük için, toplum için önemi o kadar büyüktür ki, bir işçi programının bu sorunu ele almadan geçmesi olanaksızdır. Tarımda gelecek, kuşkusuz toplumsallaşmış olan büyük, uzmanlaşmış ve endüstrileşmiş işletmelerin-

dir. Köylü üretiminin bu tarzda örgütlenmesinin teknik şartları, ancak tarımın endüstrileşmesiyle yaratılabilir. Bu, gerçekleştirilmesi uzak bir geleceğin sorunu olan muazzam yatırımları gerektirir. Bugünkü teknik-ekonomik koşullar altında, köylülüğün mülksüzleşmesi sonucuna varan her genel kolektifleştirme denemesi, ancak onlara karşı bir polis diktatörlüğü yöntemleriyle uygulanabilirdi. Sonuç, tarım üretiminin düşmesi olurdu. Bu halde, işçi sınıfının kendisi kurban olacaktı; çünkü polis diktası aynı zamanda onu hedef alacaktı. Bu tür bir kolektifleştirme yalnız tekelci-bürokratik bir hakimiyet sistemiyle bağdaştırılabilir. Böyle bir durum, bir işçi demokrasisinin sonu olurdu; kolektifleştirme işçi demokrasisi çerçevesinde yürütülemez.

Piyasa etkenlerinin serbestçe ve hiçbir şekilde daraltılmaksızın işlemesi, toprak üzerinde özel mülkiyetin bulunduğu durumda ve tarımın bugünkü yapısında, çiftlik tipi işletmelerin kurulmasına yol açar. Merkezileşme için gerekli araçlar, yıkıma uğrayan küçük işletmelerden çekilip alınır. Bu küçük işletmeler en zengin işletmelere katılırlar. Bu demektir ki, derin bir bunalımın gelişmesi içinde tarımda bir rasyonalleşmeye varılır. En yoksul işletmelerin sayısı azalır. Küçük köylü kitlesi bir gelecek perspektifine sahip olmaz ve toprağını terkeder. Bu durum, endüstride çalışan işçiler için, günlük ihtiyaç maddelerinin pahalılaşması ve işsizlik sonucunu doğurur. Böyle bir çözüm, yalnız tarımın kapitalistleşmesinin doğal destekçisi olan teknokratlar tarafından kabul edilebilir; buna karşılık bir işçi demokrasisi açısından kabul edilemez.

İşçi sınıfının üretim hedefi, bugün asgarî geçimin kıyısında yaşayan halkın geniş kitlesi için tüketimin yükseltilmesidir. Altıncı Bölümde açıklandığı gibi, merkezî siyasal bürokrasi, köylü çoğunluğunun tüketimini bu düzeyin bile altına itiyor ve özel işlet-

melerin ürün fazlasını katı bir tutumla çekip alıyor. Her işgücüne düşen masrafları mümkün olduğu kadar düşük tutmak için, tarımı her türlü gelişme perspektifinden yoksun bırakıyor ve toplumsal tüketimi kaçınılmaz bir kötülük olarak ele alıyor.

İşçi sınıfının, bu köylü tarımı ile devlet arasındaki ilişkilerin değişmesinde çıkarı vardır. İşçilerin sınıf çıkarı, bir tüketim artışının temeli olan tarım üretiminin hem de küçük ve orta büyüklükteki özel işletmelerin üretim koşullarının düzeltilmesi yoluyla hızla büyümesini, yani onların yatırım ve tüketim imkânlarının artmasını gerektirir. İşçi sınıfını, köylülüğün çoğunluğunun çıkarlarının güvenli koruyucusu yapan bu çıkardır. Dolayısıyla onlar arasında gerçek bir ittifakın şartları vardır. İşçi sınıfı ile köylülüğün büyük çoğunluğunun ortak çıkarlarını gerçekleştirmek için, şunlara ihtiyaç vardır:

Birincisi, tekelci-bürokratik devletin yapay olarak açtığı «fiyat makası»nın (küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin maddî gelişme olanakları, doğrudan onun aracılığıyla koparılıp alınır) kapanması ve en zengin işletmelerden alınan müterakki verginin indirilmesi.

İkincisi, köylü emeğiyle üretilen ürünün devletçe vergiler biçiminde ya da başka yollardan alınan bölümünün kırsal alana geri dönmesi (köylülüğün devletin yönetim giderlerindeki payını karşılayan uygun bir miktar indirildikten sonra); öyle ki, büyük çapta sosyal ve kültürel yatırımlar gerçekleştirebilsin. Ve devletin birinci derecede küçük ve cüce işletmelerin gelirini yükseltmeye yönelmesi gereken ekonomik ve teknik yardımı.

Bütün bunlara ulaşabilmek için, köylü halk ekonomik çıkarlarına göre örgütlenmeli ve kendi siya-

sal temsilcilerine sahip olmalıdır. Köylülük kendi üretici topluluklarını kurmalıdır. Çünkü köylü nüfusun bugün küçük işletmelerde sefil bir hayat süren ve bir işgücü fazlasına sahip olan yaklaşık yüzde altmışının gelecek perspektifi geliştirilmelidir. Öte yandan endüstri yatırımlarının daha da artırılması gerekli değildir. Varolan işgücü fazlasının, üretimin yoğun bir şekilde iyileştirilmesi çalışmalarına, hayvancılığa, sebze ve meyve yetiştiriciliğine ve bu ürünleri işleyen endüstriye sokulması ihtiyacı vardır. Tarımda yıkıma uğramış küçük işletmeler temelinde, tarım ürünlerini işleyecek bir endüstri inşa etmek, olağanüstü zordur; belki de tamamen olanaksızdır. Başarının şartı, bu nedenle bir işgücü fazlasına sahip olan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin birleşmeleridir. Mülkiyetlerinde bulunan toprağa, üyelerinin işbirliğine ve düşük faizli krediler ve yatırım planlarına katılmalar, taşıma güvenceleri vb. biçimindeki devlet yardımlarına dayanarak bu birlikler, daha küçük imalat işletmeleri kurabilirlerdi ve kendi özel ürünlerinin yetiştirilmesi ve pazara sürülmesi işlerini ortaklaşa örgütleyebilirlerdi. Yeterli miktarda bulunmayan besin maddelerinin üretimini yükseltmenin ve geri kalmış besin maddeleri endüstrisini geliştirmenin en ucuz yolu budur. Bu, küçük ve cüce işletme köylülerinin emeklerini yoğunlaştırmanın ve aynı zamanda işgücü fazlasını yerinde çalıştırmanın da biricik yoludur.

Köylü işletmelerinin üretimde uzmanlaşmalarına olanak veren koşullar yaratılmalıdır. Çünkü böyle bir uzmanlaşma olmaksızın, rasyonel bir işletme yönetimine hiçbir zaman ulaşamazlar. Üretici köylüler aynı zamanda devletin satın alma kuruluşlarıyla bağlantı içinde öyle bir şekilde örgütlenmelidirler ki, yapay fiyat düşürmelerine karşı korunsunlar. Devlet ile «serbesti» temelinde sözleşmeler yapan, tecrit olmuş köylü üretici, devletin piyasa tekeli karşısında yalnız ve güçsüzdür. Bu nedenle köylü kitlesinin; üretici koo-

peratifleri yanında kendi yardım ve tüketim kooperatifleri de olmalıdır. Bu şartlarda, gerçi sayıca az olan fakat büyüklükleri ve ekonomik güçleri açısından önemli bir rol oynayan en zengin işletmeler, kapitalist çiftlik işletmelerine dönüşme olanağına sahip olamayacaklardır; yoksul işletmelerin yıkıma uğramasında ellerine geçecek olan ucuz işgücünden ve ucuz topraktan yoksun kalacaklardır. Bununla birlikte zengin işletmeler, işgücü eksiğini işletmelerini makinalaştırarak gidermeyi başardıkları zaman ve ölçüde üretimlerini kendi yatırım araçlarına dayanarak genişletmek olanağına sahip olacaklardır.

Endüstri belirleyici ekonomi sektörü olduğu için, endüstri üretiminin yönelişi, bütün milli ekonominin genel gelişme çizgisini belirler. Emeğinin ürününe tasarruf eden işçi sınıfı, böylece tarım dahil diğer sektörlerin gelişmesinin çerçevesini de saptayacaktır. Ancak köylülük, endüstri üretiminin düzeyinin, yapısının ve yönelişinin tüm ekonomiye koyduğu bu geniş sınırlar içinde, emeğinin ürünü üzerinde kendisi karar verecektir. Tarımın gelişme planları, devlet yardımının oranı, tarımdaki sosyal ve kültürel projelerle ilgili yatırım fonlarının kullanılması, kır halkına devlet tarafından tek yanlı dayatılamaz. Çünkü aksi halde köylük alandaki iktidar, kaçınılmaz olarak, kısa zamanda işçi sınıfının kontrolünden çıkar ve en sonunda bizzat işçi sınıfını kontrol altına alan, oluşumu tamamlanmış ve yabancılaşmış bir aygıtın eline geçer. Bu nedenle köylü halkın siyasal özyönetimi, işçi demokrasisinin özçıkarınadır. Böyle bir özyönetim, işçi sınıfının ve köylülüğün çoğunluğunun izlediği çıkarların aynı olması sayesinde gerçekleştirilir.

Üretici köylülerin yukarda sözünü ettiğimiz ekonomik örgütlenmeleri, köylülüğe ürününün devlet tarafından el konmuş olan ve doğrudan devlet yatırımları ve dolaylı devlet yardımları yoluyla yeniden ta-

rıma akması gereken bölümü üzerinde denetim sağlamaya yetmez. Bu görev, ancak üretici köylülerin millî düzeyde bir siyasal temsilciliği tarafından gerçekleştirilebilir. Bu temsilciliğin üyeleri tarımdaki ekonomik örgütlerden ve siyasal partilerden gelir. İşçi sınıfının, köylülüğün örgütsel bağımsızlığında hayatî çıkarı vardır. Çünkü bu yolla yalnız küçük zengin köylü katmanının çıkarlarının değil, köylü çoğunluğunun çıkarlarının temsil edilmesi olanağı yaratılır.

8. Anti-bürokratik devrimi yalnızca bir Polonya sorunu olarak görmüyoruz. Tahlil ettiğimiz ekonomik ve toplumsal çelişmeler, günümüzde bütün tekelci-bürokratik endüstri devletlerinde, Çekoslovakya'da, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde, Macaristan'da ve SSCB'de ilerlemiş biçimleriyle ortaya çıkıyor.

Devrime yalnızca tekelci-bürokratik diktatörlüklerle yönetilen devletlerdeki işçi sınıflarının bir sorunu olarak da bakmıyoruz. Doğu ve Batıdaki resmî propaganda ile burjuva ve resmî komünist partilerince sosyalizmmiş gibi gösterilen tekelci-bürokratik hakimiyet sistemi, endüstriyel yönden gelişmiş kapitalist ülkelerdeki halk kitlelerinin gözünde sosyalizmi lekeliyor. Uluslararası merkezî siyasal bürokrasi ve onun önder gücü olan Sovyet merkezî siyasal bürokrasisi, dünyadaki bütün gerçek devrimci hareketlerden korkuyor. Çünkü devrimci hareketler, onların uluslararası hakimiyet sisteminin yekpare karakterini tehdit ediyor. Bu hareketler, tekelci-bürokratik diktatörlüğün kendi işçi sınıfına karşı kurduğu içteki yekpare hakimiyeti de tehlikeye düşürüyorlar. Merkezî siyasal bürokrasi, kendi sistemini uluslararası alanda ve içte, dünyanın etki alanlarına bölünmesine dayanarak istikrarlı kılmak çabasıyla, iktidar alanı içindeki devrimci hareketleri ehlileştirmeye ve bu hareketlerin Latin Amerika'da, Asya'da ve Afrika'da gelişmelerini, resmî komünist partiler üzerindeki nü-

fuzu aracılığıyla önlemeye girişiyor. Anti-bürokratik devrim, bu nedenle uluslararası işçi hareketinin ve Asya, Afrika, Latin Amerika ülkelerinde özgürlük ve bağımsızlık için mücadele eden güçlerin ortak davasıdır. Bu devrim, bütün dünyada cereyan eden devrimci sürecin bir parçasıdır.

Her devrim gibi, böylece bu devrim de yerleşmiş dünya düzenini tehdit ediyor ve kendisi de bu düzeni savunan güçler tarafından tehdit ediliyor. Uluslararası merkezî siyasal bürokrasi, bunalım anında iç politik durumun elverdiği ölçüde, devrimi başarılı olduğu ilk ülkede boğmaya çalışacaktır. Batı emperyalizmi, tekelci-bürokratik diktatörlüğün yerine ondan daha iyi olmayan tekelci kapitalizmin diktatörlüğünü geçirmek için, bu devrimden yararlanma çabasında olacaktır.

Sovyet tanklarının müdahalesine karşı mücadelede bizimle birlik olacak yoldaşımız, Rus, Ukrayna, Macar ve Çek işçi sınıfıdır. Emperyalizm yönünden gelecek baskı ve tehditlere karşı mücadelede, bizimle birlik olacak yoldaşımız, Batının endüstri ülkelerinin işçi sınıfıdır ve geri kalmış ülkelerdeki gelişen sömürge devrimidir. Nüfuz alanlarında halk düşmanı diktatörlükleri iktidarda tutan uluslararası tekelci bürokrasinin ve uluslararası tekelci kapitalizmin ittifakına karşı, işçi sınıfının geleneksel parolasıyla çıkıyoruz: **Bütün ülkelerin işçileri birleşiniz!**

11. Ne Yapmalı?

Tekelci-bürokratik ülkelerdeki işçi sınıfı, sınıf çıkarını, emeği ve emeğinin ürünü üzerindeki hakimiyetini gerçekleştirebilmek için, siyasal, toplumsal ve ekonomik ilişkileri köklü bir şekilde değiştirmek zorundadır. **Bu hedef gerçekçi midir?** İşçi sınıfı, programını gerçekleştirmek için ilk adımını atarak, girişim-

leri özerkleştirerek, üretimi ihtiyaçlara uydurmanın, ekonomik fazlanın israfından kaçınmanın, ekonomik büyümenin yoğun (entansif) etkenini harekete geçirmenin vazgeçilmez koşullarını yaratır. Böyle bir adımı teknokrasi de onaylayacaktır. Bununla birlikte işçi sınıfının üretim hedefi, geniş toplumsal sınıf ve tabakaların tüketimine yöneliktir, ayrıcalıklı tabakaların lüks tüketimine değil. Bu nedenle işçi sınıfının üretime hakimiyeti, bugün ekonomik ve toplumsal gelişmeyi engelleyen baş çelişmenin, yani inşası tamamlanmış üretim potansiyeli ile toplumsal tüketimin düşük düzeyi arasındaki çelişmenin en köktenci çözümünü vaadeder. Dolayısıyla bir işçi demokrasisine uyan üretim ilişkileri, ekonomi ve toplumun gelişmesi için en iyi beklentileri getirir.

İşçiler, özel sınıf çıkarlarıyla aynı zamanda düşük gelirli memur kitlesi ile yoksul ve orta köylülerin ekonomik çıkarlarını da temsil ederler. Bunlar hep birlikte kentli ve köylü halkın ezici çoğunluğunu oluştururlar. İşçi sınıfının özgür olmayışı diğer toplumsal sınıf ve tabakaların özgür olmayışının en önemli nedenidir. İşçi sınıfı kendisini kurtardığı zaman, aynı zamanda bütün toplumu da kurtarır.

İşçi sınıfı kendisini kurtarmak için:

Siyasal polisi kaldırmalıdır; bunun yapmakla, bütün toplumu korkudan ve diktatörlükten kurtarır.

Profesyonel orduyu kaldırmalıdır. Böylece askerleri kışla hayatından kurtarır.

Çok partili bir sistem getirmelidir. Böylece bütün toplumun siyasal özgürlüğünü geri alır.

Sansürü kaldırmalıdır. Basının, bilim ve sanat faaliyetinin, çeşitli ideolojik fikir yönelişlerinin ifade ve propagandasında tam özgürlüğü gerçekleştirmelidir. Böylece işçi sınıfı, yazarları,

sanatçıları, bilim adamlarını, yayıncıları kurtarır ve bütün alanlarda aydınların kendi toplumsal fonksiyonlarını yerine getirmelerini mümkün kılan koşulları yaratır.

Yönetim aygıtını, kendi demokratik organlarının sürekli denetimi ve sürekli gözetimi altına sokmalıdır. Demek ki, aygıt içinde bugün de varolan ilişkileri bir reformdan geçirmelidir. Bu suretle sıradan memur, artık küçültücü bir tarzda feodal ya da bürokratik hiyerarşiye bağlı olmayan özgür bir yurttaş haline gelir.

Köylülüğe kendi yarattığı ürün üzerinde denetim, ekonomik, toplumsal ve siyasal özyönetim sağlamalıdır; bu suretle köylü günün iktidar sahiplerinin zavallı bir nesnesi olmaktan kurtularak, örgütlü, kendi hayat ve iş koşullarını belirleyen kararlara aktif olarak katılan bir yurttaş haline gelir.

İşçi üretim sürecinde en alt yeri aldığı için, işçi sınıfının demokrasiye toplumun herhangi bir başka kesiminden daha çok ihtiyacı vardır: Demokrasiden her kaçınma, birinci derecede işçileri hedef alır. Bu nedenle işçi demokrasisi en geniş toplumsal temele sahiptir ve tüm toplumun özgürce gelişmesi için en iyi koşulları yaratır.

İşçilerin özel sınıf çıkarları, bu yönden ekonomik gelişmenin gereklerine ve tüm toplumun çıkarına en uygun olandır. İşçi sınıfının programı bundan ötürü gerçekçidir.

Program gerçekleştirilebilir mi? Bu, bir kez, devrimci bir durum doğduğu zaman, işçi sınıfının ideolojik ve örgütsel hazırlığının düzeyine bağlıdır. Ayrıca, işçi demokrasisi programını benimseyenlerin, bugün ne yaptıklarına da bağlıdır.

12. Karşı Usavurmalar

Metnin geçen bölümlerinde başka şeyler yanında işçi sınıfının tartışmak ve mücadele etmek zorunda olduğu toplumsal-siyasal güçlere de değindik: Teknokrasiye, yani «müdürler sosyalizmi»ne karşı, çiftlik sahipleri partisine, yani «zengin köylülerin sosyalizmi»ne karşı ve küçük burjuvaziye, yani «Hıristiyan Demokrasisi»ne karşı açıklamalarda bulunduk.

Açıklamalarımızla, Programla ve özellikle «Ne Yapmalı» bölümüyle ilgili olarak, bize karşı yanıtlamaya çalışmak istediğimiz bir dizi suçlama ileri sürüldü. Bunlardan ilki, bizim teknokrasi konusundaki tutumumuzla ilgilidir.

«Müdürler sosyalizmi», işçinin üretim sürecindeki durumunu değiştirmez; sömürüyü devam ettirir; dolayısıyla işçi sınıfı köylülüğün çoğunluğu ve aydınlar üzerindeki diktatörlüğün yeni bir biçiminden başka bir şey değildir. Biz «müdürler sosyalizmi»ne taktik düşüncelerle değil, fakat tam bir bilinçle, barikatın diğer yanında yer aldığımız için karşı çıkıyoruz. Bize, proleter devrimi uğruna çalıştığımız için itiraz ediliyor. Oysa teknokrasinin programı, aşağıdan baskı ile yukardan reformların birleştirilmesi yoluyla devrim ve devrimle bağlantılı tehlikeler olmaksızın bunalımın çözümünü mümkün kılacakmış.

Sanırız, bu tezin yandaşları da barikatın hangi yanında yer alacakları konusundaki seçimlerini yaptılar, böylece bize karşı iki karşıt konumdan usavurma yürütülüyor. Ayrıca, biz gerçekçi bir usavurmada bulunuyor gibi görünmelerine rağmen, onların ütopist oldukları görüşündeyiz. Yugoslavya'daki teknokratik hakimiyet sistemi, tam gelişmiş bir tekelci-bürokratik sistemin yerine geçmedi, fakat tamamen özgül uluslararası ve ekonomik koşulların sonucuydu. Bu sistem, doğrudan doğruya hâlâ sürmekte olan dev-

rim sonrası koşullarda ortaya çıkarak kendi özel biçimini buldu. Sanki 1956-57'de bizim ülkemizde de, ekonomiz sistemimizde teknokratik reformlar yapmak imkânı varmış gibi gözüktü. Bu reformlarla bunalımın sürekli bir çözümüne ve kalıcı bir istikrara ulaşılacaktı. Oysa merkezî siyasal bürokrasi buna izin vermedi. Bu tür reformların onun açısından iki nedenle kabul edilebilir olmadığı görüşündeyiz. Bir kez merkezî siyasal bürokrasi, daha önceden iyice oturmuş bir hakim sınıftır ve hakimiyetinin temelini oluşturan üretim ilişkilerini, tasarrufunda bulunan tüm araçlarla savunabiliyordu. Üçüncü bölümde teknokratik reformların daima üretim ilişkilerinde bir değişikliğe yol açtığını gördük. Eğer bu usavurma, dünün Marksistlerine zamana uymuyor (anakronik) görünüyorsa, o zaman dikkatimizi daha az önemli olmayan ikinci bir nedene yöneltelim.

Hakim sınıfın durumunun sosyal gerginlikler ve keskinleşen uzlaşmaz sınıf çelişmeleri (antagonizma) sonucu sarsıldığı genel bir sistem bunalımı döneminde yaşıyoruz. Teknokratik reformlar, bu koşullarda toplumsal çatışmalara, devlet yönetimi için mücadeleye, siyasal bir bunalıma ve ancak geçici bile olsa siyasal özgürlüklerin genişlemesine bir başlangıç olacaktı. Girişimler bağımsızlaştırılacaktı. İşletme topluluklarının artık devletin anonim iktidarıyla değil, fakat en yakından tanıdıkları girişim yönetimleriyle sorunları olacaktı. 1956'da olan sosyal gerginlikler karşısında, bu, büyük ihtimalle devrimin devam etmesi ve tekelci-bürokratik hakimiyetin yıkılması demekti. Eğer merkezî siyasal bürokrasi, bu reformları ekonomik yedeklerin hâlâ bulunduğu ve yeni siyasal önderliğin hâlâ otorite sahibi olduğu bir zamanda kararlaştıramadıysa, bugün gerek yedekler, yani reformcu manevralar için maddî temel, gerekse toplumda otorite ve dayanağı olmadığı için böyle bir şeye çok daha zor cesaret edebilir. Bu reformların se-

kiz yıl önce uygulanmamış olması ve ekonomik bir bunalımın bütün işaretlerinin bulunmasına rağmen, gerçekleştirilmeleri için bugün de hiçbir hazırlık yapılmayışı, yalnız Marksistlerin değil, aynı zamanda sıradan gerçekçilerin de herhalde hesaba katmaları gereken bir olgudur.

Bir «Müdürler sosyalizmi» devrime rağmen değil, fakat devrim sayesinde veya devrimden sonra zafer kanazabilir. «Müdürler sosyalizmi», işçi demokrasisi için bir tür Thermidor* olabilir. Bu nedenle, biz ondan yana çıkmak için, hiçbir neden görmüyoruz: Tersine, program bölümümüzde ona karşı usavurmalarımızı belirtmeye çalıştık.

Bize devrimi zorlamakla ne yaptığımızı bilmediğimiz suçlaması da yöneltildi. İşçi sınıfının kitle olarak gerici olması ya da aynı zamanda burjuva unsurların toplumda böyle güçlü olmaları yüzünden, bir devrim, tam da çok partili sistemin alınmasında veya siyasal polisin kaldırılmasında ve diğer değişikliklerde olduğu gibi, ancak anti-sosyalist güçlerin zaferine yol açabilirmiş.

Bu usavurmada bulunanlar da, barikatın hangi tarafından yer alacaklarını seçtiler. Çünkü kendilerinin sosyalist saydıkları varolan sistemi, sözümona anti-sosyalist işçi sınıfından korumak arzusundalar.

Böyle bir kavrayışta, merkezî siyasal bürokrasi sosyalizmle özdeşleştiriliyor; onun kitleler üzerindeki sınıf hakimiyetinin savunulması, sosyalizmin savunulması olarak gösteriliyor. Metnin tahlil bölümünde kanıtlamaya çalıştığımız üzere, sanıyoruz durum

* Thermidor: Fransız Büyük Devriminin takviminde Temmuz ayına verilen yeni addı. Jakobenlerin devrimci diktatörlüğüne karşı 1794 Termidorunda başlayan tepki döneminden esinlenilerek, devrimlerin durulma dönemlerine siyasal yazında Thermidor deniliyor. - ç.n.

tam tersinedir. Hakim durumdaki merkezî siyasal bürokrasi, işçi düşmanı bir güçtür, anti-sosyalisttir. Hem devlet içindeki iktidarı hem de üretim üzerindeki iktidarı tekeline aldığı için, en güçlü gericiliktir. Sağın geleneksel unsurlarının, ekonominin belirleyici sektörlerinde, endüstride, inşaat, taşımacılık ve bankacılıkta, hiçbir ekonomik temelleri yoktur. Küçük burjuva unsurlar, şehirdeki «özel girişim» yandaşları ve kırsal alanda «kulak» (zengin köylü) adı verilenler, ekonominin ve toplumun kenarındaki bir olayı temsil ediyorlar. Buna karşılık kilise hiyerarşisi başta olmak üzere, karakterlerini eski, gerici ideolojik simgelere yandaşlık yaparak ilan eden sağcı grup ve akımlar büyük öneme sahiptirler.

Tekelci-bürokratik hakimiyet sistemi, kitlelerle arasındaki çelişme ve düşmanlığı kendisi yaratıyor. Bu sistem, kendini sosyalizmle özdeşleştiriyor ve aynı zamanda her sol muhalefeti gözü kapalı boğuyor. Böylece sağcı ideolojilerin kitlelerde yankı uyandıracağı şartları yaratıyor: İnsanlar, kendilerine dayatılan sömürü ve diktatörlük sistemine nefretlerini açıklayacakları ideolojik simgeler arıyorlar. Çıkarlarını savunabilecek sol bir muhalefet olmadığı için, geleneksel sağın eski simgelerine tutunuyorlar. Tekelci-bürokratik diktatörlük, böylece geleneksel siyasal sağı teşvik ediyor, hatta onların bir kısım kalıntılarıyla işbirliği yapıyor (PAX); bir yandan da kilise hiyerarşisinin başka bir kesimiyle bir uzlaşma zemininde buluştu.

Geleneksel sağı altetmede biricik başarı vaadeden yol, bu nedenle tekelci-bürokratik diktatörlüğün savunulması değil, tersine onun sol bir konumdan altedilmesi ve maskesinin düşürülmesidir. İşçi sınıfının programı, belirsiz simgeleri kullanmaz, ancak toplumsal olgulara dayanır. Bu program bütün milliyetçi ve kiliseci lafazanlıklardan eleştirileriyle ve taleplerinin köktenliğiyle ayrılır. Bu program, tekelci-bü-

rokratik diktatörlüğün esas özünü hedef alır ve kitlelerin çıkarlarına uygundur. Böylece kitleleri kazanma mücadelesinde başarıya ulaşması için, büyük şansa sahiptir. Hükümet eden sağa ve emekliye ayrılan sağa karşı mücadele birbirinden ayrılmaz. Bir işçi demokrasisinin, çok partili bir sisteme izin verdiği ve siyasal polis gibi bir alet kullanmadığı için sağcı güçlere iktidar kapısını açacağından korkanlara cevabımız şudur: Biz sınıflar üstü bir devletten söz etmiyoruz, fakat bir **işçi sınıfı demokrasisinden** söz ediyoruz. İşçi topluluklarının temsilcileri, bu demokraside ekonomik ve politik iktidarın temelidir. Böylece işçi sınıfı siyasal partiler arası mücadelede, karar mercii olarak kalır. Zor araçlarını elinde tutan bir örgüt de vardır. Bu, işçi milisidir. Varolan rejimden farklı olarak, devletin askerî baskı gücü bir işçi demokrasisi koşullarında, işçi sınıfı üzerine sürülemez, fakat doğrudan işçi sınıfına bağlıdır. İşçi sınıfının devlet içinde belirleyici olmasını güvence altına almak için bunun yeteceğini düşünüyoruz. Sağa karşı en iyi korunma budur. İşçi sınıfının bizde gerici bir güç olduğu teziyle tartışmayı düşünmüyoruz. Çünkü bu tez işçi düşmanı bir sınıf bilincinden başka bir şeyi ifade etmiyor.

Programımıza üniversite çevrelerinden başka suçlamalar da geldi. Bizim işçi sınıfının hakimiyetini ilan ettiğimiz, fakat toplumun geri kalanını iktidardan dışlamak istediğimiz, aydınlara karşı bir programın söz konusu olduğu ve bu programın «çağa uygun» olmadığı söyleniyor.

Bu eleştiricilerin, «çağa uygun» model olarak, bugün varolmayan ve muhtemelen SBKP Programı dışında hiçbir zaman varolmayacak olan «halk devleti»ni düşünmedikleri kanısındayız.

Belki bu eleştiri tüm toplumun siyasal temsil biçimlerini gözönünde tutmayışımızla ilgilidir. Bu biçimler, bir işçi demokrasisi çerçevesinde olacaktır.

Bununla birlikte gelecekteki bir anayasa düzeninin ayrıntılarını bugünden görmek zordur. Biz gelecekteki bir devletin anayasasını değil, fakat siyasal bir program yazmak istedik. Doğal olarak oraya yalnız bir işçi demokrasisinin özü açısından belirleyici kabul ettiklerimizi alabildik. Ancak işçi sınıfının temel çıkarlarını gerçekleştirebilmek için kendisini ve devlet iktidarını nasıl örgütlemesi gerektiği sorusuna bir cevap vermeye çalıştık : Kendi emeği ve emeğinin ürünü üzerinde hakimiyet kurması, başka deyişle sömürünün kaldırılması.

Millî ekonominin endüstri sektörünün belirleyici rolü dikkate alınırsa, modern bir toplumda endüstri üretimi üzerindeki daha doğrusu işçi sınıfının emeği üzerindeki hakimiyet, sınıf hakimiyeti ile ve siyasal iktidarla eşanlamlıdır. Bir toplumda, üretim sürecindeki yerleriyle, maddî ve toplumsal durumlarıyla ve çıkarlarıyla birbirlerinden ayrılan büyük gruplar olduğu sürece, parlamento ya da tüm toplumun temsilinin bir başka biçimi, yalnızca çalışma süreci üzerinde ve belirleyici ekonomi sektörlerinde üretilen ürünün bölüşümü üzerinde fiilen denetim uygulayan sınıfın hakimiyetini onaylar. Bu nedenle sömürünün kaldırılması, işçi sınıfının devlet iktidarını üstlenmesi şartına bağlıdır. İşçi demokrasisinin bir sınıf hakimiyeti olduğu şeklindeki bütün eleştiriler, bu nedenle anlamsızdır. İşçi demokrasisine, ancak işçi sınıfının devleti olduğu suçlaması yöneltilebilir. Bu, doğal olarak, kendisi iktidar mücadelesi veren başka bir sınıfın görüş noktasından yöneltilen bir suçlamadır.

Bizdeki kimi işçi demokrasisi muhaliflerinin karşı çıktıkları bizim yakından tanımadığımız «modern toplum», eğer tekelci-bürokratik bir diktatörlük ve neo-kapitalist bir düzen değilse, o zaman belli ki teknokratik bir sistemi düşünmektedirler. Bununla birlikte, böyle bir sistemde aydınların rollerinin bir işçi demokrasisi koşullarındakine göre daha büyük ola-

cağı kanısının neye dayandığını göremiyoruz. Sömürü varolduğu sürece, onu korumak için uygun polis, yönetim ve propaganda araçları da zorunludur. Bunun sonucu, yalnız siyasal polisin varlığı değil, fakat aynı zamanda bilim ve kültüre meşrulaştırma işlevi yüklenmesidir. İşçilerin özgür olmayışına dayanan her siyasal sistem, şu veya bu yoldan aydınların özgürlüklerini de gaspeder. Ancak işçi sınıfının kurtuluşu bu durumu ortadan kaldırabilir. Aydınların özgürlüğüne parlamenter bir burjuva cumhuriyetinde veya müdürlerin «modern krallığı»nda olabildiğinden önemli ölçüde daha büyük alan tanınması, bir işçi demokrasisinin niteliğinden gelir. Ekonomik ve toplumsal gelişme, uzun sürede, üretici ve üretici olmayan, düşünsel ve bedensel, endüstriyel ve köylü emekleri arasındaki farkların kalkmasına yolaçar. Bu, işçi sınıfının uzak hedefi ile uyum halindedir. Ancak, bugüne kadarki toplumsal işlevleriyle ücretli işçinin de üreticinin de bulunmadığı topluma giden yol, işçi demokrasisinden geçer. 21. yüzyıldaki bir toplum görüntüsünü betimlemek istemedik. Bu konuda Karl Marx'ın yazdıklarından daha çok şey söyleyemeyiz. Biz, daha çok, 20. yüzyılın ikinci yarısında, ana çizgileriyle bir işçi demokrasisi programı tasarlama denemesinde bulunduk.

Sonuç

En sert eleştiriler, bize «Ne yapmalı» bölümünün içerdiği, grev eylemleriyle ve gelecekteki bir partinin çekirdekleri olan işçi çevrelerinin kurulmasıyla ilgili pratik görüşleri kazandırdı. Resmî rapor verenler, tahlilimizi tanınmayacak bir hale getirerek ve programımızı hemen hemen bütünüyle görmezden gelerek, ceza yasalarını sözümona zedeleyen niyetlerimiz konusunda öfke yaratmak için metnimizin program

bölümünden büyük bir gayretle alıntılar yaptılar. Bu olay bizi ayrıntıları tekrarlamak zorunluluğundan kurtardığı için, burada kendimizi, konumuzu belirlemekle ve kişisel suçlamaları reddetmekle sınırlıyoruz.

Varolan toplum düzenimizdeki ekonomik ve toplumsal bunalımın kaçınılmaz olarak devrime yolaçacağı görüşündeyiz. Merkezî siyasal bürokrasinin hakimiyeti, bugün toplumun desteğine dayanamaz; ancak merkezî siyasal bürokrasinin toplumsal güçleri şiddetle örgütsüzleştirmedeki ve hiçbir program ve partisi olmayan işçi sınıfını atomlara parçalamadaki yeteneğine yaslanır. Devrim, toplumun gelişmesi uğruna kaçınılmaz ve vazgeçilmezdir. Ancak cereyanı ve sonucu, her şeyden önce işçi sınıfının devrime program ve örgütlenme yönünden nasıl hazırlanacağına bağlıdır. Bu hazırlığın derecesi, devrimle bağlantılı kaosun ne ölçüde önlenebileceğini veya devrimin barışçı bir yoldan gelişip gelişmeyeceğini ve toplumsal maliyetin buna uygun olarak asgaride kalıp kalmayacağını belirleyecektir. Eğer işçi sınıfı kendi örgütüne ve kendi programına sahip olmazsa, devrimde önder bir rol oynaması olanaksızdır; O zaman sırtında, proleter olmayan güçleri, yeni ezenlerini iktidara taşıması elbette mümkündür. Dolayısıyla işçi sınıfının «kendisi için sınıf»a, kendi amaçlarının bilincinde ve örgütlü bir siyasal güce dönüşmesi, aslında hem bu sınıfın, hem de toplumsal gelişmenin yararınadır. Buna ancak bilinçli davranarak ulaşılabilir. Bu, işçi sınıfının çıkarı neyi gerektiriyorsa, onun gerçekleşmesi için mücadeleye hazır olan herkesin siyasal ve ahlakî yükümlülüğü olarak gördüğümüz bir görevdir.

Sanıyoruz ki, merkezî görev, işçi sınıfının çıkarlarını program biçiminde dile getirmek ve bu çıkarlara kitlelerin bilincinde hayat vermektir. Bu, program tartışmalarını gerektirir. Hedef, işletmelerdeki iş-

çi topluluklarını kendi çıkarları için mücadelede birleştirmek olmalıdır. Bunun için, grev eylemleri gerekir. Gelecek açısından görev, işçi sınıfını kendi partilerinde ve sendikalarında örgütlemektir. Bize kızıyorlar. Bu arada bize, illegal faaliyetlerin, yasalara aykırı eylemlerin söz konusu olduğu suçlaması yöneltiliyor. Oysa biz eşyayı adıyla çağırmaya çalışıyoruz. Ne grev ne de programlar koymak kanunen yasaktır ve ne de onlar üzerinde tartışmalar. Buna karşılık, merkezî siyasal bürokrasinin devraldığı ya da kendisinin getirdiği yürürlükteki ceza yasaları, onun böyle bir faaliyeti polis marifetiyle izlemesine izin veriyor. Ülkemizde 1932 yılından kalma, yarı-faşist «Sanacja» diktatörlüğünün aleti olan bir Ceza Yasası (KK) ve totaliter Stalinist diktatörlüğün aleti olan Küçük Ceza Yasası (MKK) yürürlüktedir. Her ikisi de, özellikle Küçük Ceza Yasası, o kadar genel tutulmustur ve o kadar lastiklidir ki, pratikte devlet iktidarına keyfilik tanımaktadır. Bu nedenle, grev yasak olmadığı halde, bir grev önderi kanun namına cezalandırılabiliyor. Tartışmalar caiz olduğu halde, tartışmaya katılan bir kimse kanun namına mahkûm edilebiliyor. Herkes mektup yazdığı halde, bir mektubun yazarı mahkeme önüne çıkarılabiliyor. Oysa konunun hukukî yönünden söz edecek olursak, Anayasanın yasaların temeli olduğuna değinilmeden geçilemez. Ceza hukuku, özellikle Küçük Ceza Yasası (MKK), Anayasa ile açık bir şekilde çelişme içindedir; Anayasanın yürürlüğe girmesinden daha önce çıkarıldığı halde, gene de geçerlidir. Sansür Anayasaya aykırıdır. Basın ve toplanma özgürlüğünün fiilen kaldırılması Anayasaya aykırıdır. Merkezî siyasal bürokrasinin hakimiyetinin kendisi Anayasaya aykırıdır. Anayasa hukuku açısından, grevler, siyasal tartışmalar, program oluşturmak ve işçileri örgütlemek, yürürlükteki hukukla çelişmiyor, fakat hakim olan hukuk-dışılıkla çelişiyor.

Hareket nedenimiz elbette Anayasayı savunmak değil, fakat işçi sınıfının ve toplumun kurtuluşu için mücadeleye bağlanmamızdı ve bugün de bağlı olmamızdır. Bununla birlikte yasalara aykırı davranmakla suçlanıyorsak, hukukun iktidar sahipleri ve onların savunucuları tarafından keyfî olarak uygulandığını berraklaştırmak zorundayız: Uygun olan, geçerlidir. Öyleyse gerçekte hukuka aykırı bir davranışta bulunmakla değil, fakat tekelci-bürokratik devlet iktidarının keyfî yasaklarına uygun olmayan bir davranışta bulunmakla suçlandık. Yalnız devlet iktidarının izin vermeyi uygun gördüklerinin yapılmasına izin veren, böylece itaati en yüksek fazilet derecesine yükselten bir ahlak türü, hem üstlendiğimiz bağlantı hem de benimsediğimiz gelenek temelinde bize yabancıdır. Yeraltına itilen illegal Polonya Komünist Partisi (KPP), burjuva devlet iktidarının yasağına rağmen faaliyette bulundu. Ve ortaya çıkan totaliter Stalinist diktatörlüğe karşı SSCB'deki sol komünist muhalefet, tekelci-bürokratik devlet iktidarının yasağına rağmen faaliyette bulundu. İşçi sınıfının kurtuluşu için mücadelede halk düşmanı diktatörlüklere karşı ayaklanan bütün gruplaşma ve partiler böyle davrandılar. Sınıf mücadelesiyle ilgilenmeyen ve bugün Marksist bir tahlili çağdışı kabul edenler, ama bize parti sansürüne karşı çıktığımız için saldırmış olanlar ve bugün bize devlet iktidarının istediği disiplini çiğnediğimiz için saldıranlar, büyük bir düşünce kargaşası içindedirler. Dogmatik Marksizmle eğitilmiş olarak Marksizmi reddettiler, fakat aynı zamanda dogmaya sarılıyorlar. Marksist sınıf teorisinin değeri konusunda kuşkuya düştüler, ama partide hizipler olamayacağı ve devlet iktidarına itaatle borçlu olunduğu konusunda kuşku duymuyorlar.

Bu mektubun, kendi içeriği konusundaki yanlış bilgileri çürütmeye katkıda bulunacağını ve parti ile üniversitedeki Gençlik Birliği (ZMS) üyelerinin tez-

lerimiz üzerinde nesnel bir tartışmaya girmelerini kolaylaştıracağını düşünüyoruz. Polonya Birleşik İşçi Partisi Üniversite Komitesinin ve Gençlik Birliği Üniversite Yönetiminin, Açık Mektubumuzun özel nüshaları ellerine geçtikten sonra, mektubun asıl alıcılarının örgütlerdeki ilgilenen üyelerin içeriği öğrenmelerine, bu kez izin vereceklerine de gönülden inanmak istiyoruz.

Resmî makamların bu mektuba idarî araçlarla cevap verip vermeyeceklerini ya da bize karşı bir dava açıp açmayacaklarını elbette bilmiyoruz. Bununla birlikte, bizi saflarından atmış olan siyasal örgütlerin bütün üyelerine görüşlerimizi ve davranış nedenlerimizi açıklamak için, bu örgütlere açık bir mektupla başvurmak hakkımızın bulunduğu inancındayız.

Jacek Kuron

ÖNEMLİ YAZILAR

1977 - 1984

BİR EYLEM PROGRAMI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
1977

Şu sıra bugünkü ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalımın ne kadar derin olduğu enine boyuna anlaşılmıştır. Bütün ülke, özellikle et ve et ürünlerinde yiyecek darlığı çekiyor. Aynı durum kömür, elektrik vb. için de geçerlidir. Köylülerin henüz yeniden daha büyük bir domuz besiciliğine girişmedikleri, bu nedenle beslenme alanında durumun en azından bu kesimde gelecek yıl boyunca muhtemelen düzelmeyeceği söyleniyor. Resmî makamların dışardan büyük miktarlarda et satın aldığı gene herkesçe biliniyor. Bu alımlar, beslenme bunalımının çözümüne önemli katkılarda bulunmaksızın, daha bugünden devasa boyutlardaki dış borçlarımızı büyütüyor.

Hükümet, ekonominin memnuniyet verici bir şekilde işlemesi için reformların ne kadar zorunlu olduğunu uzun zamandan beri vurguluyordu. Bu reformlardan en önemlisi, fiyat yapısındaki değişiklik olmalıydı. 24 Haziran 1976'da açıklanan radikal fiyat artışları, grevlerin, kitle gösterilerinin ve toplumsal kaynaşmaların baskısıyla geri alındı. 13 Temmuz 1976'da ilan edilen ve daha az etkili fiyat yükselişle-

ri içeren daha sonraki bir plan da, açıkça köylük alanın görüşüne uymak arzusuyla gene geri alındı. Hükümet, aynı zamanda en az bir yıl, hiçbir uzun süreli değişiklik düşünülmeyeceğini bildirdi.

O zamandan beri, hükümet makamlarının ve güvenlik örgütünün yönetimden gelen emirlere her zaman uymadıkları, Birinci Sekreterin belli açıklamalarıyla berraklaştı. Doğrudan Haziran olayları dolayısıyla başlayan terör kampanyası bunun bir örneği olarak gözüküyor. Kurbanların keyfî olarak saptanması yanında baskı önlemlerinin genel doğrultusu, güvenlik örgütünün hükümet talimatlarının çok ötesine gittiği anlamına geliyor. Kampanya, kısa süre önce, Polonya'daki ve yurtdışındaki kamuoyunun baskısıyla tavsadı. Gene de bu olay, baskı altında öylesine bölük pörçük ve açık cereyan etti ki, bu suretle hükümetin itibarı artmış olmadı.

Devletin elindeki iletişim araçları asıl sorunları tartışmıyorlar. Bu sorunlara resmî açıklamalarda bir kez bile değinilmedi. Halka herşeyin yolunda gittiği ve hükümet politikasının doğru olmanın da ötesinde, tereddütsüz desteklendikleri için kamuoyunca da doğru görüldükleri söylendi. Bu apaçık yalanın ekonomik bunalımdan kaynaklanan günlük zorluklardan daha büyük toplumsal öfkeye yol açtığı gözüküyor.

Genel olarak söylenecek olursa, hükümetin hareket yeteneği, öfkeli bir halkın baskısı sonucu hissedilir ölçüde zayıflamıştır. Hükümete derin bir güvensizlikle cephe alan ülke, kendisine dayatılan şartları kabul etmeye artık yatkın değildir. Böyle bir durumun zorunlu sonucu olan baskı, derhal bir felakete ve hesapta olmayan uzun süreli sonuçlara yol açma tehdidini getiriyor.

Siyasal muhalefet, 1976-77 anayasa tartışmalarından bu yana gittikçe aktifleşti. Bu muhalefet, resmî makamların kendi politikalarının trajik sonuçlarının suçunu muhalefetin üzerine attığı bir sırada, artık

belli ölçüde siyasal sorumluluk üstlenmelidir. Bu durumda, bizim için mümkün olan biricik iş, bunalımın uygulanabilir ekonomik, toplumsal ve siyasal çözümlerini sunan bir program hazırlamaktır.

Muhalefetin üyeleri, değişik görüşleri, değişik ideolojik temelleri ve değişik siyasal bağları olan insanlardır. Bir ortak yanları vardır: Hepsi bizim bugünkü politik-ekonomik sistemi hedef alıyorlar. Ortaya çıkan bunalım, bir kerelik bir olay değildir; sistemin zorunlu sonucudur.

Bu nedenle sistemi genel olarak tanımlamaya başlamalıyız. Buna bağlı olarak muhalefetin amaçlarını tartışacağız ve muhalefetin çalışmak zorunda olduğu koşulları tahlil edeceğiz. Bütün bir savaş sonrası dönem boyunca, aktif ve genel bir muhalefetin varolduğunu gösterebileceğimi ümit ediyorum. Dıştan gelen ve özellikle savaş durumlarında tehlikeli olan sürekli bir tehdit altında olma bilinci de, bu muhalefetle birlikte devamlı gelişti. Bu tehdidin özelliğini, herşeyden önce bugünkü bunalımın gelişmesi içinde açıklamak istiyorum. Son olarak, bir program için, bir dış müdahale tehlikesini büyütmeden, bunalımın aşılmasına yardım edebilecek bazı öneriler formüle etmeyi deneyeceğim.

Elinizdeki metin, 3 Kasım 1976 günü evimde arama yaptıkları sırada güvenlik kuvvetlerince el konan daha önceki bir yazının çabucak ve kısaca yeniden yazılması denemesini ifade ediyor.

Son yirmi yılın akışı içinde, düşüncelerim önemi olan belli noktalarda dikkat çekici ölçüde değişti. Hakim olmalarını istediğim esas değerlere bağlı kaldım. Ancak amaçlarımıza en iyi ve en uygulanabilir yöntemle ulaşma konusundaki görüşlerim değişti.

Okuyucularıma, ilerde bu metni içerdiği düşüncelerin gelişmesini tahlile devam ederek genişletip sunabileceğimi umut ediyorum.

Polonya'nın bugünkü toplumsal-ekonomik sistemi, parti ve hükümetin, insanların hayatı üzerinde mutlak iktidar sağlamasına en uygun koşulların bir toplamı olarak nitelenebilir. En azından teorik olarak ülke son ayrıntısına kadar merkezî iktidarca yönetiliyor. Herkesin çalışma hayatı, toprak sahibi köylüler dışında, kesinlikle birleşik iktidara tabidir. Aynı iktidar, radyoyu, televizyonu, basın ve yayın işlerini, okulları, polisi, mahkemeleri, üniversiteleri, araştırma kurumlarını, spor derneklerini ve örgütlü serbest zaman kurumlarını elinde tutuyor. Çalışmada, boş zamanımızda, okurken, seyrederken, öğrenmek ve bilmek isterken de aynı merkezî iktidara tabiyiz. Bu koşullar son otuz yıldır ülkemize hakimdir ve çokları bu durumu kaçınılmaz ve sürekli görüyor. Bu kanı, yalnız politik gerçekliğin gözlemine değil, aynı zamanda endüstri, tarım ve ev işlerindeki günlük görevlerin yürütülmesinde kazanılan ve daha büyük toplumsal ilişkiler içinde görülen deneyimlere de dayanıyor. Bütün bu görevlerin temelinde, bu işlerle uğraşanların pek iyi bildiği açık bir amaç ve yürümeyen yöntemler vardır. Bu koşullarda yönlendirme rolü, işbölümü yapmak ve uygulamayı gözetlemekten ibarettir. Açıktır ki, böyle bir durumda herkes işi kendi tarzında yapsaydı, hiçbir yere ulaşılamazdı.

Bir ülkenin siyasal hayatının bambaşka olduğunu vurgulamak, asla yeterli olamaz. Burada sözkonusu olan kesinlikle bir (veya birçok) günlük iş değildir. Bir toplumda tek tek üyelerin işbirliğinin, onlardan herbirini hiç olmazsa ilke olarak kendi çabalarını sonuca ulaştırabilmeye yöneltmesi gerekirdi. Başka bir deyişle, bir toplumda işbirliği, o toplumun üyelerinin herbirinin kendi amaçlarını gerçekleştirme fırsatıdır. Toplumsal işbölümünün iyi işlev gör-

düğünden, ancak tek tek herkesin çalışma amaçlarına ulaşma koşullarını yarattığı zaman söz edilebilir. Elbette tek tek bireylerin çalışmaları, çeliştikleri ölçüde birbirlerinden farklılaşırlar.

Eğer toplumsal işbölümü iyi işliyorsa, bütün üyelerin genel politika üzerinde etkide bulunma olanakları vardır. Ortak bir toplumsal özdeşliğe, ancak bütün üyeler bir işbölümünün önkoşullarının saptanmasına katılabiliyorlarsa ulaşılabilir. Bu koşullar nasıl görünürler?

Bir kez öncelikle bütün ilgililerin diğer üyelerin amaçları ve çabaları konusunda tam bilgileri olmalıdır. Herkes görüşlerini bildirebilmek için araçlara sahip olmalıdır.

İkincisi, karşı görüşlerden insanlar arasında belli ölçüde bir uzlaşma, ancak onların kuvvetleri karşılaştırılabilir oranda ise olanaklıdır. Eğer halen bu ülkede olduğu gibi, iletişim araçları, yalnız, aynı zamanda herkesin işvereni olan hükümetin savunduğu görüşleri yayıyorsa, o zaman bir uzlaşma olanaklı değildir. Eğer bir yanda, işveren, sendika, parti, yasakoyucu veya yürütme rolündeki devlet ve diğer yanda yalnız ve yalnız iş yapan rolündeki tek tek bireyler pazarlık yürütüyorsa, bu uzlaşma için hangi olanaklar vardır?

Devletin iş, haberleşme ve örgütlenme tekeli, onun her bir insanın bütün hayatını tam anlamıyla denetlemesini olanaklı kılan koşulları yaratıyor. Aşağıdaki notlarda, bu temele dayanan sistemi Totalitarizm diye adlandıracağım.

Totaliter bir sistemde iktidar halktan ayrılmıştır. Birşeylere girişebilme, düşünce ve kararlaştırma iktidarı, bütünüyle ve yalnızca hükümettedir. Halk bunun için kesinlikle hiçbir kişisel hakkı olmayan şekilsiz bir kitle haline gelmelidir. Sistem, millet olarak yaşamamızı tehlikeye sokuyor ve eğer biz millî egemenlik deyince milletin kendi geleceğini belirleme

yeteneğini anlıyorsak, sistem bunu kaçınılmaz olarak yıkmak zorundadır.

Totaliter sistem, Polonya'ya otuz yıldan fazla bir zaman önce, batı devletlerinin, özellikle ABD'nin ve Büyük Britanya'nın sessiz kalmasıyla Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetlerince dayatıldı. Sistemin istikrarı, Sovyetler Birliği'nin daha şimdiden üç kez kanıtladığı, kurtulma girişiminde bulunan her ülkeye sistemi zorla dayatmaya hazır oluşuyla sağlanır. Eklemek zorundayız ki, Polonya hükümetinin bütün önemli kararlarda Sovyetler Birliği yönetiminin onayını almak zorunda olduğu görüşü ciddi nedenlere dayanıyor. Polonya devleti egemen değildir. Bu durum, halkımızın düşüncesine göre siyasal hayatımızın temel olumsuzluğudur. Milletin devlet içinde daha büyük egemenliği, devletin kendisinin daha büyük ölçüde egemen olmasına yol açardı. Her bir ülkenin hükümeti, bütün dış etkenleri dikkate almaksızın, ancak kendi halkına bağımlı olduğu ölçüde egemendir. Sisteme karşı ve halkın devlet içinde daha geniş özgürlüğü için mücadele yalnız halk için değil, aynı zamanda devlet için de daha çok bağımsızlık anlamına gelir. Bununla birlikte halkın egemenliğini uygun ölçüde büyütmeksizin, totaliter bir devletin bağımsızlığını büyütmek de mümkündür. Bireylerin çabalarını kısıtladığı ve yerel olarak sınırlı bir ekonomik, sayısal ve siyasal bunalıma yol açtığı için, totaliter sistemin kendisinin toplumsal olumsuzluğun nedenini oluşturduğu burada mümkün olduğu kadar vurgulanmalıdır. Bu açıdan kararların Varşova'da veya Moskova'da alınması farketmez.

Özetlersek: Benim gözümde siyasal muhalefet aktif olarak ve bilerek totaliter sisteme direnen ve millet ile devletin bağımsızlığı için mücadele eden bireylerden oluşur. Aynı zamanda totaliter sisteme direnmeksizin, yalnızca devlet bağımsızlığını kazanmak isteyenleri muhaliflerden saymıyorum.

Ancak amacımızın çok esaslı bir tahlili iyi düşünülmüş planlara yol açar. Amaçlarımızın genel bir tanımı, aşağıdaki paragraflarda veriliyor: Muhalefet, Polonya halkının ve Polonya devletinin egemenliği için mücadele ediyor. Coğrafi ve politik durumumuz karşısında bugün amaçlarımızın tam olarak gerçekleştirilemeyeceğini söyleyenlere katılmakla birlikte, bu tanımı her an için korumak istiyoruz. Bugün amaçlarımızı tam olarak gerçekleştiremeyişimiz, bu amaçları şimdi formüle etmekten vazgeçmeyi gerektirmez. Her koşulda, daha önce söylendiği üzere, bir halkın egemenliği, eğer bütün millet mücadeleye katılıyorsa kazanılabilir. Her türlü özgürlük düşüncesini şimdilik bir kenara bırakmaya hazır olan «akıllı» bir millet, gelecekte özgürlüğü yeniden kazanma olanağını belki de hiç bulamaz. Bir kez, bir millete ait olma bilinci kaybedilince, ona bir daha kolay kolay erişilemez. Böyle bir kadere katlanma eğiliminde değiliz ve bizi bağımsızlığa götürecek uygun bir programı sürekli olarak arıyoruz.

Önerilerimizi amaçların tanımlanmasıyla, yani bağımsızlığın kazanılması için gerekli olan dış ve iç koşullarla sınırlı tutamayız. Bu, reformlar planlayan bir hükümet için yeterli olabilir, fakat biz daha fazlasını yapmalıyız. Genel bir katılımla bugün girişilebilecek görevleri saptamalıyız. Önerdiğimiz toplumsal sistemde, siyasal işlerin saptanmasına olabildiğince büyük sayıda insan katılacağı için, şimdiden bu yönde bir şeylere girişmeliydik ve bundan çıkacak öneriler genel bir tartışmanın sonucu olmalıydı. Tek tek hiçbir grup ve insanın, başkasına bitmiş bir programı dayatmaya yetkili olmaması gerekirdi. Herkes tartışmaya katılmalıydı ve eğer bu irdelemeler benim katkım olarak görülebilseydi, bundan memnun olurdum.

Milli egemenliğin koşullarını tam olarak saptayabilmek için, kamuoyu, önerilen anayasa değişikliklerine karşı bir protesto hareketinde birleştiği zaman, 1976-77'de anayasa sorunları üzerine yapılan bir tartışmaya göndermede bulunacağım. Esas itirazlar, partinin devlette ve Sovyetler Birliği'nin Doğu Blokunda oynadığı önderlik rolünün biçimsel olarak tanınmasıyla ilgiliydi. Başka bir deyişle kamuoyu, Polonya devletinin ve Polonya milletinin egemen olmayışının biçimsel kabulüne karşı çıktı. 40.000 kadar insanın aktif olarak desteklediği söylenen «59'ların Mektubu»nu, bu hareketin en önemli belgesi olarak görüyorum. Hareket bir dizi belge yayınladı. «59'ların Mektubu», gerçi biçimsel olarak yalnız imzalayanların görüşlerini yansıtıyorsa da, elbette hareketin temel fikirlerini en yetkin biçimde belirtiyordu.

«59'ların Mektubu»nu önemi nedeniyle tam olarak aktarıyorum:

> «**Polonya Birleşik İşçi Partisinin 7. Kongresi Genel Çizgisi**, belli anayasa değişiklikleri önerdi. «Helsinki Konferansında Polonya hükümeti ve diğer 34 ülke İnsan Hakları Bildirisini resmen onayladılar. Buna bağlı olarak, bizim hükümetimiz temel özgürlükleri kabul edecek sandık. Halkın tarihinde ve insanların hayatında yeni bir sayfa açılacaktı. Olay bizce çok önemlidir ve bizler aşağıdaki hususların Anayasaya ve onu izleyen yasalara alınmasını son derece acil görüyoruz.
>
> «**Vicdan ve din özgürlüğü**
>
> «Bu özgürlükler bugün güvence altında değildir. Çünkü kamusal kuruluşlardaki ve idaredeki, toplumsal örgütlerdeki ve ülkenin ekonomik hayatındaki daha yüksek mevkiler, belli insanlara yalnızca bir dine açıkça inandıkları ya da res-

men kabul edilenden başka görüşlere sahip oldukları için kapalıdır. Böyle görevler, bütün yurttaşlara açık olmalıdır ve atamalar yalnızca meslekî uygunluğa, yeteneğe ve kişisel dürüstlüğe bağlı olmalıdır. Bütün inanç topluluklarının serbestçe kendi dinlerini uygulamalarına ve ibadet yerlerini inşa etmelerine izin verilmelidir.

«Çalışma özgürlüğü

«Devlet biricik işveren olduğundan ve sendikalar pratikte bütün iktidarı kullanan partiye tabi olduklarından, çalışma özgürlüğü yoktur. Bu durumda, 1956'da ve 1970'te görüldüğü gibi, işçilerin çıkarlarını savunmaya yönelik her girişim ciddi huzursuzluklara ve kan dökülmesine yol açabilmektedir. İşçilerin durumu, devlet ve partiden bağımsız olan kendi temsilciliklerini özgürce seçmeleriyle düzeltilebilir. Aynı şekilde grev hakkı güvence altına alınmalıdır.

«Söz ve haberleşme özgürlüğü

«Bu özgürlük olmaksızın, millî kültür özgürce gelişemez. Basılı söz, eskiden beri sansüre tabidir. Yayınevleri ve iletişim araçları devlet yönetimindedir. Bu nedenle kamuoyu, hükümetin kararları hakkında bilgi ve görüş sahibi olmak durumunda değildir. Resmî makamlar kamuoyunun resmî uygulamalar karşısındaki görüşünü bilmez. Yayındaki devlet tekeli ve sansürün, edebiyat ve sanatın toplumsal önemi üzerinde özellikle ağır etkisi vardır. Sendikalar ile sanat derneklerine, yazarlara ve dinî birliklere kendi yayınlarını çıkarma olanağı verilmesi büyük önem taşır. Sansür kaldırılmalıdır. Yasaya aykırılıklardaki sorumluluklara, basın yasasına uygun olarak mahkemelerce karar verilmelidir.

«Araştırma özgürlüğü

«Araştırma personelinin seçimi ve araştırma konularının saptanması, politik düşüncelerle hareket eden iktidar sahiplerinin elinde olduğundan araştırma özgürlüğü yoktur. Yüksek okul kurumlarına özerklik geri verilmelidir. Aynı şekilde akademik topluluğa özyönetim hakkı tanınmalıdır.

«Temel hakların yürürlüğe girmesi, bir partinin devlet sistemi içindeki önderliğinin anayasada tanınması önerisiyle bağdaştırılamazdı. Böyle bir tanıma, millet tarafından kontrol edilmeyen ve millete karşı sorumlu olmayan partiye, bir hükümet organı rolü verilmesi sonucunu doğuracaktı. Böyle bir çerçeve içinde, parlamentoyu egemen, hükümeti en yüksek yürütme gücü, ya da yargıyı bağımsız görmek mümkün olmazdı.

«Bütün yurttaşların temsilcilerini, genel, doğrudan, eşit, gizli ve nisbî seçimle atamak ve seçmek hakları gerçekleştirilmelidir. Mahkemelere yürütme karşısında bağımsızlık sağlanmalıdır ve parlamento gerçekten egemen yasama gücü haline gelmelidir.

«Temel haklara saygısızlığın, kollektif bilincin yıkımına, toplumsal bağların çözülmesine ve son olarak ortak bir varlığa ait olma duygusunun dağılmasına ve millî geleneğin çökmesine yol açabileceğini sanıyoruz. Bu, milletin köklü varlığına karşı bir tehdidi ifade eder.

«Hepimizin, ülkemizin kaderinden sorumlu olduğu inancıyla görüşümüzü ve taleplerimizi açıkladık. Temel hakların Helsinki Konferansında tanınması ve onaylanması, uluslararası önemdedir: Özgürlük olmayan yerde, barış ve güvenlik de olamaz.»

* * *

Yukarda aktarılan belge, bir temel özgürlüğün adını anmıyor: Birleşme özgürlüğünün. Elbette gruplaşma özgürlüğü, basın ve yayın özgürlüğü de işçilerin çıkarı için gereklidir. Genel, doğrudan, eşit, gizli ve nisbî temsilli seçim sisteminden söz ediliyor. «Nisbî temsilli seçim», her siyasal partinin aldığı oy oranında sandalye kazanması demektir. Açıktır ki, nisbî temsil sistemi, birleşme özgürlüğünü şart koşar.

Bu çok basit açıklama eklenmese de, «59'ların Mektubu»nun, parlamenter demokrasi olarak bilinen toplumsal-siyasal bir sistem önerdiği açıktır.

Sistem, yasama, yürütme ve yargı arasında bir kuvvetler ayrımına dayanıyor. Özgür seçimle belirlenen yasama, devletin kapsadığı ve örgütlediği ölçüde toplum hayatının ilkelerini ve amaçlarını gözetir. Yasama, herbirinin kendi programı olan farklı siyasal birleşmeler içinde yer alan üyelerden oluşur. Partiler, sırf programlarına toplumda belli ölçüde destek bulmak zorunluluğu nedeniyle olsa bile, toplum içinde birbirinden ayrılan ve birbiriyle çelişen akımları ifade ederler. Yürütme (parlamentonun onayladığı ve denetlediği bir programı olan ve gene parlamentoca belirlenmiş bir hükümet), toplumsal işbirliğinin güçlerini örgütler. Hükümet, seçmenler tarafından açık olarak devredilmiş haklarla iyice sınırlanmış hakları kullanır. Bu haklar, parlamentonun ve yargının haklarıyla tekrar tekrar dengelenir. Hükümetin, parlamentonun ve yargının görevleri, seçmenlerin haklarına uyar. Hükümet, parlamentonun yürütme organıdır. Parlamento siyasal partilerin forumudur. Ve her üçü, söz, toplanma ve seçme özgürlüğünü korurlar.

Parlamenter bir demokrasi, böylece söz ve birleşme özgürlüğü koşullarında, toplumun üyelerinin birbirleriyle çelişen çabalarının özgür seçimler yoluyla ifadesini bulduğu sistem olarak nitelenebilir. Toplumsal işbölümü, çeşitli siyasal gruplar memnuniyetleri-

ni topluca ifade ettikleri ve çelişmeler herkesçe kabul edilebilir uzlaşmalarla çözüldüğü sürece iyi işler. Bu sistemde, bir parlamento bunalımı, toplumsal bir bunalımı ifade eder.

Totaliter bir sistem, hiçbir toplumsal bunalımı çözemez, onun üstünü örter ve böylece uzun süreli çözümleri olanaksız kılar.

Parlamenter demokrasiye, birçok siyasal hareketin yüzyıllar boyu süren arayışlarıyla Avrupa'da ulaşıldı. Bizim 15., 16. ve 18. yüzyılın sonundaki (özellikle 1791 Anayasası) kendi anayasa deneyimlerimizden bazıları, ortak çabalara önemli bir katkıyı temsil ederler. Şüphesiz parlamenter demokrasi, geride arzulanacak daha çok şey bıraktı. Bu sistem, herkesin amaçlarına ulaşmasının koşullarının gerçekleşmesi ve toplumsal işbirliği için bir temel yaratılması gerektiğine göre, elbette bugüne kadar denenen siyasal sistemlerin gene de en iyisidir.

Bu sistem en başarılı bir biçimde tüketim alanında işlediğinden, tek tek insanların amaçlarını pratiğe geçirmeleri ile sistemin etkisi arasında bağ kuruyorum.

Başka deyişle, parlamenter demokrasi bireylerin arzularının yerine gelmesi koşullarını yaratmayı başardı. Ama bu koşullara, çalışan insanların ulaşmasını başaramadı. Devralınan bu problemin çözümünün insanlık için belirleyici önemde olduğu kanısındayım. Açıklığa kavuşturmak isterim ki, ben şahsen parlamenter bir sistemde, doğrudan demokrasiden yana olurdum ve bunun gerçekleşmesi umudunu veren her harekete katılırdım. Parlamenter demokrasi olmadığı zaman, doğrudan demokrasi biçimlerinin gerçekleşmesi için her girişimin, iyi ve kötü günleri olan devlete bırakılmış olması üzerinde elbette düşünmeliyiz.

Eğer işyerindeki yabancılaşmanın giderilmesinde belli bir başarıdan söz edebiliyorsak, bu parlamenter

demokraside oldu. Totaliter bir sistem, emekçi ya da burjuva olsun farketmez, bireyin bütün özgürlüğünü yıkıma uğratır. Öte yandan parlamenter demokrasi, kişisel özgürlüğü kısıtlayan etkenlerin zayıflamasının koşullarını yaratır.

Polonya hükümetinin kamuya açık siyasal haberleşmenin tek biçimi olan resmî propagandasında, parlamenter demokrasi sürekli «burjuva demokrasisi» olarak nitelenir ve yandaşlarına üretim araçları üzerinde özel mülkiyete geri dönmek istedikleri için sık sık hücum edilir. Bunun gibi ya da başka hallerdeki hatalı haberlerin kasıtlı mı yoksa belirsizlik ürünü mü olduğundan emin değilim, fakat elbette bu tür iddialar gerçekten çok uzaktır.

Birincisi, üretim araçları üzerindeki mülkiyet hiçbir şekilde parlamenter sisteme bağlı değildir. Ama tek tek insanların amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlamak, elbette bu sistemin ayrılmaz parçalarından biridir. Bu nedenle örneğin ağır endüstride özel mülkiyete dönüşün mümkün kılınması için, çoğunluğun bu arzuyu dile getirmesi gerekirdi. Bugün şüphesiz bir haddehanenin ya da bir maden işletmesinin özel sahibi olsalar, bundan hoşlanacak bazı kimseler vardır. Ancak bunların güçlü destek bulmaları elbette beklenemez.

İkincisi, bazılarının «kapitalist» adını verdiği gelişmiş endüstri ülkelerinde, özel mülkiyette bulunan üretici sermaye çok az büyüklüktedir. Bugün endüstriye, bir grup insana ait olan ve başka birileri tarafından yönetilen dev örgütlenmeler hükmediyor.

Polonya'da parlamenter demokrasinin kabulü, hâlen yalnız sözde halka ait olan endüstriyi nasıl işleteceğimiz gibi bütünüyle yeni bir problemi ortaya koymaya zorlardı. Sorumluluk bilincinde olan Polonya'lı ekonomi bilim adamlarının çoğunluğunun, girişim yönetimlerinin ademî-merkezileşmesini önerdikleri doğrudur. Fakat onların da düşüncelerindeki ha-

reket noktası, bugün hâlâ, son kertede iktidarın merkezî iktidarda kalmasıdır. İktidarı kimin kullanması gerekirdi? Merkezî hükümet gücünün yürütme kolunun mu? Şüphesiz halkın iktidarı yürütmeye karşı ne kadar güçlü olacaksa, devletleştirilen mülkiyet gerçekte o ölçüde halkın mülkiyeti haline gelir. Ama bu koşullarda, bütün işçilerin işvereni olarak yasamaya ve böylece sendikalara, siyasal gruplara ve son olarak tüm topluma yürütme organı hükmetmeyecek miydi? Böyle bir duruma düşme korkusu, muhtemelen, halen çok sayıda nüshası ülkede dolaşan bir programın (program 44) yazarlarınca önerilen çözümü dikte etti. Bu programda ekonominin yönetilmesi ile yürütmeden, yasamadan ve yargıdan etkilenmesinin ayrılması talep ediliyor. Bu ilginç öneriler, gene de tıpkı endüstrinin belediye yönetiminin vekilleriyle ve işçi konseyleriyle yönetilmesini öneren bir plan gibi, belli kuşkulara yol açıyor. Burada sorunun açıkça belirlenmiş bir çözümünü sunmak istemiyorum. Yalnız bu sorun değil, fakat çok sayıda başka sorunlar da, daha uzun süre tartışma, deneme ve sınama konusu olmaya devam etmelidir. Tekrar etmek isterim ki, ülkenin geleceği konusundaki önerilerin hazırlanmasına katılan insanların sayısı ne kadar büyük olursa, bütün milletin görüşlerinin yansıtılması ihtimali o kadar yüksek olur.

Totaliter Sisteme Karşı Direnme ve Millî Direnme Hareketi

Hakim totaliter sistemin en önemli özelliğinin insanların hayatı üzerinde tam bir iktidar sağlama çabası olduğunu saptadım. Sistemin temelinde yatan bu eğilim, sistemin işlediği koşullar aracılığıyla güçlendirilir. Halkın siyaset üzerindeki etkisi, sistemin tanımı gereği çok sınırlı olduğu için, ülkenin toplumsal hayatına aktif katılımı da azalır. Varolan işbirliğinin

bütünüyle merkezî hükümet erkinin insiyatifine ve doğrudan yönetimine bağlı olduğu buradan çıkar.

Direnme, zaman zaman kişisel çıkar sağlamak amacıyla örgütlenen ve malî dolandırıcılıklar ile yolsuzlukları kapsayan yasadışı faaliyetler biçimini alabiliyor. Basın, bu tür olayların her yerde gündemde bulunduğunu ve en yüksek yönetim yerlerindeki kimselerin sözü geçen suçların güçlü baskısı altında olduklarını bildiriyor.

Direnme, daha büyük ekonomik bağımsızlık arzusunu ve millî zenginlikten daha büyük pay alma iddiasını da dile getirebilir. Direnmenin bu biçimi, yerel yönetim makamları ve ekonomik kuruluşlar tarafından uygulanır. Bu makam ve kuruluşlar, kendi altlarındaki kuruluşların bütçelerini ve kendi altlarındaki araçları yaparlar. Bunlar, yıllık sonuçları olabildiğince tahrif ederler ve kuruluşun varolan yedeklerinin miktarını olduğundan daha büyük ifade ederler. Özel tutkuları kullanırlar ve iktidar sahipleriyle politik oyunlar çevirirler.

Bunlarla birlikte başka bir direnme türü daha vardır: Açık örgütlü protestolar. Bu konuya daha ayrıntılı olarak gireceğim. Anlatılan direnme biçimlerinin ilki, doğal olarak toplumsal açıdan tahrip edicidir. Totaliter iktidara karşı koymak amacıyla kendi çıkarlarına hizmet eden insanlar, aynı zamanda bütün topluma zarar verirler. Aynı şey, ikinci yöntem için de geçerlidir. Bununla birlikte üçüncü yöntem, dayanışmaya dayanır. Birinci ve ikinci durumda tek tek bireylerin ve milletin onur ve ahlâkına karşı çalışılırken, üçüncü yöntem, millî özsavunmanın bir türüdür. Daha açıkçası çeşitli merkezlerde toplanan protesto, ülkeyi birleştirir ve toplumsal bir hareket halini alır.

Toplumsal bir hareket, katılan herkesin kendi amacını, küçük bağımsız bir grupta çalışarak gerçekleştirdiği ortak faaliyetin bir biçimidir. Bu küçük

grupları, ortak bir amaç için birleştirir. Bunlar ortak bir eylemde birleşebilir ve sürekli olarak ya da yalnız bir eylem boyunca bir örgüte katılabilirler. Belli durumlarda, toplumsal hareketler kendi hükümet kurumlarını belirleyebilirler. Bunlar, ya bütün üyelerce seçilebilirler veya bazı hallerde kurulmuş olan gruplardan biri, kendisini belli bir amacı gerçekleştirecek komite olarak atayabilir. Katılan küçük gruplar elbette kendi amaçları yönünde faaliyette bulunma hakkını daima korurlar. Bunlar, seçimle belirlenmiş bir hükümet bünyesine tabidirler; ancak bu hükümetin kendi amaçlarını gerçekleştirmek için ortaya çıktığı görüşünde olsalardı, yalnız bunu yapacaklardı. Seçilmiş kurullar, hiçbir koşul dayatamazlar; hareketin çalışmalarını örgütleyebilmek için, genel destek için uğraşmalıdırlar. Başka deyişle, toplumsal bir hareket, hiyerarşik bir yapı kazansa da, en sonunda aşağıdan gelen insiyatiflere muhtaçtır. Toplumdaki görevlerin birçoğu toplumsal hareketlerin sorumluluğuna geçebilirdi. Parlamenter demokrasi bu tür hareketlerin özgürce gelişimini olanaklı kılar ve bunlar olmaksızın anlamsız hale gelir. Toplumsal hareketleri, hangi amaca sahip olurlarsa olsunlar, çocukları korumak ya da işçilerin çıkarlarını korumak istesinler farketmez, totaliter sistemler, onları devlet temsilciliklerine dönüştürmek yoluyla tahrip ederler.

Son otuz yılın deneyimi, totaliter bir devlete karşı protestodan doğan toplumsal hareketlerin, hükümetin bireylerin hayatını bütünüyle yönlendirme girişimlerine başarıyla karşı koyabildiklerini gösteriyor.

Polonya köylülerinin toprağın devletleştirilmesine karşı protestosu, bu türden başarılı bir hareketin örneğiydi. Hükümet 1950'lerin başlarında, bütün toprağı, toprak sahibi köylüleri kooperatife girmeye zorlayarak devletleştirmeye kalkıştı. Köylüler ürünlerinden büyük miktarları neredeyse yok pahasına teslim

etmek zorundaydılar. Böylece ülke tarımı bütünüyle yıkıma uğratıldı. Köylüler, ortak bir amaçta birleşmiş bir millî hareket gelişene kadar tek tek ve köy toplulukları halinde direndiler. 1956'da demokratik hareket devlet iktidarını sınırlayınca, köylüler kendi isteklerinden hareketle kooperatifleri dağıttılar. Hükümet, kısa süre içinde toprağın devletleştirilmesi düşüncesine tekrar yöneldi ve bu kez toprağı doğrudan hükümet çiftliklerine dönüştürmeyi planlıyor. Bugünkü beslenme bunalımının doğrudan nedeni, özel mülkiyetteki çiftliklerin gelişmesinin tabi olduğu kısıtlamalarda yatıyordu. 1976 baharında, parlamento hiçbir kazanç sağlayamayan köylülerin çiftliklerine el konmasını öngören bir yasayı tartıştı. Çiftliklerin özel seçimleri belediye yönetimine bırakılacaktı. Piskoposlar yasa önerisini öfkeyle protesto ettiler ve köylüler, bazı yerlerde devletin alım kurumlarına ürünlerini teslim etmekten kaçındılar. Bu arada boykot, büyük ölçülere ulaştı ve ülkenin belli bölümlerinde kendine özgü bir örgütlenmeye yol açtı. Bu, özellikle, 1937 yılı köylü mücadelesinin anılarının hâlâ canlı olduğu bölgede geçerlidir.

Köylü hareketi, kişisel ve özel ihtiyaçlardan doğdu; fakat özel mülkiyeti savunurken köy hayatının bağımsızlığının da temsilcisidir ve tarımı çölleşmeye devam etmekten korur. Bu bütün toplumun iyiliğinedir.

Gene işçilerin kendi gerçek ücretlerini savunmak için yaptıkları protesto hareketlerini toplumsal açıdan olumlu buldum. Sık sık tek tek iş yerlerinde grevler patlak veriyor, fakat belki siyasal polis dışında hiç kimse genel istatistiği bilmiyor. Grevler, partinin, hükümetin ve sendikanın sırtlarını yasladıkları polis tarafından hızla bastırılıyor. Bu konuda genellikle şunlar yapılıyor: Resmî makamlar, doğrudan talepleri kabul ediyorlar, daha sonra polis gözetimine alınan grev önderlerini sokağa atıyorlar. Tek tek var-

diyaların yaptığı ya da tek tek fabrikalarda yapılan tecrit olmuş grevler büyük bir etkide bulunamıyorlar ve bu yüzden karşısındaki örgütlü güçlere karşı çok etkili olamıyorlar. Bu tür grevler, ancak bütün toplum devletin saldırısına uğradığı durumlarda önemli toplumsal hareketler haline geliyor. Ancak, tek tek fabrikalar arasında yeterli bağ olmadığından hepsi sık sık sokak gösterisinden öteye geçemiyor. Gene de grev, geçmiş otuz yılda üç kez toplumsal bir hareket düzeyine ulaştı : 1956-57'de, 1970-71'de ve 1976' da. İşçiler her üç olayda da büyük bedeller ödediler. Fakat daima başarılıydılar.

Daha önce söylediğimiz gibi, totaliter bir sistemde ekonomik bunalımların gerçek nedeni, toplumun tek tek üyelerinin genel siyaset üzerindeki etkilerinin sınırlanmış olmasıdır. Bu tür sınırlamalar sonucu endüstri işçilerinin çalışmaya ilgileri azalmıştır; kötü ve bu yüzden verimsiz çalışma yaparlar. Aynı zamanda bu, üretim ile tüketim arasında dengesizliğe yol açar. İşçiler grev yaptıkları ve resmî makamları boyun eğmeye zorladıkları zaman. kendilerine açık olan biricik yoldan toplumsal etkide bulunurlar. İdarî makam felce uğradığından doğal olarak bugünkü koşullarda bu yolu kullanamıyorlar. Bununla birlikte göreli ekonomik büyümenin olduğu her iki zaman dilimini (1956-60 ve 1971-75) güçlü bir grev dalgasını izlemesi herhalde rastlantı değildir.

Toplumsal bir protesto hareketinin üçüncü örneği inananların katolik kilisesini savunma faaliyetidir. Kilise ayinleri ziyaretlerini, dinî törenlere katılmaları, hac ziyaretlerini, cemaat faaliyetlerini ve aynı zamanda gösterileri ve kiliseleri ve kilise alanlarını savunmak için yapılan ayaklanmaları (örneğin 1959 yılında Nowa Hula gösterileri) ve hatta yasadışı kiliseler inşa edilmesini kastediyorum. Devletin kiliseye karşı politikası saklanamaz. Dinî uygulamada bulunan katoliklere karşı çok sayıda önlem alınmış-

tır ve aktif olarak harekete katılanlara uygulanan önlemler ise serttir. Gene de diğer Doğu Bloku ülkelerindeki kiliseler bağımsız olmadığı halde, Polonya'daki bağımsızdır; çünkü toplumsal bir kitle hareketini temsil eder ve kilise bağımsız olduğundan totaliter devlete etkili olarak karşı çıkabilir. Bu, kilisenin geçmiş 30 yıl sırasında herhangi bir zamanda siyasal amaçlar izlemiş olduğu anlamına gelmez. Bununla birlikte, bu demektir ki, kilise esaslı bir hıristiyan düşüncesinin ve tüm kültürümüzün bir unsuru olan kişi özgürlüğüne kısıtlamalar dayatan sisteme karşı koymak zorundadır. Katolik kilisesi, millî kültürümüzün dayandığı vicdan özgürlüğü ve insan onuru için, evrensel değerler uğruna mücadele ediyor.

Dördüncü ve son örneği, millî kültürümüzü yaratan düşüncenin ve araştırmanın bağımsızlığından yana olan yazarlar, öğretim kadroları ve sanatçılar veriyor. Onların çalışmaları, hem kendi vicdanlarına hem de betimledikleri gerçeğe bağlı olmalarını gerektiriyor. Onların her biri, çalışmalarını sansürden geçirmek zorundadır. Grup olarak, kovuşturmaya uğrayan meslektaşları için ve yayınlanmasından kaçınılan çalışmalar konusunda mücadele ederler. Birçok genç insan, öğrenciler ve din görevlileri aynı hareketin içinde yer alırlar. Bunlar, bağımsızlığı temel alan toplumsal düşüncelerle devlet tarafından bastırılmak yanında okulların öğrenim planlarında ve devlete ait iletişim araçlarında tahrif edilen millî tarihle uğraşıyorlar. Hareketin, resmî başarı kademelendirmesinden farklı kendi değerler hiyerarşisi vardır. Bu değerler hiyerarşisinde, gerçek, cesaret ve biraz da düzene uymamak geçerlidir. Toplumsal hareketin varlığı ve gücü oranında edebiyatımız, araştırmalarımız ve belli ölçülerde filmlerimiz diğer Doğu Bloku ülkelerindeki benzer kurumlardan daha az namussuzdur. Elbette sürekli sansürden geçecek şekilde yazma zo-

runluluğu nedeniyle berrak olmayan biçimde kinayelerle ve dar çerçevede ifade edilmesi yüzünden, millî kültürümüzün önemi kaçınılmaz olarak zayıflar. Demokratik ülkelerde yaşayan Polonya'lı göçmenler, özellikle Paris'teki Edebiyat Enstitüsü ve aylık dergisi Kultura bu tehlikeyi azaltmak için çok şey yaptılar. Bu Enstitünün yayınlarının nüshaları ne yazık ki Polonya'ya ancak çok az sayıda geliyor. Bu yüzden etkisi sınırlı kalıyor.

Dört farklı direnme hareketini anlattım. Bunlardan her biri totaliter devletin iktidarını göze çarpan bir başarıyla kendi tarzında sınırlıyor. Ancak eğer tek başlarına faaliyette bulunmak zorunda kalsalardı, hiçbiri başarılı olamaz, en azından bu kadar başarılı olamazdı. Dördünün hepsinin karşılıklı bağımlılığı ve 1956'dan beri devam eden varlıkları, toplumsal gerçekliğimizin önemli özellikleridir.

Bu açıdan bakılırsa, öğrenci ve aydın hareketinin 1968 yılındaki başarısızlığı çok öğreticidir. Resmî makamlar, hareketi tecrit etmeyi ve böylece altetmeyi başardılar. O zaman sistemi kabul edilebilir hale getirmek üzere reforme etmek için bir girişimde bulunan Partinin kendisi daha ciddi bir yenilgiye uğradı. Antisemitik olan ve askerî bir temel üzerine inşa edilen bir tür milliyetçi totalitarizm önerildi. Bu milliyetçi totalitarizmin popülist bir yankısı olacaktı. (Din görevlilerini hedef alıyordu ve çok sayıda eşitçi sloganlarla süslenmişti); istikrar getirmesi gerekirdi, çünkü polisin iktidarına ve baskı önlemleri uygulanmasına dayandı. Parti, anayurt sevgisi, sınıf bilinci, topluma hizmet gibi gerçek duyguları etkileyebilmeyi ve daha sonra onları bütün duyguların en tahrip edicisi olan kine dönüştürecek biçimde saptırmayı ümit etti. Yöntem iyi biliniyordu ve özellikle geçmişin faşist hareketleri tarafından pekâlâ denenmişti; aynı zamanda tehlikeliydi; ne kadar tehlikeli olduğunu, kendisine karşı çıkmayı deneyen öğrencileri yola

getirirken gösterdi. Başarısız kalmalarına rağmen, öğrenciler milliyetçi totalitaristlerin yüzlerini açığa çıkarmayı başardılar. Bu nedenle öğrenci hareketi, tarihî yönden bütünüyle önemsiz değildi. Bununla birlikte bu hareket, 1956'dan bu yana en sonunda başarısız kalan tek hareketti ve 1968'in bazı kayıpları bugüne kadar giderilmedi.

1968 Martıyla, yalnız başka direnme hareketlerini cesaretlendirmek için ilgilenen insanlar vardır. Gerçekten savaş sonrasının büyük dersi, yalnız kitlelerin iyi örgütlenmiş bilinçli hareketlerinin, millî varlığımızı ve kültürümüzü totalitarizmin yıkıcılığından koruyabileceğidir.

Siyasal Muhalefet ve Dış Müdahale Tehdidi

Benim siyasal muhalefet tanımım, çeşitli direnme hareketlerine katılan ve son amaçları totalitarizmi yenilgiye uğratmak yanında bağımsız bir millet ve bağımsız bir devlet yaratmak olan herkesi kapsıyor.

Muhalefet üyeleri, anlattığım bütün hareketlerde çalışıyorlar ve onların çoğunun, mücadele ettikleri esas kötülüğün, sistemin ülkeye dayattığı ve yabancı bir devlet tarafından yaşatıldığı konusunda berrak olduklarını düşünüyorum. Dört hareketin faaliyeti bununla birlikte politikayla sınırlı değildir. Onlardan her birinin politik olmayan, başka amaçları vardır. Elbette bu amaçlardan hiçbiri bütünüyle gerçekleştirilemez. Bu, belki bir parlamenter demokraside olabilir. Özellikle kilisenin politik olmayan amaçlarını hatırlamak önemlidir. Kilisenin içindeki ve dışındaki çeşitli güçler, onun otoritesini politik amaçlar için kötüye kullanmayı denediler. Her olayda alınan sonuç, kiliseye ve ülkeye zarar verilmesiydi.

Son otuz yılın deneyimi, totaliter bir sisteme başarıyla direnmenin mümkün olduğunu gösteriyor. Orada burada millî egemenlik için çalışılabiliyor. Böylece muhalefetin programı belirleniyor: Muhalefet, toplumsal direnme hareketlerini canlandırmalı, örgütlemeli ve bu hareketler arasındaki işbirliğini düzenlemelidir. Muhalefetin faaliyetinin boyutlarını, bir yandan toplumun tepkisi ve diğer yandan SSCB'nin askerî bir müdahaleye hazırlığı belirler. Kritik noktaya ne zaman gelindiğini, hiç kimse bilemez. Ve yalnız bir an için gecikmektense, çok erkenden durmak, kesinlikle daha iyidir.

Ancak direnmekten kaçınmak, bizi bugünkü koşullarda bir müdahaleden koruyabilecek mi?

Tehdidin apaçık bir gerçek olduğu konusunda kafam berrak; ancak muhalefetin güçlü yanlarının değil, zaaflarının bir müdahaleye yol açabileceği inancındayım. En dolaysız tehlike, devlet iktidarının çökmesiyle doğacak tam bir anarşi ihtimalinde yatıyor. Bugünkü durum, bütün savaş sonrası döneme bakılırsa, en tehlikeli olanıdır.

Şimdiki bunalım, bütünüyle yeni değildir; 1953 yılından bu yana birlikte yaşadığımız bunalımdır. 1955-57 arasındaki demokratik hareketin dayatmasıyla, hareket betimlendi, nedenleri tahlil edildi, çözümleri konuşuldu. Bu yazıda, bu konudaki usavurmaları, totaliter sistemin anlatıldığı bölümde yineledim.

Bunalımın esas nedeni, halkın millî bir politikanın oluşumuna katılmasının zorla sınırlanmasında yattığı için, bunalım ancak bu sınırlamaların kaldırılmasıyla ve düzelmenin devamını güvence altına alan demokratik kurumların yaratılmasıyla çözülebilir. Ekim 1956 hareketi, ekonomik ademî-merkezileşmeyi, işçi konseylerinin kurulmasını, bağımsız sendikaları ve parlamenter bir sistemi içeren bir program olgunlaştırdı. Öneriler hiç olmazsa kısmen pratiğe geçirildi. Ülke bunları Gomulka'nın önderlik et-

tiği yeni yönetimin eseri olarak gördü. Gerçekte yeni yönetim, hareket en acil problemleri çözdükten sonra, Macaristan'a yapılan Sovyet müdahalesinin siyasal desteğiyle hareketi yere vurmayı ve onun başlattığı toplumsal değişiklikleri durdurmayı başardı. İnsan yüzlü bir sosyalizmin yerine yeni bir totaliter sistem kabul edildi. Bu sistem, elbette Stalinizmle karşılaştırılırsa daha insanî türdendi. Yeni sistem, ülkede kabul görmeye muhtaçtı ve kendi sınırlılıkları içinde belli ölçüde bir ekonomik büyüme ve özgürlük getirdi. Bu, bizim «küçük istikrarlılaşma»mızdı.

Macar deneyimi daha fazlasının mümkün olmadığını gösterdi. Özgürlük ve ekonomik büyüme, bir hükümet eyleminin değil, Ekim Hareketinin sonucuydu ve her ikisinin de hayatı hareketten uzun olmadı. Bütün özgürlük yanılsamaları en son 1968 Mayısına kadar ve ekonomik büyüme yanılsamaları da Aralık 1970'e kadar sürdü. Sistem, kendisini öğrenci hareketine karşı sopa ve yalanla ve işçilerin ayaklanmasına karşı kitle katliamı ve yönetimin doruğunda taktik bir değişiklikle savundu. İşçilerin kısa süreli talepleri kabul edildi ve büyük tutarda dış borçla ekonomik büyümenin yeni bir dönemde devamı sağlandı. Aralık Hareketleri, Ekim 1956'ya göre daha zayıf ve daha az sağlamdı ve hatta bu hareketi izleyen soluk alma molası daha kısaydı. Gierek ve adamları, fiyat yükselişlerinin (özellikle et fiyatlarında) yolaçtığı grev dalgasıyla iktidara geldiler. Fiyatlarda istikrar vaadi, bunu olanaklı kıldı ve fiyatları düşük tutabildikleri sürece işbaşında kalabildiler. Şiddetli fiyat artışları yönündeki her deneme, Gierek ve adamlarını iktidarı terketme zorunda bıraktı.

1971 Ocağında Gierek, Stettin Tersanesinin grev komitesiyle buluştu ve onları Aralık 1970'te ilan edilen fiyat yükselişlerini onaylamaya ikna için konuştu, daha doğrusu çağrıda bulundu. Aynı zamanda grev komitesinin işçi komisyonu haline geldiğini iti-

raf etti. Komisyona verilen görev, Tersane alanında bütün işçi temsilcilikleri seçimlerinin gözetimiydi. İki hafta sonra, Lodz'daki kadın dokuma işçileri kendiliğinden ve örgütlü olmayan bir grev çağrısında bulundular. Bu kez yönetimin görüşme yapabileceği hiçbir komite yoktu ve hükümet genel bir patlamadan korktuğu için gevşedi ve fiyat yükseltmelerini geri aldı. Bütün 1971 yılı boyunca Parti Stettin'deki işçi temsilciliklerini yıkma amacında yoğunlaştı. En sonunda bunu vahşice bir şiddetle, ikna, aldatma ve provokasyon ile başardı. Ama ülke de bir ders çıkardı: Bu adamlara, yeni hükümete görüşmelerde güvenilemez. Onlar ancak bir kuvvet tehdidi karşısında eğilirler.

25 Haziran 1976'da, artık hükümetin görüşmeler yapabileceği hiç kimse yoktu ve hükümet tekrar ödün verdi. Totaliter sistemin insan yüzlü olması, bir yanılgıydı ve hükümetin ülkeye itaat karşılığında bir şeyler sunmuş olduğu yanılsamasına dayanıyordu. Gerçekte olan tam tersiydi: Hükümet, ülkeye, itaati reddederek giriştiği eylem sonucu ondan koparıp aldığını geri verdi. Eski aldatmaca bir kez daha başarı kazanamayacak. İçinde yaşadığımız siyasal bunalım, devlet gücünün felçleşmesi olarak kendini gösteriyor; fakat aynı zamanda Partinin 1957'den beri uyguladığı hükümet yöntemlerinin açıkça başarısızlığa uğramasının sonucudur.

Bu bunalımı ancak, hükümetin halkla ciddi görüşmelere girmeye hazır olması çözüme ulaştırabilir. Bu görüşmeler, her şeyden önce işçi temsilcileriyle ücretler ve fiyatlar konusunda ve köylü temsilcileriyle uygun miktarda beslenme maddeleri üretiminin ve tarımın yapısında gerçekçi uzun süreli değişikliklerin garanti edilmesinin en iyi yolunu bulma konusunda yapılmalıdır. Eğer hükümet bu noktaları görüşmeye hazır olsaydı, muhalefetin görevi, görüşmeleri desteklemek olurdu. O zaman böyle bir an-

da, muhalefetin özellikle tartışma amaçlarını saptaması söz konusu olacaktı.

Hiç kuşku yok ki, Sovyet yönetimi, Polonya'ya yapılacak bir askerî müdahalenin getireceği tehlikenin bilincindedir. O, aynı zamanda bütün Doğu Blokundaki ekonomik güçlüklerle birlikte ABD'ye ve AET ülkelerine bağımlılığını hesaba katmak zorundadır. Karışıklıklar SSCB'nin müdahalesine neden olabilirdi; fakat reformlar buna yol açmaz. Dolayısıyla reformlar, daha büyük tehlikelerden kaçınmanın biricik yolunu temsil eder.

Eğer hükümet gerekli adımı atmak istemiyorsa, ülkeyi en kötü şeyden korumanın biricik olanağı, halkın yeterince güçlü bir harekette birleşmesi, böylece hükümetin gerçek görüşmelere zorlanmasıdır. O zaman eğer en kötü ihtimalde bile, tek başına böyle bir hareketin varlığı, felâketin çapını etkili biçimde küçültür.

Ne Yapmalıyız?

Muhalefet, içlerinde görüşlerin mümkün olan en geniş yelpazesinin temsil edildiği, birbiriyle bağlantılı, belli sayıda grubun derhal kurulmasıyla işe başlamalıdır.

Öncelikle, çok büyük işletmelerde çalışan endüstri işçilerinin örgütlü bir şekilde temsil edilmesine ihtiyaç vardır. Örgüt, fabrika düzlemine oturmalı ve oradan yayılmalıdır. Örgütün talepleri, Polonya'da ve dışarda açıkça anlatılmalıdır. Bu hazırlıklar, öğrencilerle ve din görevlileriyle temasları da kapsayabilir.

21 Eylül 1976'da Varşova'da İşçileri Savunma Komisyonu kuruldu. Bu komisyon, 25 Haziran'a katılanlara uygulanan baskı önlemlerinin kurbanlarına yardımı örgütlüyor. Komisyon, öğrenciler ve din görevlilerinin oluşturduğu bir çekirdekten doğdu ve kısa

sürede binlerin desteğini kazandı. Yardımcılar, para ve haber topluyorlar; komisyonun verdiği haberleri çoğaltıyor ve dağıtıyorlar. Komisyonun faaliyetleri, hükümetin grev yapanlara karşı uyguladığı önlemlerin çapını ve sertliğini gün ışığına çıkardı. Haberlerin yayılması ve böylece Polonya'daki ve dıştaki kamuoyunun etkisiyle, Komisyon, baskı önlemlerine son vermesi için hükümeti zorladı.

Bu, işçiler ile din görevlileri arasındaki işbirliği yolunda önemli bir adımdı. Bunu daha da ileri götürmek için, artık bütün ülkedeki her fabrika bölümünde ve her işyerinde küçük işçi grupları örgütlenmelidir. Bu gruplar, işbirliğinin ve dayanışmanın öncüleri rolünü oynayabilirlerdi. Şu anda dayanışma taleplerden daha önemlidir. Eğer resmî makamlar taleplere boyun eğerlerse ve hemen arkasından işçi önderlerini işlerinden atarlarsa, geçmişte olduğu gibi, sözlerini kolayca geri alabilirlerdi. Ama sımsıkı kaynaşmış bir işçi örgütlenmesi karşısında ergeç teslim olmak zorunda kalacaklardı.

Şu anda mümkün olan biricik zorunlu ve en önemli somut talep, 25 Haziran'dan sonra işten atılan işçilerin bütünüyle geri alınması ve Haziran olaylarına katılmaktan hüküm giyenlerin affedilmesidir. Eğer bu talebin duyulması ve kabulü gerekiyorsa, arkasında bütün endüstrinin işçi örgütleri bulunmalıdır.

İşçileri Savunma Komisyonunun 6 Kasım günlü açıklamasını aktarmak istiyorum. 4 Kasımda Ursus Fabrikasının işçileri hükümete aşağıdaki çağrıyı yolladılar:

> «Biz, Ursus Fabrikası işçileri, gösterilere ve 25 Haziran grevlerine katıldıkları için işlerinden atılan bütün iş arkadaşlarımızın eski durumlarına kavuşturulmasını talep ediyoruz.
> «Bunu, ülkenin içinde bulunduğu zor durum açısından, fabrikalarımızdaki gergin havayı ve pla-

nı deneyimsiz bir işçi kitlesiyle gerçekleştirmede karşımıza çıkan zorlukları gözönünde tutarak gerekli görüyoruz.

«İşten atılan işçilerin her yönden eski durumlarına kavuşturulmalarını ve hepsinin işlerinin devamı ile ilgili bütün haklarını korumalarını talep ediyoruz. Gene onlar, çalıştırılmadıkları dönemden alacaklı oldukları ücretleri almalıdırlar.

«Ancak bu yoldan milletin geri kalan kesimiyle birleşebilir ve hep birlikte ülke ekonomisinin içinde bulunduğu güçlükle mücadele edebiliriz.

«Çağrı, 889 'Ursus işçisi' tarafından imzalandı.

«Komisyon, mektubun içerdiği taleplere bütünüyle katılıyor. Haziran olayları, sendikaların işçilerin çıkarlarını savunma konusunda yetersiz ve isteksiz olduklarını doğruladı. Sendikalar, baskı önlemlerini protesto etmemekle kalmayıp, bu baskı önlemlerine aktif olarak katılmayı bile onayladılar. Bu nedenle işçiler çıkarlarını savunmalıdırlar.

«Haziran olaylarını izleyen baskı önlemleri, bütün ülkede birçok fabrikanın işçilerini hedef aldı. Ursus işçilerinin dayanışması, baskı önlemleriyle karşılaşan bütün işletme gruplarına örnek olmalıydı. Bir özsavunma örgütünün kendiliğinden boy atması, işçi çıkarlarının yetkin ve dürüst temsilciliğinin oluşmasına doğru ilk adımdır.

«1970 Aralık olaylarından sonra Stettin'deki işçi komisyonunun orada oynadığı rol buydu. Eğer bugünkü ekonomik ve toplumsal bunalımı çözeceksek, böyle bir temsilciliğin olması canalıcı bir zorunluluktur.»

Köylülerin direnme hareketi, toprak sahibi çiftçilerin çıkarlarını savunması gereken yerel birlikleri hızla yaratmalıydı. Bunların din görevlilerinin yardı-

mına ihtiyaçları olacaktır. Onlardan köylü kökenli ve köy hayatıyla hâlâ bağları olanlar, yardım konusunda en uygun kimselerdir. Köylü örgütlerinin, hareketin ve tek tek örgütlerinin programının hazırlanmasına katkıda bulunmaya hazır olan tarım uzmanlarının, kırsal problemlerde uzmanlaşmış sosyologların, bilimsel eğitim görmüş çiftlik sahiplerinin, hukukçuların ve doktorların yardımlarına ihtiyaçları olacaktır.

Bütün hareketin yürüyebilmesi için, üyeleri arasında siyaset düşünürleri, gazeteciler ve yüksek öğrenimden öğretim üyeleri bulunmalıdır. Hareketin, daha önceki hareketlerde yer alan olağanüstü yetenekli insanların yardımlarına ihtiyacı vardır. Din görevlilerinin ve öğrencilerin oluşturduğu grupların örgütlerinin gelişmesi iki yönde olmalıydı: Bir kez, kendileri için araştırma özgürlüğü, yayın ve siyasal düşünce özgürlüğü gibi daha iyi koşullara kavuşmalıdırlar ve ayrıca diğer bütün hareketlerle aktif olarak işbirliği yapmalıydılar. En acil noktalardan biri, bugünkü koşullarda ölüme mahkûm edilmiş bulunan yüksek okul kurumlarının özerkliğinin yeniden kazanılmasıdır. Bu, yalnız öğretim ve araştırma açısından değil, aynı zamanda siyasal hayata katılabilmeleri için öğrencilerin özgürlüğü açısından da geçerlidir.

Haberlerin yayılması için bağımsız bir hareket daha şimdiden başladı. İşçileri Savunma Komisyonunun açıklama ve bildirileri, daktiloyla ve baskı benzeri yöntemlerle çoğaltılmış biçimde elden ele dolaşıyor. Haber bültenleri, siyasal programlar ve kişisel açıklamalar gene yayılıyor.

Hareketin ilerlemesi için, güvenli ve yaygın olarak kullanılan bir haberleşmeden kesinlikle vazgeçilemez. Siyasal tartışmaların ve önerilerin kaydedilmesi ve halen elde olan metinlerin daha da yayılması önemlidir. Ülkeyi gerçeklerle temasa getirmekten

ve bir tartışma platformu sunmaktan uzun zaman çekinildi.

Halen ihtiyacımız olan bütün örgüt biçimlerini saymak niyetinde değilim. Ancak kamusal önemdeki bütün işler örgütlenme aracılığıyla kucaklanmalıdır. Toplumun birbirleriyle bağları olan ve karşılıklı herkesin arzularını mümkün olduğu kadar geniş temsil eden toplumsal hareketler içinde örgütlenmesi elbette önemlidir. Bu, toplumsal hareketler aracılığıyla üçüncü bir Polonya yaratma programıdır; veya daha doğrusu tek ve biricik Polonyayı, her yurttaşın yüreğinde ve her toplumsal işin temelinde yatan Polonya'yı, sosyal düşünce ve davranışla güven altına alınan bir ülkeyi yaratma programı!

Eğer millet artık gönüllü toplumsal çerçevede tam anlamıyla örgütlendiyse, kendi egemenliğiyle kendi devleti ve yabancı devletler arasındaki ilişkide gerekli özsınırlamaları yapabildiği ölçüde varolacaktır. Finlandiya benzeri bir statüye kavuşmak için çalışmalıyız: Dış politika alanında SSCB'nin çıkarlarına doğrudan dokunan alanla sınırlı bir bağımsızlık ve parlamenter bir demokrasi. Eğer ülkenin içinde bulunduğu bugünkü duruma bakarsak, bu statüye kavuşmak zor görülebilir. Ancak başarıyla bütünleşmiş toplumsal hareketlerin görüş noktasından, Polonya'nın «Finlandiyalaşması» ılımlı olarak gözükecektir.

Almancası: «Gesellschaftliche Selbstverteidigung» içinde, s. 9-23.

«KURTLARI ORMANDAN DIŞARI ÇEKMEK»
Aralık 1980

SPİEGEL: Bay Kuron, kısa süre önce Moskova'da yapılan Doğu Bloku zirvesi herkese 1968 yılında Sovyetlerin Çekoslovakya'ya girmesinden önceki günleri hatırlattı. Acaba tankların gürültüsü Polonya'da sizin de kulağınıza kadar geldi mi?

KURON: Ruslar, Polonya'ya girmelerinin savaş anlamına geleceğini ve bunun hem siyasal, hem de askerî bakımdan zor bir savaş olacağını biliyorlar. Bu yüzden girmek istemiyorlar. Ancak sınıra yığdıkları kuvvet o kadar büyük ki, bazı şartlar altında böyle bir ihtimalin gerçekleşebileceğini de hesaba katmak zorundayız.

SPİEGEL: Mesela ne gibi şartlar?

KURON: Bu konuda çok spekülasyon yapılabilir. Yalnız şurası açıktır. Milletin hayatı söz konusu olunca —hoşumuza gitse de gitmese de— dikkatli olmak zorundayız.

SPİEGEL: Muhalefet hareketinin aşmaması gereken sınır sizce nedir?

KURON: Bu sınırın —hiç değilse bugünkü şartlarda— devlet gücünün yıkılması ile aşılabileceğini kabul etmeliyiz. Ama tehlikeli sınırın bu tarafında kalan alanda bile, halkın varolan beklentilerini ve

eğilimlerini, istesek de frenlememiz mümkün değildir. Artık burada bütün toplumsal katmanları kapsayan devasa bir demokratikleşme hareketi var. Dayanışma Sendikası bu hareketin yalnızca bir parçası ve aynı zamanda sembolüdür. Bu hareket artık durdurulamaz.

SPİEGEL: Siz KOR'un bir temsilcisi ve sözcüsü olarak bu durumdan herhalde belli ölçüde memnuniyet duyuyorsunuz?

KURON: Sorularınıza kendi adıma cevap vermeyi yeğlerim.

SPİEGEL: Tamam. Yalnız şunu tespit etmeyi gerekli görüyoruz. KOR, Polonya'daki bugünkü durumu ve bugüne kadar gelinen süreci dört yıl önce şaşırtıcı bir doğrulukla haber vermişti.

Siz ve aynı görüşü savunan arkadaşlarınız tarafından desteklenen yeni Dayanışma Sendikası devlet iktidarına karşı taleplerini büyük ölçüde gerçekleştiriyor. Buna rağmen devlet ve işçiler arasındaki ilişkiler hâlâ gergin. Sizce bunun nedeni nedir?

KURON: Nedenlerinden birisi iktidarın sürekli olarak Danzig Anlaşmasını çiğnemesidir. Örneğin işçilerin Ursus'ta bir sendikacı ve bağımsız «Nowa» gazetesinden birinin tutuklanmasına karşı yaptıkları grev bu anlaşmanın çiğnenmesine karşı doğal bir tepkiydi.

SPİEGEL: Nedenlerinden birisi dediniz. Ya ötekiler neler?

KURON: Başlıca neden halkın otuz yılı aşkın bir süredir idaresi altında yaşadığı iktidara karşı her alanda tam bir düş kırıklığına uğraması ve gittikçe artan bir tepki göstermesidir.

Bu yüzden ne zaman Devletle Dayanışma Sendikası arasında bir çelişme ortaya çıksa, arkamızda geniş bir destek buluyoruz. Buna karşılık hemen her uzlaşma —bu, sendika için yararlı olsa bile— halk ara-

sında hoşnutsuzluk —ya da başka türlü söyleyeyim— düş kırıklığı yaratıyor.

SPİEGEL: Geçen haftalarda siz ya da KOR'un başka temsilcileri işçilerle birlikte yapılan işyeri toplantılarında devamlı olarak iyi düşünülmemiş adımlar atılmaması konusunda uyarılar yapmak zorunda kaldınız. İşçiler niçin bu kadar taşkın?

KURON: Hayal kırıklıkları, gerilimler ve saldırganlıklar açıkça ifade edilmiyor. Korku eşiği gittikçe alçalsa da hâlâ belli tabular var. Eğer insanlar ücret için mücadele ediyorlarsa ücret de istiyorlar, ama sadece bu kadar değil, şimdiye kadar sahip olmadıkları hak ve özgürlükleri de istiyorlar.

SPİEGEL: Yani çelişmeler sizce daha çok sembolik mi oluyor?

KURON: Polonya'da ortaya çıkan tek tek bütün çelişmeler biraz semboliktir.

SPİEGEL: Polonya'da şu sırada işçiler ve aydınlar arasındaki ilişkileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

KURON: Birkaç aydan beri, iki kesim arasında belli bir fark göze çarpıyor. Bir zıtlaşma ya da bir çelişme değil, tutumda bir farklılık.

SPİEGEL: Bu nasıl kendini gösteriyor?

KURON: Bir yanda daha önce de sözünü ettiğim düş kırıklığı var. Gittikçe kötüleşen ekonomik durum ve devlet yetkililerinin beceriksizliği bunu daha da artırıyor. Bunun sonucu olarak korku engelleri gittikçe yıkılıyor ve iktidara karşı gelişen genel tepki giderek daha açık bir şekilde ifade ediliyor.

Öte yanda Polonya'nın genel durumu var. Hem jeopolitik açıdan, hem de iç durumu. Dış etkenler nedeniyle iktidarın yıkılmasından söz edilemez. Halkın yaşama şartlarının düzeltilmesi ise ekonomik şartlar yüzünden mümkün değil.

SPİEGEL: Yani halkın beklentileri ve toplumsal reform olanakları arasında bir çelişme mi var demek istiyorsunuz?

KURON: Evet bu çelişme tamamen genel durumdan kaynaklanıyor. İşçiler gittikçe daha radikalleşiyor, dış tehdide karşı daha duyarlı olan ve ekonomik durumun olanaklarını kafalarında daha iyi canlandırabilen aydınlar ise gittikçe daha temkinli ve uzlaşmaya yatkın bir tutuma giriyorlar.

SPİEGEL: İktidarın, yani partinin hâlâ kendi içinde bir reform yapabileceğine inanıyor musunuz?

KURON: Bu uzlaşma ile —yani kendini demokratikleştiren bir parti tarafından yönetilen bir toplum ile— daha uzun bir süre birlikte yaşama noktasından bakarsak, tabii ki parti kendi içinde reform ve değişiklik yapmak için yeterli gücü bulsa iyi olurdu.

Ama bu konuda çok az şey biliyorum ve etkileme olanağım da yok. Ben kendi toplumsal görevlerimin kategorileri içinde düşünmek zorundayım. Yani partinin kendini değiştiremeyeceği noktasından hareket etmeyelim. Buna rağmen değiştirirse ne âlâ...

SPİEGEL: Acaba Dayanışma Sendikası içindeki dayanışma ne durumda? Hem bir kurum, hem de çok miktarda patlayıcı madde taşıyan bir kitle hareketi ve büyüleyici bir lideri bağrında toplayan bir örgüt olarak?

KURON: Bir işçi liderinin büyüleyici etkisi tabii büyük bir rol oynuyor, ancak en önemlisi bu değil. Sendika içinde dayanışma çok daha önemli. Hükümetle uzlaşma temeline dayanan bir ortak çalışmanın yürütülmesi, ancak muhalefet hareketi içindeki radikal ve uzlaşmacı kanatların birbirleriyle anlaşmasına bağlı.

SPİEGEL: Bu kanatlar arasındaki görüş ayrılıkları iktidara karşı takınılacak tutumdaki farklı düşüncelerle mi sınırlı kalıyor?

KURON: Bu an için durum böyle. Ancak kısa bir süre sonra değişik meslek grupları arasında gerilimlerin ve merkeziyetçilikten uzaklaşma eğilimle-

rinin de çıkabileceğini hesaba katmak zorundayız. Bu eğilimler bu güne kadar iktidarla olan çelişme nedeniyle geri plana itiliyor. Burada milyonlarca insanı kapsayan, ama henüz sınanmış bir örgütlenme biçimine oturmayan ve gerekli deneyime sahip olmayan bir hareket olduğunu unutmamak gerekir.

SPİEGEL: Demokratik ve çoğulcu sendikalarla yekpare bir partinin birarada yaşama şansı sizce ne kadardır?

KURON: Sadece çoğulcu sendikaları düşünmüyorum. Polonya'daki gelişme bundan daha ileri gitti. Benim düşündüğüm demokratik çoğulcu bir toplum...

Yani şu: Her kademede çoğulculuk; korporasyonlarda, kooperatiflerde, tüketici birliklerinde, iktisadi özörgütlenmeler... değişik özörgütlenmeler... değişik kültür dernekleri, kulüpler vs; örgütlü bir köylü hareketi; belli konularda planlar oluşturmakla görevli tartışma kulüpleri ve halk odaları; belli programların oluşturulmasıyla görevli merkezler ve tabii sendikalar...

SPİEGEL: Peki bu çoğulcu hareketler arasındaki ilişkiler Komünist Parti tarafından yönetilen bir devlet içinde nasıl işleyecek?

KURON: Bu çoğulcu hareketlere örgütlenme ve birlikte çalışma olanağı tanıyan kurumsal bir yapı oluşturulması gerekiyor. Böyle bir toplumu işler hale getirecek bir sistem kurulmalı.

SPİEGEL: Peki bütün bunlar partinin öncülük göreviyle nasıl bağdaşacak?

KURON: Bu sistemde toplumsal yapı aşağıdan yukarı doğru inşa edilebilir. Temel kararlar ise Partinin merkez organlarınca belirlenebilir.

SPİEGEL: Sizin bu tasarınız partinin de ortak çalışmaya hazır olması koşuluna bağlı. Polonya Birleşik İşçi Partisi böyle bir şeyi isteyecek ve yapabilecek mi? Bu kadar fazla çoğulculuğu göze alabilir mi?

KURON: Buna mecbur. Başka bir tarz ve şekilde artık bu ülke yönetilemez. Tekrar ediyorum: Bütün bu demokratikleşme hareketi tabandan, halktan geliyor, gittikçe daha çok örgütleniyor ve devleti taviz vermeye zorluyor. Yani devlet gücü, beğense de, beğenmese de insanların daha çoğulcu, daha demokratik bir topluma duyduğu özleme cevap vermek zorunda.

SPİEGEL: Siz böylece partiyi yalnızca rakip olarak değil, taktik bir müttefik olarak da mı değerlendiriyorsunuz?

KURON: Bu çoğulcu yapıyı kademe kademe kuruncaya ve yavaşça adım adım totalitarizm yıkılıncaya kadar böyle olacak sanırım. Ama çok yavaş bir şekilde.

Gerçi demokratik hareketin ve devlet gücünün amaçları taban tabana zıt. Ancak yine de totaliter ve demokratik eğilimler arasındaki mücadele sonuçta barışçı yöntemlerle yürütülmeli. İktidarın bu kurala ne ölçüde uyacağı, sizin belirttiğiniz iş birliğinin de derecesini belirleyecek.

SPİEGEL: Polonya'nın her tarafında reformlardan söz ediliyor. Bu konuda somut modeller var mı? Örneğin Yugoslavya modeli mi?

KURON: Ekonomik sistem ve ona bağlı yapı konusunda, örneğin Yugoslav modeli yararlı olabilir. Ancak arada temel bir fark var. Yugoslavya'da reform tepeden geldi. Güçlü ve büyük otoriteye sahip bir parti tarafından yürütüldü.

SPİEGEL: Yine de Yugoslavlar bu sistemden pek öyle fazla memnun değil.

KURON: Bu sistemin ciddi olumsuz yönlerini de biliyoruz ve onları gidermek istiyoruz. Ancak bunlar artık teknik ayrıntı. Bundan daha önemlisi makro-ekonomik plandaki çözümler. Daha önce de söylediğim gibi bizdeki hareket bir kitle hareketi olduğu için, reform toplumsal katılma ile gerçekleşecek ve

reform kararları o zamanlar Yugoslavya'da olduğundan çok daha demokratik bir biçimde alınmak zorunda.

SPİEGEL: Sizin kanaatinize göre Dayanışma Sendikası ile hükümet arasındaki ortak ekonomik çalışma nereye kadar varabilir, örneğin ortak komisyonlar da kurulabilir mi?

KURON: Eğer bu soruyu bana birkaç hafta önce sorsaydınız size şöyle derdim: Kesinlikle hayır! Sendika, sendika olarak kalmalı. İktidarla ortak çalışma yapacak olanlar özörgütlenmelerdir, köylü hareketidir, kooperatiflerdir, kültür dernekleri ve benzeri örgütlerdir...

SPİEGEL: Bunu birkaç hafta önce böyle söylerdim dediniz. Şimdi görüşünüz değişti mi?

KURON: Bugün özel bir durumda bulunuyoruz. Çünkü ülkenin durumu gerçekten trajik. Dayanışma Sendikası çok büyük bir güce sahip. Daha fazla tereddüt edemez, krizden çıkmaya yardımcı olacak bazı temel çalışmaları teşvik etmek zorunda. Artık burada sözkonusu olan reform değil, iyi kötü bir çıkış yolu.

SPİEGEL: Sizin söylediğiniz şekilde özörgütler ve sendikalar arasında bir ayrım görebilmek pek mümkün değil. Gerçekte kurulan özörgütler, dernekler ve benzeri örgütler olabildiğince çabuk Dayanışma Sendikasına katılmak istiyorlar.

KURON: Bu eğilim var. Ancak zamanla bu hareketleri bağımsızlaştırmanın ve sendikadan ayırmanın mümkün olacağını umuyorum.

SPİEGEL: Bu özörgütlenmeler fabrikalarda da sendikadan ayrı mı olmalı?

KURON: Kesinlikle! Dayanışma Sendikası özörgütlerin kuruluş tasarısını gerçekleştirmeli, ancak bunlar tamamen sendikadan bağımsız bir kurum olmalı.

SPİEGEL: Niçin özörgütlenmelerin sendikadan bağımsız olmasına bu kadar önem veriyorsunuz?

KURON: Çünkü aynı zamanda hem işçinin hem işverenin bakış açısını taşımak olanaklı değildir. Bir öz işçi örgütlenmesi kaçınılmaz olarak işyerinin, fabrikanın yani işçilerin çıkarlarını savunacaktır.

SPİEGEL: Yani sendika Batı'da olduğu gibi yalnızca işçilerin çıkarını mı temsil etmeli?

KURON: Bu konuda çok çeşitli düşünceler var. Bir yandan yalnızca işçilerin çıkarını savunan örgüt olmalı deniyor. Ama aynı zamanda sendika devletten koparılıp alınmış bir kazanç olarak da görülüyor, yani bir anlamda kendisinden herşeyin beklendiği bir iktidar seçeneği gibi de görülüyor. Bu eğilim anlaşılabilir, ama sendika halkın bütün beklentilerini hiçbir zaman karşılayamaz. Bu yüzden başka özörgütlenmelerin ve kurumların kurulması o derece önemli ve acildir.

SPİEGEL: Sizce partinin iktidar tekeli hangi alanlarda devam etmeli?

KURON: Örneğin polis teşkilatında —ama bu polislerin yasaların üstünde olması anlamına gelmemeli— orduda ve dış politikada. Parti merkezî devlet örgütlenmesinde de, etkisini ve içerdeki politikasını uygulayabilecek bir durumda olmalı.

SPİEGEL: Bu çok anlamlı da olabilir, anlamsız da. Bu kavrayışı biraz somutlayabilir misiniz?

KURON: Bu olayda, etkide bulunmak, temel etkenleri devlet iktidarı ve toplum olan bir devlette, bu etkenlerden birini, ama yalnız birini anlamayı ve buna göre davranmayı ifade eder. Dolayısıyla —bu çok önemlidir— devlet iktidarı, görüşme ve anlaşma yollarında toplumla uyuşabilecek her şeyi gerçekleştirme olanağına sahip olabilmelidir.

SPİEGEL: Sansür sorunu ne olacak?

KURON: Sansürün çok sıkı bir kontrol altında tutulması ve sınırlarının son derece dar tutulması ko-

nusunda anlaşmaya varıldı. Sınırları olabildiğince dar olacak ve sansüre uğrayanlar mahkemeye başvurup sansür kurulundan hesap sormak ya da gazetede sansüre uğrayan yeri beyaz çıkarmak hakkına sahip olacak.

SPİEGEL: Bu garantilere güvenilebilir mi?

KURON: Bütün bunlar ancak devletten bağımsız toplumsal örgütlerle birlikte ele alınır ve gerçekleşirse anlam kazanır. Çünkü belirleyici olan bu örgütlerdir. Herşeyin anahtarı şimdi bu örgütler...

SPİEGEL: Polonya'daki değişikliklere karşı Batı'nın rolü ve tutumu sizce ne olmalı?

KURON: Bu soruya cevap vermekten kaçtığımı sanmayın, ama bilmiyorum. Önemli olan Batı'daki insanların bizim buralarda ne olup bittiğini bilmesi ve anlaması. Çünkü hareketimizin Batı kamuoyunda desteklenmesi, bu hareketin sağlamlaşmasına yardımcı oluyor.

SPİEGEL: Anlamak kelimesini özellikle vurguladınız. Polonya'da olup bitenlerin Batı'da iyi anlaşılmadığı kanısında mısınız?

KURON: Her şart altında Polonyalılar, bazı Batılı kitle haberleşme araçlarının, özellikle Polonya dilini konuşan radyoların, sürekli olarak biraz da isterik bir şekilde Rusya'nın Polonya'yı işgal edeceğini tekrarlamalarından çok rahatsız oluyorlar. Hatta bazı Batı yayın organları adeta Rusya'nın işgal tehdidi altında kalmasından dolayı, neredeyse Polonyalıları suçlu tutan bir dille konuşuyorlar.

SPİEGEL: Acaba Polonyalıları huzursuz eden bu haberlerin veriliş tarzı mı, yoksa işgal tehlikesinin bizzat kendisi mi?

KURON: Ortaya garip bir durum çıktı. Biz Polonya'da yaşayanlar ve tehlikenin doğrudan tehdidi altında olan kimseler olarak, ülkedeki duruma hakim olduğumuzu ve tankların gelmesine gerek kalmadan

toplumsal hayatı demokratikleştirebileceğimizi düşünüyoruz.

Buna karşılık birçok Polonyalının kanaatine göre bu duruma gelinmesinde suç payı olan Batı, çok yüksek bir sesle bağırıyor ve neredeyse tankları gönderiyor. Bir Polonya atasözü «Kurtları ormandan dışarı çağırmayınız» der.

SPİEGEL: Tabii eğer kurtlar ormanda kalmak isterse. Moskova'daki son zirvenin Polonya için son bir uyarı niteliği taşıdığını kabul etmiyor musunuz?

KURON: Hayır. Bu zirveyi ve kararları Polonya halkı üstündeki yeni bir baskı denemesi olarak görüyorum.

(...)

SPİEGEL: Peki Polonyalılar bu tehditlerden sonra nasıl davranacak?

KURON: Temel sorun da burada yatıyor. Çünkü artık bu geldiğimiz noktada durup kalamayız. Bu çok tehlikeli olur. Çünkü partinin şimdiye kadarki merkezî iktidarı çoktan kırılmıştır ve toplumun özlediği demokratik reformlar henüz gerçekleştirilememiştir. Eğer bu röportajda sözünü ettiğim kurumlar en kısa sürede kurulmaz ve onların yardımıyla varolan ve yeni ortaya çıkan çelişmeler barışçı bir şekilde çözülmezse işte o zaman çok kötü şeyler olabilir. O zaman tehlike sınırı gerçekten aşılır ve Polonya'da Sovyetlerin etkisini korumakla görevli olan iktidar yıkılır...

Spiegel, Aralık 1980

(Bu görüşmenin çevirisi **Ufuklar** dergisinin 29 Aralık 1980 tarihli 2. sayısından alınmıştır.)

TARTIŞMA YAZILARI
1981

(...)

Müthiş bir sabırsızlık hissediliyor ve bunu daha da vahimleştiren, gidişata artık destek olunamaz duygusudur. Bu duygu, birçokları için, devlet iktidarını yıkmanın zamanı geldi anlamına geliyor. Düşünce şöyledir: İktidarı kontrol etmek için bir sendika yaratıldı; ancak bu sendika tasfiye edilmiş olduğu için, amaca ulaşılamadı. Birşeyleri örtbas etmek için, herkes ondan şikayet ediyor.

Devlet iktidarı ne yapabilir? Diyelim ki, bunalıma karşı öncekinden daha iyi bir program buluyor, (aslında bulunabilirdi de). Program, gazete satan kulübelerde küflenecek. Devlet iktidarının topluma ulaşmak için hiçbir aracı yok. Bunalımdan çıkış yolu, ancak toplumsal bir hareketle, yeni bir sistem geliştiren bir hareketle bulunabilir. Ama bu, zaman gerektiriyor. Büyük tehlike burada yatıyor.

Genel düş kırıklığının ümitsiz eylemlere götürebileceğinin pekâlâ bilincindeyim. Bu durumda toplumun bir bölümü, güçlü bir hükümet düşüncesine bir ümit ışığı olarak yönelebilir. Jaruzelski çevresinde daha şimdiden böyle bir düşüncenin belirdiği görülüyor. Bu durum, yalnız hükümet şefinin bakanlıkla-

ra atanan generallere güvenle dolu olması yüzünden değil. Sanıyorum o, üstelik orduya hakim olan güçlü bir hareketin bizi kurtarabileceğini düşünüyor. Fakat bir askeri rejimin kurulmasının bedeli felâket olacaktır. Böyle bir rejim, toplumun bir bölümünce desteklense bile, diğerleri ona karşı şiddetle mücadele verecektir. Şayet böyle olursa, —bu tehlikeyi ilk kez gözönünde tutuyorum— bir iç savaşla tehdit ediliyoruz demektir.

(...)

Son zamanda yeni siyasal partiler kurma çabalarını çok işitiyorum. Bu, akıl ve deneyimin işaretidir. Sendikayı iktidarı ele geçirme denemesinden uzak tutma çabası farkediliyor. Sendikaya, toplumu iktidara karşı savunmak için ihtiyacımız var.

Acaba hangi partiler söz konusu olabilir? Varolan düzeni yıkacak ve iktidarı ele geçirecek olan parti, bir Devlet Partisi olacaktır. Böylesi 36 yıldır biliniyor. Bu, kabul edilemez. Başka bir kavrayışı alalım: Özgür seçimler ve buna bağlı olarak parlamentoda temsil edilmek için mücadele eden bir parti. Böyle bir düşünceye oldukça yatkınım, fakat bunun için zamanın olgunlaştığına kesinlikle inanmıyorum. Ne iktidarı yıkmaya izin verilebilir, ne de eğer seçimleri gelişmiş programlarla yürüteceksek uzun süre gerektiren bir kampanya açılmasına. Ekmek ve et sağlayabilmemizin yolu yordamı bu değildir ve bu yüzden yabancı ordular kesinlikle üzerimize yürür.

Tekrar ediyorum: Yeni sistem, ancak aynı zamanda bunalım karşıtı bir hareketin eseri olabilir. Bu hareketin önce bölgesel düzeyde, ondan sonra millî düzeyde örgütlenmesi zorunludur. Burada «şebekenin» muazzam kazancını görüyorum. Fakat benim tasavvur ettiğim, daha ileri bir örgütlenmedir. Bugün biz, önce bir koordinasyon komitesi aşamasındayız. Sanıyorum ki, bölgesel ve millî birlikler gibi bir yönetim tarzı seçilmelidir. Bu yönetim, millî düzlemde

ekonomik reform için mücadeleyi ve bu reformun yürütülmesinin toplumsal denetimini örgütler. Bölgesel özyönetim komisyonları, o zaman işsizliğe karşı mücadeleye, bölgesel endüstrinin kuvvetle devreye sokulması yoluyla piyasanın işletilmesine kendilerini verebilirlerdi. Birçok görev alanları vardır, sağlık, eğitim... En önemlisi, gelecekteki halk konseylerinin nasıl hazırlanacağıdır. Bölgesel komisyonlar çevresinde toplanan ve bir bunalım karşıtı program üzerinde çalışan insanların, esas olarak gelecekteki konseyin nasıl olacağı konusunda ve onun yararına çalışmaları gerekirdi. O zaman da yeni bir seçim yasası ve yeni seçimler için mücadele ile bölgesel iktidarın yeni bir yapısının oluşturulması söz konusu olabilirdi.

Bu düşünce, başka bir büyük kazanca işaret ediyor. Söz konusu kazanç, birçok insanı kapsıyor. Bunalımla mücadele eden ve özyönetim sistemini, halk konseylerinin yeni bir yapısını vb. kuranların sayısı ne kadar çok olursa, bu zor dönemde sabır gösterme beklentileri de o kadar büyük olacaktır. Açlık yürüyüşlerine katılanlar ile özyönetim için mücadele edenlerin birbirlerinden bütünüyle soyutlanmış olmamalarına rağmen, bu grupların özdeş olmadıklarını da tam olarak biliyorum.

Burada saf bir siyasal düşünceden söz ediyorum. Siyasal kulüplerden yana çıkıyorum. Bu kulüplerin, özyönetim programını siyasal bir program olarak gören ve amaçları yeni bir toplumsal sistem olan herkesin hareketi olmaları gerekirdi. Bir kulüp parti midir? Eğer her siyasal birleşmeyi parti diye adlandırırsak, o zaman kulüp parti olur. Fakat böyle bir formül, bana çok geniş yorumlanabilir gözüküyor. Daha iyisi, kulüplerin birbirlerinden bağımsız olduklarını ve hepsinin katıldıkları ve programlarını formüle ettikleri çerçeveyi oluşturan özyönetim hareketi üzerinden birbirleriyle ilişkide bulundukları bir hareketi düşünüyorum. Kulüpler, deyim yerindeyse yeterli

büyüklükte millî bir çatı altında bölgesel birlikler oluşturabilir ve bunların arasından yasama seçimlerinde temsil edilecek partiler doğabilir.

Bu hareket, böylece partileri doğurabilirdi, fakat halen bu insiyatifler sendikal çerçevede kalıp özyönetimi ve oradan giderek bütün sistemin köklü reforma tabi tutulmasını öne çıkarabilirler. Böylece yaratılan sistem, konseyler ile parlamenter sistemin karışımı olurdu.

İki noktaya dikkat çekmek zorunda hissediyorum kendimi. Son yıl, biri toplumu (bu henüz özyönetim olarak adlandırılmıyordu), diğeri de partiyi temsil etmesi gereken çift meclisli parlamento düşüncesi üzerine bir metin yazdım. Topluma merkezî kararlar üzerinde etkide bulunmayı garanti ettiği ve SSCB'ye Polonya'daki çıkarlarını koruma güvencesi sağladığı inancıyla böyle bir kavrayıştan yana konuştum. Polonya'daki Sovyet çıkarlarının güvencesinin PBİP (Polonya Birleşik İşçi Partisi) olduğundan hareket ettim. Fakat, Parti her sorun karşısında bölünüyor. Öyleyse bu formül zamanını doldurmuştur ve bu durumda yenisini bulmak zordur.

İkinci noktam: İşletmelerle sınırlı kaldığı sürece, özyönetim sisteminin bunalımı giderebileceğini pekâlâ anlıyorum. Özyönetimin esas işlevinin işletmelerin yönetimi olduğunu hiç sanmıyorum. Bu, bizim koşullarımız altında olanaksızdır. Kendi merkezileşmiş yapısıyla yeni bir karar alma modeli yaratan bir özyönetim hareketi düşünüyorum. Bu noktada Bugaj ile aynı görüşteyim: Bunalımdan çıkmak için, millî düzeyde ekonomik kararlar alınması gerekir. Ekonominin işletmelerin özerkliğine dayanması gerektiğini, fakat aynı zamanda, piyasa üzerinde etkili olan ve hatta bu yoldan işletmelerin kararlarını etkileyen bir merkezî planlamaya da dayanması gerektiğini düşünüyorum.

Ancak planlamada toplumsal karakteri sağlamak için, parlamentoda sendika temsilcilerini de kucaklayan bir Özyönetim Meclisi gereklidir. Merkezî ekonomik kararlar alan bir devlet, bilinçli yurttaşların devleti olmalıdır ve toplum tarafından yönetilmelidir. Bunun için özyönetim mekanizması zorunludur.

Robotnik, 1981
Almancası: «Gesellschaftliche Selbstverteidigung» içinde, s. 23-25.

DEVRİM SONA ERMİŞTİR
Aralık 1981

Temmuz 1980'den bu yana ülkemizde, hakimiyet sistemini sarsan bir devrim cereyan etti. Bu hakimiyet sistemi, üç alanda merkezî bir parti ve devlet yönetiminin tekeline dayanıyordu: Örgütlenme, haberleşme ve karar alma.

Örgütlenme tekeli, «Dayanışma»nın ortaya çıkmasıyla parçalandı. Bu olayda son noktayı bizzat partinin alt kademeleri koydu. Tekel, özellikle yukardan aşağı yapılara, örgütün merkeze tabi olmasına dayanır. Partinin alt kademelerinin canlanması, örgütü merkezî iktidardan bağımsız hale getirdiğinin bir ifadesidir. Haberleşme tekeli, «Dayanışma»nın ortaya çıkmasıyla ve milyonlarca bildirilerimizle çökmeye başladı. Fakat çöküş, bugün partinin temsil ettiği genel çizgiyle açıkça çelişen birçok çabanın görüldüğü radyoda, televizyonda ve resmî basında da oldu.

Hükümet edenler, daha önce «Dayanışma» ile anlaşmadan tek bir karar alamadıkları için, karar alanındaki tekelin varlığı pratikte sona erdi. Böylece eski sistem, biz yeni bir sistem yaratmadan parçalandı. Bu açıdan sendikada bütün hayat alanları bakımından tam bir şaşkınlık içinde bulunuyoruz.

Bu şaşkınlığın, etkisizliğin, hiçbir şeye hakim olamama duygusunun nedeni, hiçbir hükümet sistemi olmayınca ve hükümet durum üzerindeki etkisini kaybetmiş olunca, gerçeği olumlu şekillendirmenin pratikte olanaksız olmasında yatıyor. «Dayanışma» içinde varolan, gün ışığına çıkan ve derinleşecek olan yabancılaşmanın oluşması bununla ilişkilidir. Çünkü en sonunda sendikanın varlığı, onun insanlara verdikleriyle ölçülecektir. Şu anda «Dayanışma» insanlara hiçbir şey vermiyor ya da fazla bir şey vermiyor. Hâlâ çeşitli küçük işletmelerin işleri yürütülüyor. Fakat burada da «Dayanışma» eski işletme konseyleriyle karşılaştırılamaz. Onlar, hakimiyet mekanizmasının bir parçası olmuştu ve bu nedenle bazı şeyleri kullanma yetkisine sahiplerdi. Buna karşılık sendikanın kullanabileceği bir yetkinin olmamasının da ötesinde (önemsiz bile olsa) henüz bir kez bile hükümet edenlerden koparabildiği bir şey yoktu. Bu durum sonucu, şaşkınlık duygusu, umutsuzluk duygusu, gittikçe kötüleşen hayat koşullarının akışı içinde salt genel karakter kazanıyor. Bu umutsuzluk, Polonya toplumunu iki özelliğe göre kutuplaştırıyor. Bir yandan toplumu, Jadwiga Stanizki'nin işaret ettiği, sembolik radikalizmin belirimlerinin kendini gösterdiği saldırılara götürüyor. Bu radikalizm çeşitli biçimlerde ifadesini buluyor: Katyn sorununda, tüzüklerde saptanmış olan partinin önder rolü sorununda, taçlı kartal* sorununda vb. Fakat aynı zamanda gittikçe daha kuvvetli ve anlaşmış olarak, hükümetin basitçe üstlenilmesi ve komünistlerin defedilmesi gerektiği söyleniyor.

Diğer yandan umutsuzluk gevşekliğe yol açıyor. Kayıtsızlığın çeşitli biçimleri, geri çekilme hareketle-

* Kartal, Polonya bayrağındaki simgedir. 1945'ten önce başında taç vardı, daha sonra kaldırıldı.

ri, görünmemek, bulunmamak, toplantılara katılmamak, sendika toplantılarında karar alamama hallerinin yaygın bir şekilde ortaya çıkması da buradan geliyor. Bu, toplumu bölüyor. Her iki ana tutum hareket için en büyük tehlikedir ve devlet ile parti yönetimi bunu biliyorlar. Onların hesaplarında bu bölünme var. «Dayanışma» içinde maceracıların, aşırıların bulunduğuna işaret ederek, sendikayı sürekli olarak sahte çatışmaların ya da önemsiz çatışmaların içine çekmek için girişimlerde bulunarak, şu sırada radyo ve televizyondaki sürekli saldırılarla «Dayanışma»yı hedef alan kampanya bu bölünmeyi amaçlıyor. Korkan, huzur isteyen, Polonya toplumunda yiyecek-giyecek ve temel yaşam koşullarının bulunmaması gibi temel sorunların altında ezilen insanları, sendikadan caydırmaları söz konusudur. Bu durumda insanlar, daha önce yapmış olduklarına itibar etmeksizin, amaçlarını saklıyor ve gizliyorlar; yalnız sendikacı olmak istediklerini söylüyorlar —bizim hepimizin gerçekten olmak istediği şey. Ancak biz yalnızca sendikacı olamayız. Çünkü, eğer biz bugün yalnız sendikacı olmak istersek, yapacak fazla bir şey yoktur ve o zaman dükkanı kapamamız gerekirdi.

Ekonomik Reform ve Millî Konseyler

Bu nedenle sendika programı bugün ekonomi ve devlet için temel reformların programıdır. Burada bu reformun ilk adımı olarak, özyönetime dayanan ekonomi başarıya ulaşmalıdır. Yalnız özyönetim, işletmelerin bağımsızlığını sağlayabilir, başka yolu yoktur.

Bu reformun ikinci unsuru, millî konseyler reformudur; yani millî konseyler için yapılacak tam demokratik seçimlerdir; millî konseylerin yetkilerinin

azamî genişletilmesidir; demokratik bir bölgesel organın, geleceğin bölge yönetiminin kurulmasıdır. Sendika bu tür organların yerini bütünüyle dolduramaz. «Dayanışma», işletmelerde çalışan insanların çıkarlarını, temel hakları ve insan haklarını, toplumu savunma hareketi olarak doğdu. Ve böyle bir hareket olarak da kalmalıdır.

İşletmelerin özyönetiminin inşasına temel olacak ekonomik reform, işletmede değil, merkezde yapılır. Son derece ademî-merkeziyetçi bir reform programında bile, bunalımı aşmak için kaynakların çok sınırlı olduğu dikkate alınarak belli bir usul-düzen korunmalıdır. Ve hernekadar merkez müdürü tayin edemeyecekse de, —çünkü bunun için bir mücadele yürütüyoruz ve bu mücadeleyi kaybedemeyiz, aksi halde işletmelerin bağımsızlığı baltalanacaktır— gene de bu bağımsızlık merkezî düzenlemeler nedeniyle güvencesiz kalır. Oluşmakta olan özyönetim hareketi, merkez üzerinde baskı uygulayabilmek için, kendini bütün halinde örgütlemelidir. Sırf geçici olsa bile, bu düzenlemeleri, tüm ekonominin yönetimini denetleyecek bir toplumsal merkezî iktidar kurulmalıdır (özellikle kontrol ile sınırlı kalmamak gerektiğini düşünüyorum).

Özgür Seçimler

Sendikada özgür seçimler için mücadele kabul edilmemeli midir? Demokratik seçimler reformların parçasıdır ve toplum reformların dışında tutulamaz. Özyönetime dayanan bir ekonomik reform ve milli konseyler reformu bugün problem olarak ortaya çıkıyor. Ekonomik problem için, sendikada daha bugünden gelecekteki Özyönetim Meclisinin çekirdeğini temsil edecek bir komite ya da bütün Polonya için bir Özyönetim Konseyi mümkün olduğu kadar çabuk

görevlendirilmelidir. Buna karşılık, bugün önümüzde duran bir görev olarak özgür seçimler talebi, hükümetle açık bir mücadeleye götürürdü, çünkü bu hükümeti yıkma talebi olurdu. Esas olarak bu, gene hükümetin ekmeğine yağ sürmek anlamına gelecekti, çünkü bu talep özellikle toplumun kutuplaşması için bir zemin oluşmasını ifade ediyor. Böyle radikal ve ılımlılara bölünme, o takdirde esas olarak derinleşecek ve ortada durmakla birlikte merkezi siyasal kurumların söz konusu olduğu bu tür bir mücadelenin pratikte iç savaşa yolaçmasının zorunlu olduğunu düşünen insanlara yayılacaktı. Ve arkasından hakim güçlerin zaten hazır oldukları radikal bir girişimleri oldukça geniş toplumsal destek bulacaktı.

Hakim güçlerin sert önlemlere hazırlandıklarını, Bydgoszcz ve Konin'deki en son olaylar gösteriyor. Bydgoszcz'daki hapishane kaçkını türünden miğferliler ve yalnız bu türden olanlar da değil, tarihte bilinir. Polis bunu hep böyle yapmıştır ve böyle bir şeye şimdi de hazır olduğu bir gerçektir. Bunu rastlantı olarak nitelemek zordur. Sanıyorum, onlar bunu sıradan yurttaşın, yeter artık, sırf huzurun yeniden sağlanması için, resmî makamların kuvvetli araçları devreye sokması gerekiyor, demesi için yapıyorlar. O zaman halkın yüzde 30'u hakim güçlerin yanında yer alacaktır, yüzde 30'u onları defetmek gerektiğini söyleyenlerin yanında. Geri kalan yüzde 40 ise çatışmanın sonucunu bekleyebilir. Bu nedenle özgür seçimler talebinin öne çıkarılmaması, buna karşılık aşağıdan yukarı ve zorunlu merkezi kurumlarla birlikte küçük adımlardan oluşan bir programın gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyorum.

Bu, kesinlikle, demokrasi için küçük adımlar sürecinin başarı kazanmak zorunda olduğu anlamına gelmez. Hükümetle birlikte yürümekten başka hiçbir yol kalmadığı durumun eşiğine, er veya geç ne zaman geleceğimizi kimsenin bize haber vermeyeceği-

ni kabul ediyorum. Çünkü toplumun, yönetim ve hükümet karşısındaki durumu öyledir ki, eğer hükümet günün birinde altın bir yumurta yumurtlarsa, toplum şöyle cevap verecektir: Birincisi, altın değil; ikincisi yumurta değil; ve üçüncüsü o yumurtlamadı, fakat bizden çalındı ve Sovyetler Birliği'ne ihraç edildi.

Bu nedenle hakim güçlerin sorunlara nasıl yaklaşacağı gözönünde tutulmazsa sistemi korumak için (gittikçe daha açık biçimde sert bir mücadele yürütmek istiyor görünüyorlar), demokratlaşma sürecinin adım adım, evrim yoluyla gerçekleşmesi ve hakim güçlerin buna uyması mümkün değildir.

Parti

Partiye gelince, tam anlamıyla ve toptan felç halindedir. Pratikte herhangi bir karar alacak durumda değildir. Üyeleri aktif olmaya başladıkları anda, PBİP içinde iki, üç veya hatta dört partinin bulunduğu gözüktü. Partideki üyelere bu ülkede hiçbir zaman herhangi bir ideolojik-politik önem verilmedi. Bu nedenle PBİP, kuşkusuz bütün toplumsal hareketteki, bütün devrimdeki özel bölünmeyi yansıtıyor. Bugün onlardan bazılarının, Partinin biçimsel tekelinin bozulması, özyönetimde bir yer için mücadele edilmesi, seçimlerin geri bıraktırılması gerektiği görüşünde olmaları beni hiçbir şekilde şaşırtmıyor. Çünkü bu Partinin bir kesimi toplumun yanında, devrimin yanında duruyor; buna karşılık diğer kesim eski düzenin yanında. Bu sonuncu kesim, tekrar bütün zor araçlarını, baskıları, hatta askeriyeyi kullanarak bu eski düzene hızla ve beceriyle geri dönmek isteyenler ile Yahudi aksanıyla konuşmayı deneyenlere bölünüyor. Her açık radikal çözüm (örneğin toplumsal özyönetim programına karşı) partide bir bölünmeye yol açmak zorundadır. Bana göre, doğrudan doğruya bunalımın aşılmasıyla ve hayat koşullarıyla bağlantılı,

sağlam adımlarla uygulanan bir politika yürütmeliyiz. Bu politika, onu izleyen çatışmalarda partiyi parçalamaya ve önemli bir bölümünü devrimin yanına çekmeye yolaçacaktır. Ve bu koşullar altında hakim güçlerin bize dayattığı cepheleşme bizim açımızdan bir kazançtır. Çünkü dıştan hiçbir yardım olmadığı sürece, her cepheleşme hakim güçlerin bir yenilgisiyle sonuçlanmak zorundadır. Ve ondan sonra şu problemle karşılaşacağız: Peki arkasından ne geliyor?

Millî Kurtarma Komitesi

Benim görüşüme göre, «arkasından gelen», «Dayanışma»nın, kilisenin ve Parti ile hükümet önderliğinin temsilcilerinden oluşan bir Millî Kurtarma Komitesi olmalıdır. Bu komite, muhtemel bir cepheleşmeden sonra veya bu cepheleşme yerine belli bir program çerçevesinde birleşme temelinde göreve çağırılmalıydı. Bu programı «Dayanışma» daha önceden hazırlamış olmalıydı. Komite oluştuktan sonra, bütün diğer organların ve hükümetin faaliyetlerini belirler ve onların işlevlerini kendisi görür. Aynı zamanda hazırlanacağımız azamî demokratik seçimleri ilan eder.

Elbette bu, ancak sendikanın güçlü olduğu ve bir şeyler önermek zorunda olduğu bir durumda cereyan edebilir. O zaman sendika şartlar koşabilir ve şart koşabildiği zaman da programı belirler. Komite, bu program için oluşacak ve seçimin ilan edilmesiyle kendini dağıtacaktır.

Müdahale Varyantı

Son olarak Sovyetler Birliği konusunda birkaç cümle: Millî güvenlik için ne yapabiliyorsak yapma-

lıyız düşüncesindeyim. Buna karşılık, SSCB'yi esaslı biçimde müdahaleye zorlayabilecek hiçbir şeye girişemeyiz. Bir müdahalenin kaçınılmaz olduğu durum, Polonya'da iç savaştır. Ve ondan sonra tanklar gelir. Ve sanki hiçbir şey olmamış gibi, dünya geniş bir nefes alacaktır: «Yazık, girdiler, ama başka bir çıkış yolu yoktu.»

Buna karşılık, askerî pakt ve bunun sonucu Polonya'daki Sovyet hakimiyetinin askerî garantisi de açık ve belli bir biçimde zedelenecek olursa, ikinci bir işgal ihtimali önümüze çıkabilirdi. Birinci ihtimal, bize bağlı değildir; ikinciyi biz uygulayamayız. Yani düşüncem odur ki, biz cepheleşme arayanlardan olmak zorunda değiliz, fakat tutarlı olarak belli, geçerli bir toplum programını gerçekleştirmek isteyenlerdeniz. Bu programı genel olarak kabul edilen bir program haline getirmek, bizim görevimizdir.

Seçimler üzerinde konuşmamak gerektiğini düşünmüyorum. Seçimlerin bizi ilgilendirmediğini özgürce kabul ettiğimiz görüşünde değilim. Hatta olabildiğince çabuk bu işe koyulmamız gerektiği kanısındayım.

Kongrenin referandum üzerine kararı, niçin özyönetim, niçin reformlar, niçin müdürlerin görevlendirilmesi ve azli konusunda insanları aydınlatmak amacıyla bütün sendikaya yapılan bir çağrıdır. Yapılması gereken budur.

Almancası: «Osteuropa-Info», Nr. 4, Aralık 1981, s. 83-88.

«ŞİMDİ ALTIN BOYNUZUNUZ VAR»
Mayıs 1982

Tygodnik Mazowsze'nin 8. sayısında yayınlanan Zbigniev Bujak ve Wiktor Kulerski ile benim aramdaki polemikte görüldüğü gibi, durumun değerlendirilmesinde ve eylem yöntemlerinin seçiminde göreli büyük ayrılıklar var. Bunun zararı yok. Fakat bizim bugünkü usavurmaları iyi anlamamız önemlidir. Çünkü bu, anlamlı bir tartışmanın ve bundan yarar sağlama şansının en iyi zeminidir.

1. Eğer doğru anladıysam, siz, 1980 Ağustosundan önce sosyal özsavunma hareketi olarak adlandırdığımız örneğe göre bir toplumsal hareket oluşturmayı öneriyorsunuz. Bu hareket, karışık problemleri hep birlikte çözmelerini mümkün kılmak için, çeşitli çevrelerden insanların örgütlenmesine dayandı. Böyle bir özörgütlenme, yayın faaliyetleri, kendi kendini eğitme ve program tartışmaları gibi kapsamlı faaliyetlerin gelişmesinin temeli olarak hizmette bulunabilir. «Bir Eylem Programı İçin Düşünceler» adlı yazımda, böyle bir hareketin tamamen bağımsız dallara ve yerlere bağlı eylem gruplarına dayanması gerektiğini vurguladım. Böyle kendime göndermede bulunduğum için bağışlamanızı dilerim, fakat sizin savunduğunuz düşüncenin bana ne kadar yakın oldu-

ğunu altını çizerek belirtmek istedim. Bu düşünce, 1980 Ağustosunda kesin bir zafere yol açarak, pratikte ispatlandı. Hareketin bu kavrayışı, bugün geniş bir destekten yararlanması beni hayrete düşürmüyor. Biz hepimiz tarihi benzetmeler (analojiler) içinde düşünüyoruz ve deneyimlerden ders çıkarmak istiyoruz. Ancak mücadele koşullarına sımsıkı bağlı olan eylem yöntemleri üzerine tartışıyoruz ve bu yöntemler bugün Ağustos 1980 öncesinden bütünüyle farklıdır.

2. Özsavunma için bir hareket geliştirmenin zorunlu koşulları hangileridir? Düşünceme göre üç koşul var:

— Tek tek kişiler çalışabilmelidir.

— Bu faaliyet başarılı olabilmelidir.

— Hareketin inşa edildiği çerçeveyi oluşturan toplumsal sistem, asgarî de olsa gelişme yedeklerine sahip olmalıdır.

Edward Gierek yönetimindeki sistem ilk iki koşulu yerine getirdi. O zamanki ekip, iktidarını yürütmek için, toplumun rızasına dayanmak istedi ve bu nedenle aygıtı ödün vermeye zorladı.

Bütün generaller ve sekreterler, yalnız toplumun rızası olmaksızın değil, hatta topluma karşı hükümet etmekte birleştiler. İktidarlarının temeli, gösterileri dağıtma, grevleri kırma, insanları tutuklama ve gözaltına alma, dayak atma ve kurşunlama kudretidir. Generaller ve sekreterler bu kudrete sahip oldukları sürece, baskı önünde eğilmeyeceklerdir. Bu noktada en küçük bir yanılsamaya yer yoktur. Ayrıca eklenmelidir ki, general ve sekreterler talepler karşısında ödün veremezler. Çünkü kesinlikle hiçbir yedekleri yoktur. Ama öte yandan ücretleri düşüremezler, işçileri atamazlar, yiyecek istihkaklarını kısamazlar.

Ne var ki, hiçbir toplumsal hareket, hayat koşullarıyla ilgili taleplerden cayamaz, aksi halde ülke yönetimine ortak olduğu duygusuna kapılır. Gerçek toplumsal uzlaşma olmaksızın, ekonominin vahimleşen

can çekişmesi durdurulamayacaktır. «Tezlerime» bu iddianın temellendirilmesiyle başladım. Ne yazık ki siz, bunu polemiğinizde gözönünde bulundurmadınız. Savaş durumu koşullarında, özyönetim hareketinin ve gene başka bir toplumsal hareketin, sırf kendi varlığı aracılığıyla sistemde adım adım değişiklikler uygulaması olanaksızdır.

Yayın faaliyetlerinin yürütüldüğü, kendi kendini eğitimin örgütlendiği ve her şeyden önce toplumun beklentilerini ifade eden eylem biçimlerinin keşfedildiği kitlesel bir yeraltı hareketi gelişiyor. İnsanların yüksek rizikoya rağmen bu harekete katılmalarına neden olan **görevleri** bunlar mıdır? İddia ediyorum ki, hayır. Toplumsal bir kitle hareketi, daima, ortak örgütlü eylemle gerçekleştirilen büyük amaçlara bir cevaptır.

Kendi kendini eğitim, böyle bir hareket olmaksızın mümkündür. Yayın faaliyetleriyle toplumun yalnız en seçkin bölümü uğraşıyor. Gösteriler, hiçbir doğrudan başarıya götüremiyor. Bunlar, hareketin gücünü yansıtan moral açısından elbette çok önemlidir. Fakat eğer bu güç, yalnız morali yükseltmeye hizmet ederse, zamanla aciz kalacaktır.

Şu anda pek çok insan örgütlenme görevleriyle uğraşıyor. Bunlar, izlenen hedefin gerçekleştirilmesinden doğan görevleri yerine getirmeleri gereken kitle örgütlerini inşa ediyorlar. En sınırlı ve aynı zamanda en popüler hedef, bugün normal bir hayatın koşullarını yaratmaktır. Ön plana koyduğunuz görevler, bizi bu hedefe tek bir milimetre yaklaştıramaz. Yeraltı faaliyeti, elbette her zaman bir hazırlığı ifade eder ama, hedefe tek başına ulaşamaz. Eğer bu hareketin neye hazırlanması gerektiğini somut olarak söylemezseniz, o zaman hedef olmaksızın yalnız örgüt ve bu nedenle düş kırıklığı, hiddet ve kin kalır. Bu kin, terörizme yol açacaktır.

Merkezî bir yönetim organı, eğer gerçekten ha-

reketin bütün halkalarına ulaşmak durumundaysa, umutsuzluk ve saldırı eylemlerinden belli ölçülerde kaçınabilecektir. Ama eğer böyle bir yönetimin, bugünkü durumdan çıkış yolu olacak hiçbir programa sahip olmadığı ortaya çıkarsa, böyle bir önderlik hareket üzerindeki bütün etkisini yitirecektir. Bunun yanında örgüt faaliyetinin güncel gelişmesinin, doğal olarak hareketin merkezileşmesine yol açtığı dikkat çekiyor. «Dayanışma»nın önderleri —ya da onlardan yalnız bir bölümü— bu süreci frenlemeye girişince, kaçınılmaz çatışmalar bir yana, bir provokasyon için en iyi koşulları oluşturacak olan birkaç merkez doğacaktır.

4. İnsanların daha uzun süre dayanabileceklerini iddia ediyorsunuz ve tarihe dayanıyorsunuz. Burada olgular üzerinde birleşmiyoruz. Geçen yıl millî gelir yüzde 13 düştü. Eğer bu yıl —resmen açıklanan tahminlere göre— Doğudan önemli yardım ve Batıdan biraz kredi gelirse, millî gelir yüzde 17-20 arasında düşmeye devam edecek. Doğunun yardımının pek önem taşımadığını ve Batıdan biraz kredi alınmasının kesin olmadığı olgusunu bir yana bırakalım.

Yalnız bu yüzde 20 düşüşü ele alalım. Bu, modern toplumun tarihinde henüz hiç görülmemiş bir felâkettir. Bu olayın ekonomik, toplumsal ve moral etkilerini kimse tasavvur edemez. Hükümetin ülkeyi sürekli küstahlık ve terörle kışkırttığı bir durumda, Polonya'nın böyle bir felâkete rahatlıkla dayanabilecek güçte olacağı hesabına inanmanız neye dayanıyor? Belki de Polonya'nın Ocaktan beri sabır göstermiş olmasına? Hayat koşullarının gittikçe daha hızlı kötüleşmesi olgusunu bir yana bırakalım. Üzerinde hepimizin birleştiği Polonya toplumunun olgunluğunun, bu toplumun «Dayanışma»ya, yani sizlere ve direnme hareketine gösterdiği güvenden başka bir şey olmadığını görmezden gelemeyiz.

İnsanlar umutsuzluklarını ve gene öfke ve kız-

gınlıklarını içlerinde tutuyorlar, çünkü onlar sizin çağrıda bulunduğunuz —ya da sizin çağırdığınızı kabul ettikleri— bir faaliyet geliştirdiler. Onlar, sizin yolu bildiğinize ve onları zafere götüreceğinize inanıyorlar. Fakat yeraltında kalma parolasının yenilgiye giden en pahalı yol olduğunun bilincine çok çabuk varacaklardır.

O zaman ne olacak? Belki iktidar, millî bir patlamayı önlemeyi başaracaktır. Muhtemelen şu ya da bu ölçüde kanla bastırılacak birçok yerel patlama olacaktır. Ekonomik bunalımın fizik, toplumsal ve moral etkileri de üstüne eklenir. Yabancı bir müdahale olmasa bile, belki de halkımızın yıkıma uğramasına tanık olacağız. «Dayanışma»nın yeni bir yegilgiyi kaldırıp kaldıramayacağını bilmiyorum; ama mücadeleden vazgeçersek, yenilgiden kaçınamayacağımızı biliyorum.

5. «Dayanışma»yı örgütlediğimiz zaman, biz, onun önderleri, muazzam bir sorumluluk yüklendik. Bugün en önemli soruların cevabından kaçındığımız zaman bu sorumluluktan kurtulmuyoruz. Polonya'da savaş durumunun yol açacağı bir felaketten kaçınmak için, toplum açısından en geniş ödünlerin verilmesi gerekliliğini ilân etmeye hazırım. Fakat bu ödünler, toplumsal bir uzlaşma için zorunlu koşulun yaratılması amacından öteye geçmemelidir; sınır, iktidarın çeşitli adlar ve çeşitli kişiler adına reklâm için toplumla uzlaştığı bir durum yaratılmasının önlendiği yerdedir.

Generallerin ve sekreterlerin uzlaşmayı kendi gönülleriyle kabul edecekleri umudu üzerine bir program inşa edilemez. Kuvvetin yalnız kuvvet önünde eğileceği gerçeği görülmeli ve hareketin kuvvet kullanmaktan da geri kalmayacağı açıkça ifade edilmelidir.

Kanımca bu açıklama, zaman verecek olursak, örneğin «sonbaharda» veya «yazın» vurgulanarak ya-

pılmalıydı. Umutsuzluk ve şiddet eylemlerinin önünü kesmenin en etkili yolu buydu.

Bu andan itibaren bütün örgütlü irade gösterileri (mum dikmeler, sessizlik dakikaları, belli ortak giyim eşyalarıyla gösteriler, kısa grevler) bu tehdidi hatırlatırlar ve hazırlığın olduğunu gösterirler.

Hareketin askerler arasında bütün gücüyle derhal bir ajitasyon geliştirmesini düşünüyorum. Askerler, aralarında eşgüdüm kurmaya ve kendi eşgüdüm yapıları aracılığıyla temasları diri tutmaya çağırılmalıdır. Bence bu, hareketin en önemli görevidir.

İlân edilen ayaklanma, elbette zafere kadar bir genel grev biçimini alabilir. Fakat böylece generallere ve sekreterlere seçtikleri yere saldırma, personel ve maddî üstünlüklerini belli bir yere toplama şansını veririz. Askerlerin ve milislerin büyük çoğunluğu bizimle birlikte çalışmadan önce silah sahibi olmayacağımıza göre, grev hareketi, askerler ve milisler içinde bizim yanımızda bulunmaya hazır olanlarla anlaşma halinde, belirleyici iktidar ve haberleşme merkezlerine yöneltilen hedefli saldırılar ile birleştirilmelidir.

Grev yapan işletmelere hücum edilmesi halinde, böyle bir saldırının olacağı da ilân edilebilir.

Eğer, general ve sekreterleri korkudan başka bir şeyin uzlaşmaya zorlayabileceği prensip olarak kabul edilseydi, o zaman korkunun onların tutumunu daha çok sertleştireceği tahmininin bir gerekçesi olurdu. Hareketin hiçbir şekilde şiddet kullanmayacağını açıkladığınız zaman, general ve sekreterleri şaşırttınız. Onlar kendilerini güven altında duydular ve tek bir milim bükülmeyecekler.

Gerçi iktidar, Piskoposlukla millî uzlaşma ve toplumsal anlaşma üzerine görüşmeler yürüttü. Fakat o bunu, her uzlaşmaya cepheden karşı olan bir pratiği meşrulaştırmak için yaptı. Gerçek bir tehlike doğar doğmaz, artık Piskoposluk görüşmenin tarafı de-

ğil, fakat itibarlı bir arabulucu olacak. Düşününüz ki, toplumsal konseyin ılımlı önerileri, Polonya Başpiskoposluğunda bugün aşırı diye niteleniyor. O zaman geriye yalnız resmî öneriler kalıyor. Siz görüşme tarafı olarak kabul edilecek olursanız, önerileriniz bir uzlaşmanın gerçek platformu olmaya hizmet edebilir. Böyle bir uzlaşma gerçekleştiğinde terör yaratmak isteyenler, kesinlikle yeniden doğan hayatın kenarında kalırlar. Zor bir durum.

6. Sizden hücuma geçmenizi talep etmiyorum. Buna karşılık sizden ciddiyetle hareketin bir merkezini örgütlemenizi ve etkin bir haberleşme ağı inşa etmenizi diliyorum. Böyle bir uygulamanın hiçbir şekilde hareketin çeşitli bölümlerinin bağımsızlığını sınırlamayacağı kuvvetle vurgulanmalıdır. Ancak provokasyonlar ve beklenmedik eylemler tehlikesi bu sınırlamayı getirir. Çünkü belli eylemler yalnızca merkezin sorumluluğundadır.

Eğer hükümet edenler, toplumun isteklerine kulak vermezlerse, eğer ülkeyi bir felâketten kurtarmak için hiçbir girişimde bulunmazlarsa, eğer halkla uzlaşmaya gitmezlerse, sizi, hareketin kuvvet kullanmaya zorlanacağını açıklamaya çağırıyorum.

Askerler ve milisler arasında çalışmaya girişilmesi için, size sesleniyorum. Orada iyi bir yankı bulacaksınız ve bizzat böyle bir olay iktidar için muazzam bir tehdittir.

Ve herşeyden önce, direnmenin bütün önderlerinin onayına sahip olan bir program zorunludur.

Benim biraz öğretmence bir tonda konuşmamı bağışlayınız. Ağır iş yaptığınızı ve büyük başarılar kazandığınızı biliyorum. Fakat, belki buna tamamen hazır olmayışınıza rağmen, karşı koymak zorunda olduğumuz çıkışsız bir durumda bulunuyoruz. Ancak bize çıkmaz olarak gözüken bu durumdan bir çıkış yolu göstermeliyiz.

Bu zor yükü kendiniz beğenip almadınız, fakat

onun altında eğilemezsiniz. Şimdi altın boynuzumuz var. (Polonya'nın bölünmesi zamanında, gerekli olan ayaklanmadan, mücadele hazırlığının eksikliği yüzünden, kaçınılmasını oyunlaştıran ve anlatan Wyspianski'nin «Düğün» adlı dramına bir ima.)

Almancası: «Gesellschaftliche Selbstverteidigung» içinde, s. 26-29.

AÇIK MEKTUP:
«ÇANLAR KİMİN İÇİN ÇALIYOR DİYE SORMA — SENİN İÇİN DE ÇALIYOR»

7 Haziran 1984

Polonya makamları, halkın temel haklarını zorla gaspetti ve ülkeyi ekonomik yıkıma uğratıyor. Bugünden görülemeyen sonuçlarıyla birlikte ekonomik bir çöküşe gidildiğini söylemek, her geçen gün daha gerçekçi oluyor. Halk, kendi örgütü «Dayanışma»nın elinden alınmasına izin vermeyecektir. Halk, hakları için mücadele edecek ve iktidar sahiplerine direnecek durumdadır. Oysa böyle bir halde, bir SSCB müdahalesi tehdidiyle karşılaşacağız. Bu, bizim için milli bir felâket olur ve muhtemelen dünya çapında bir felâkete dönüşebilir. 13 Aralık 1981'den* beri, Polonya halkına bir savaşın patlak vereceği gözdağı veriliyor. Polonya, ülkesinin ve dünya barışının kaderinin sorumluluğunu yüklenirken yalnızdır. O, diktatörlüğe karşı olağanüstü sabırlı davrandığı için, bugün dünya barışını koruyor.

Savaşa karşı dünya çapındaki hareketler, eğer bugün Polonya'yı kaderine terkederlerse, kendilerine ihanet etmiş olurlar. Varşova Paktı birliklerinin, Po-

* Askerî diktatörlüğün kuruluş tarihi - ç.n.

lonya halkına karşı savaş için sürekli hazır bekletildikleri duruma bir son verilmeyecek olursa, barış sağlanamaz.

Bu nedenle, Federal Almanya, Alman Demokratik Cumhuriyeti ve Polonya'nın da yer aldığı Orta Avrupa'nın askerden arınması gerekir.

Barışın kurtarılması özlemini yüreğinde duyan dünyanın bütün insanlarına sesleniyorum. Barış için mücadele, yalnız Cruise ve Pershing füzelerinin yerleştirildiği NATO üsleri önünde yapılamaz.

Doğu Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan savaş karşıtı hareketleri ve Polonya halkının askerî diktatörlüğe karşı 13 Aralık 1981'den beri yürüttüğü barışçı mücadeleyi desteklemek, dünyadaki barış hareketlerinin vicdan borcudur.

Tygodnik Mozowsze,
Nr. 91, 7 Haziran 1984.
Almancası: «Kommune», 2. Jahrgang,
Nr. 8, 3. August 1984, s. 11.

Yayınevimizin Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa konusundaki kitapları

Antonio Carlo
SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN
SOSYO-EKONOMİK KARAKTERİ 650-715

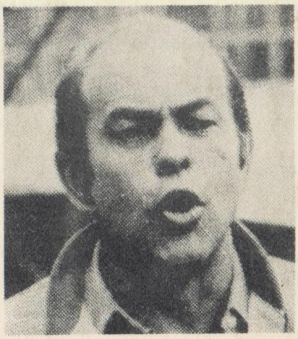
Jiri Pelikan
DOĞU AVRUPA'DA
SOSYALİST MUHALEFET 700-770

Miklos Haraszti
MACARİSTAN'DA İŞÇİ OLMAK 550-605

J. Glowacki
POLONYA ÖLMEDİ DAHA 400-440

J.KURON-K.MODZELEWSKİ

Tekelci-Bürokratik Sosyalizm

Tarihin yapılmasına katılan iki devrimci aydın,
Polonya'daki işçi hareketinin önde gelen teorisyeni J.Kuron
ve muhalefetin seçkin aydınlarından K.Modzelewski
Polonya örneğinde
Sovyetler Birliği blokundaki ülkelerin
sosyo-ekonomik yapılarını ve iktidar ilişkilerini
tahlil ediyorlar.

Bu çalışma, Avrupa'da
"reel sosyalizmin" ilk Marksist tahlili
olarak değerlendirildi ve yankı yarattı.
Konuyla ilgili hemen her incelemede
bu kitabın tezleri tartışılıyor.

Sovyet tipi toplumlarda hakim sınıfın üretim amacı
Merkezi siyasal bürokrasinin iktidar yapısı
Sistemin doğuşu ve genel bunalımı
Devrimin programı ve "ne yapmalı"
Polonya'da muhalefetin eylem programı
ve taktik sorunlar.